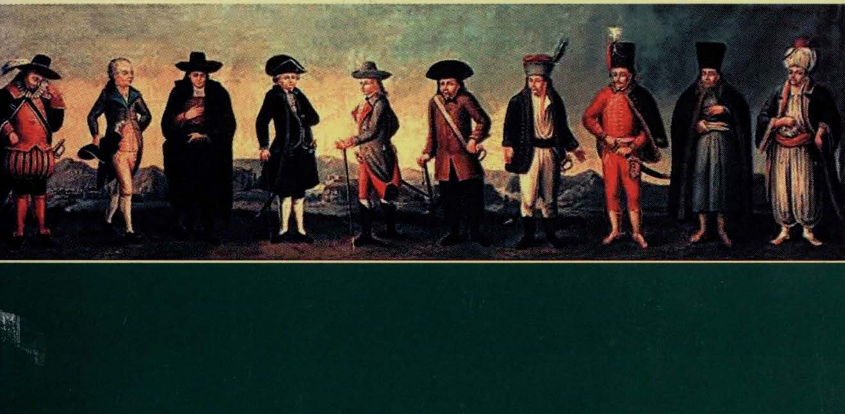
ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „George Bariț"

Biografii pașoptiste



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Biografii paşoptiste

Biographies of outstanding 1848 personalities

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „George Bariț”

Biografii pașoptiste

Culegere de studii

Volum coordonat de Gelu Neamțu

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2006

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5,
050117, București, România,
Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106
Fax: 4021-318 2444
E-mail: edacad@ear.ro
Internet: http://www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Biografii pașoptiste / Gelu Neamțu (coord.) - București :
Editura Academiei Române, 2006
ISBN (10) 973-27-1449-2 ; ISBN (13) 978-973-27-1449-2

I Neamțu, Gelu (coord.)

94(498)"1848":929

Redactor: ADRIAN MIRCEA DOBRE
Tehnoredactor: MARIANA MOCANU
Coperta: MONICA CĂLIN

Bun de tipar: 14.11.2006. Format: 16/70 × 100.
Coli de tipar: 13. Tiraj: 200 exemplare
C.Z. pentru biblioteci mari: 92 (498) « 18 » (082)
C.Z. pentru biblioteci mici: 92

Imprimat în România

ARGUMENT

De multă vreme, departamentul de istorie modernă al Institutului de Istorie „George Bariț" din Cluj-Napoca, mai precis colectivul de editare a documentelor de la 1848-1849 privind revoluția din Transilvania era dator ca pe lângă cele șapte volume de documente publicate deja, începând cu anul 1977, să publice și o *culegere de studii* care să pună în circuitul istoriografic câteva biografii valoroase.

Personalitățile alese au fost doar acelea despre care autorii din această culegere (aproape toți membri ai colectivului „1848") au avut de spus lucruri noi, neștiute și necunoscute până acum. Am vrut să fie o culegere originală, rod al unor cercetări serioase, efectuate de specialiști.

Așa, cercetătorul dr. Ioan Chindriș ne expune într-o viziune cu totul personală ideologia lui Alexandru Papiu Ilarian, ideologie care a luminat generația pașoptistă, Liviu Botezan, ni-l restituie pe Dimitrie Moldovan și împreună cu mai tânăra cercetătoare Ioana Botezan (jr.) analizează cu multă dăruire participarea lui Timotei Cipariu la revoluția românilor din Transilvania.

Attila Varga prezintă o interesantă demitizare a lui Eftimie Murgu, văzut cu evidentă ostilitate etnică de către elita ecleziastică din Banat ca fiind un „bețiv" și un om fără cuvânt.

Stelian Mândruț ne descrie într-un limbaj elevat modul în care a fost perceput Nicolae Bălcescu de către istoricul Tóth Zoltán. Text din care se poate intui de ce istoriografia maghiară l-a îmbrățișat cu atâta căldură pe vizionarul revoluționar (care alături de Cezar Bolliac) nu era deloc fidel intereselor românilor ardeleni, ci voia să-i „mântuiască" doar pe românii de peste munți.

Cu multă obiectivitate și precizie nemțească, Ela Cosma ne oferă „fișa biografică" a celor patru personalități săsești: Franz von Salmen, Joseph Benigni von Mildenberg, Joseph Bedeus von Scharberg și

Eugen von Friedenfels. Între aceştia se remarcă profilul lui Joseph Benigni, care a înţeles libertatea presei ca fiind a tuturor (aşa se explică faptul că i-a apărat şi pe români în presa săsească) şi nu numai a maghiarilor. Rezultatul unei astfel de credinţe a fost că un kossuthist fanatic din trupele generalului Bem care la un moment dat a ocupat Sibiul, l-a împuşcat mişeleşte.

Nu în ultimul rând, remarcăm printre biografiile paşoptiste şi profilurile unor pictori ca B. Iscovescu şi I. Negulici, care au imortalizat câţiva eroi ardeleni ai revoluţiei, orientând arta portretistică românească spre modernitate, aşa cum ne demonstrează cercetătoarea Daniela Gui.

Subsemnatul, am încercat să pun în lumină, atât cât documentele mi-au permis, rolul important jucat de Simion Balint la *începuturile* revoluţiei române din Transilvania, începuturi neclare şi prea puţin cunoscute.

Aşa se prezintă în mare *culegerea* noastră de studii, scrisă cu pasiune şi profesionalism de mai vechi şi mai noi specialişti în istoria modernă a Transilvaniei, toţi doctori în istorie (mai puţin Ioana Botezan jr.), la activ cu o bibliografie serioasă şi bogată aşa cum stă bine unor cariere apreciate şi respectate de cercetători din vocaţie.

Volumul este omagiul nostru, al celor ce am trudit decenii de-a rândul pe ogorul istoriei, adus acestui *Institut al Academiei Române*, a cărui patron este *„George Bariţ"* şi al cărui nume prestigios a fost cândva acela de *Institut de Istorie Naţională*.

Cei ce nu ne-au recunoscut juridic această ascendenţă, nu ne-o pot smulge însă din suflet, pentru că ea a constituit şi constituie o continuitate firească...

Volumul este totodată şi un omagiu adus antemergătorilor noştri, Silviu Dragomir, Ioan Lupaş, Al. Lapedatu, Constantin Daicoviciu, David Prodan, Şt. Pascu, academicieni de mare valoare. Pe tărâm ştiinţific ei au fost modelele noastre pe care ne-am străduit să le urmăm.

Gelu Neamţu

20 septembrie 2006

IDEOLOGIA LUI ALEXANDRU PAPIU ILARIAN (O PRIVIRE ESEISTICĂ)

Ioan Chindriş

Contribuţiile de până acum la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Alexandru Papiu Ilarian, prin frecvenţa şi densitatea lor crescândă, dau posibilitatea unei priviri monografice asupra ideologiei remarcabilului gânditor şi patriot revoluţionar din secolul al XIX-lea, secolul edificării moderne a naţiunii române. Această analiză, ca deziderat al metodei actuale de cercetare, trebuie să avanseze un larg credit de înţelegere şi apreciere mai ales ideilor politice şi sociale înmănunchiate în opera acestui expresiv gânditor. Căci, în lumina unei cercetări avizate, aceste idei constituie aportul de valoare adus de paşoptistul transilvănean la configurarea generaţiei sale şi, implicit, la configurarea unei epoci dense din istoria românilor. Mai apoi, sarcina unei analize avizate va fi aceea de a recupera ideologia politică a lui Papiu Ilarian din dezordinea unei interpretări fărâmiţate, aşa cum s-a procedat până acum, în conul de umbră al căreia acesta riscă să apară mai degrabă într-o ipostază gestică şi frazeologică ce definesc un personaj, decât în aceea a unui creator în sfera ideologiei. Dincolo de factologia nu odată puerilă, un asemenea demers nu poate fi doar „o operă de admiraţie pentru un mare luptător", abordare ce nu prea convinge întotdeauna, ci – aşa cum şi-ar fi dorit Papiu Ilarian însuşi – „o descriere filosofică a faptelor şi a cauzelor şi urmărilor acelor fapte". În cazul de faţă, o astfel de „descriere" ar însemna cuprinderea ideilor într-un sistem, aşa cum s-au manifestat, de fapt, în funcţie de originea, caracterul şi acţiunea lor dinamică. Alexandru Papiu Ilarian n-a fost un debitor de idei teoretice, de genul lui Simion Bărnuţiu, dimpotrivă, a gândit practic, în stricta funcţionalitate a demersului politic al vremii. În consecinţă, nimic nu dăunează înţelegerii

ideologiei sale cât piedestalul individual, imaginea ruptă din context, care este îndeobşte o proteză pentru cine nu poate să cuprindă textura largă în care s-a creat şi manifestat. Apropierea de personalitatea lui Alexandru Papiu Ilarian este uşoară şi firească, dacă îl privim în ansamblul unei mari familii ideologice, cu un fond genetic comun şi cu o evoluţie istorică articulată, unitară. Personajele acestei familii şi-au mlădiat trăsăturile individuale după vârstele generaţiei, ce au pulsat pe structura a trei mari evenimente din istoria României: revoluţia de la 1848, unirea de la 1859 şi războiul de independenţă din 1877. Pe firul acestui crescendo istoric, generaţia lui Papiu Ilarian a însemnat vârsta romantică în ideologia politică românească: de la adolescenţa iluministă cu nuanţe particulare naţionale, la tinereţea romantică *stricto sensu*, traversată de revelaţia orbitoare a dreptului natural şi a revoluţiei, spre a-şi împlini maturitatea în marea matcă a liberalismului politic, principala vână de confluenţă a tuturor meditaţiilor şi consecinţelor politice din secolul al XIX-lea.

În acest acompaniament general, Alexandru Papiu Ilarian a ilustrat în chip elocvent orientarea *radicală* a generaţiei, interesantă prin comasarea acelor idei şi aspiraţii, pe care spiritualitatea şi istoria naţională le-au validat în mod constant.

Revoluţia de la 1848 a avut, în toate ţările române, antecedente politice mai mult sau mai puţin semnificative, în funcţie de peisajul social şi natura conflictului polarizator. În Transilvania, această *mise en scène* a constituit-o mişcarea politică prepaşoptistă din anii 1842 – 1846, fenomen istoric deosebit de original, declanşat de generaţia imediat următoare Şcolii Ardelene, ca efect al acţiunii ideilor acesteia. Noţiunile de bază din arsenalul ideologic al marilor corifei transilvăneni, *limbă* şi *naţionalitate*, polarizează după 1842 întreaga energie politică a românilor din principatul intracarpatin, cu o forţă neobişnuită. Faptul survine ca un reflex de apărare împotriva vechii politici ungureşti deznaţionalizatoare, resuscitată acum într-o variantă vehementă, cunoscută îndeobşte sub numele de ultramaghiarism. Este vorba de un hibrid politic, iscat din ambiţia politicienilor unguri de după 1830, de a conserva agregatul şubred al „Coroanei Sfântului Ştefan", a cărei funţionalitate istorică propriu-zisă încetase după bătălia de la Mohách din 1526, printr-o resuscitare modernă a „Marii

Ungarii". Acest imperiu nou urma să reactualizeze întregul sistem de legi şi uzanţe politico-juridice medievale, codificate sub numele pretenţios de *drept istoric maghiar*. Pentru Transilvania, esenţa acestui „drept" o simboliza Unio Trium Nationum, cu reglementările ei juridice ulterioare îndeobşte cunoscute, în virtutea cărora românii „nu existau" în Transilvania, numărul lor zdrobitor fiind pus sub asteriscul istoriei, ca toleranţi în propria lor ţară. După 1830, această etichetare începe să se simtă în mod acut, noua politică maghiară fiind prin excelenţă una activă. Liderii ei dau cuvântul de ordine al deznaţionalizării românilor, pe baza observaţiei – corecte de altfel – că maghiarii sunt prea puţini pentru a face faţă noilor ambiţii naţionale. Obţin o primă victorie în 1842, în februarie, când Dieta de la Cluj impune obligativitatea şi generalizarea limbii maghiare în toate compartimentele vieţii sociale, cu corolarul mizat: eliminarea definitivă a limbii române din viaţa socială şi privată, în decurs de zece ani.

Răspunsul românilor la această tentativă a fost prompt şi a luat aspectul extern al unui front de apărare a limbii române, fapt care-i sugerează ideologului sas Stephan Ludwig Roth impresia unui *Sprachkampf* Dar dincolo de această aparenţă culturală, la baza fenomenului se confruntau idei şi argumente politice. De vreo zece ani, demersul spiritual al românilor transilvăneni izvora din sânul unor structuri instituţionale de factură modernă, liceul românesc greco-catolic din Blaj mai întâi, înfiinţat la 1831, mai apoi publicaţiile româneşti de la Braşov, „Gazeta de Transilvania" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". La apariţia celor două publicaţii, în 1838, un experimentat politician al regimului lui Metternich, senatorul sas Georg Duldner, socotea că „naţiunea română nu mai poate pieri, căci are organul său naţional". Pe rezistenţa acestor instituţii, acţionate de generaţia imediat următoare corifeilor Şcolii Ardelene, s-a conturat o partidă naţională cu program unitar, bazat pe unitatea ţelurilor naţionale şi pe geneza comună a ideilor. În 1836, cu ocazia unei călătorii a lui George Bariţ şi Timotei Cipariu în Ţara Românească, eveniment căruia umanimitatea exegeţilor îi atribuie valoarea unui început de epocă nouă în viaţa spirituală a românilor din Transilvania, se semnalează cea dintâi verificare de idei la scara întregii naţiuni, cu care ocazie debutează şi faza modernă a viziunii

dacoromâneşti. Rămasă deocamdată, ca prezenţă politică, la nivelul cvasiconspirativ, proiecţia naţională unitară s-a manifestat bogat în sfera cultural-literară, culminând diagramatic, pentru perioada prepaşoptistă, cu momentul apariţiei „Foii pentru minte..." la 1838 şi a „Daciei literare" la 1840. După un ocol, deci, al spaţiului românesc, liniamentele teoretice ale Şcolii Ardelene se regăsesc în preajma Revoluţiei de la 1848 pe structura celei mai importante dintre ele, aceea care implica unitatea naţională. Şi, după cum „printre ghearele tiraniei creşte carnea însângerată a naţiei", după expresia lui Mihail Kogălniceanu, ideile noi îşi fac loc cu subtilitate, peste toate barierele unui mecanism sistematizat de opresiune, cu sorgintea în prevederile Sfintei Alianţe de la 1815, polarizând unitar gândirea românească pe problematica majoră care traversa Europa vremii. În albia largă a postiluminismului nostru îşi află confluenţa noile meditaţii ce deschiseseră secolul al XIX-lea ca pe un veac al gândirii. Puternicul accent naţional al ideologiei Şcolii Ardelene, eforturile acesteia de a aduna într-un flux unitar toate concluziile privind soarta românilor în timp şi spaţiu, facilitează pătrunderea masivă a herderianismului, ce dinamizează creaţia literară şi viaţa culturală, mai cu seamă în Ţara Românească şi Moldova, dar, fireşte, şi în Transilvania. Expresia metodologică explicită a „Daciei literare" avusese ca precursor travaliul tacit şi implicit din paginile „Foii pentru minte..." a lui Bariţ, unde găsim cu doi ani mai devreme tezele revistei lui Kogălniceanu: îndemnul spre contemplarea trecutului naţional, revelaţia literaturii populare şi aprecierea geloasă a limbii române ca instrument al creaţiei originale. Aspectul cosmopolit al iluminismului românesc a fost constant atenuat de continuitatea gândirii şi creaţiei autohtone, încât străfulgerarea produsă în peisajul european de către Herder a fost la noi doar o revelaţie, dacă nu chiar confirmarea unei revelaţii, iar în cazul fructificării literare a folclorului, chiar a unei uzanţe vechi şi constante. La rândul său, Transilvania îşi are primatul în recepţionarea unei alte filiere apusene de gândire, ce-şi găseşte de asemenea port-altoiul ideal în atmosfera luminilor româneşti: dreptul natural. Concurat în exteriorul Carpaţilor de organicismul savignyan şi neavându-şi un teren de aplicare de acuitatea celui transilvănean, dreptul natural rămâne în Moldo-Valahia la stadiul de meditaţie

asupra sorții individului. Dimpotrivă în Transilvania, după 1842, această doctrină care concurează întru vechime cu gândirea filosofică generală, explodează la scara raporturilor dintre națiuni. Mediul de recepționare îl constituie acum mai ales cercul didactic al Blajului, înarmat cu baza conceptuală și națională necesară prelucrării unei filosofii dinamice, active. Căci, pe o filieră nouă, coborând epigonic din sistemele unor Hugo Grotins, John Locke, Samuel Pufendorf, Rousseau sau Immanuel Kant, conceptul de drept natural sau justiție individuală suferă o evoluție logică, spre concluzia că drepturile naturale ale inșilor umani se comasează în drepturi naturale ale națiunilor. Este un lucru firesc, pe câtă vreme națiunea se constituie din suma indivizilor posesori ai acestui drept în virtutea naturii lor umane. Cum doctrina în cauză nu admite dreptul pozitiv sau istoric fără o fundamentare a lui pe dreptul natural, rațional, izvorât din Justiția însăși, transilvănenii și-au dat seama că aici sălășluiesc argumentele necesare combaterii situației excepționale ce se crease la 1842. În acest sens, „articolul de limbă" din februarie, departe de a-i găsi pe români nepregătiți, întâmpină opoziția clar exprimată a unei atitudini politice bazate pe cea mai viguroasă ideologie politică a zilei, desigur același drept natural. Raționalismul kantian era o cunoștință veche în rândul transilvănenilor. Îl preda Simion Bărnuțiu la Blaj de aproape un deceniu, iar din 1839, în urma călătoriei, la rândul său, în Țara Românească, îl predă în limba română, contrar legilor școlare ale Imperiului. Bărnuțiu are la îndemână o sursă aparent modestă, dar deosebit de eficientă în planul aplicabilității, pe epigonul kantian W.T. Krug, cu al său *System der Praktischen Philosophie* din 1817. De la Krug la Bărnuțiu, apoi la discipolii și studenții săi, prin care se răspândește la scara întregii Transilvanii, dreptul natural își capătă un contur original, abstracțiunile filosofice devin realități, convertindu-se într-o stare psihosocială autohtonă: convingerea că românii trebuie să se ocupe singuri de soarta lor, în sensul unei serioase corectări a acesteia. Partida maghiară, hibrid alcătuită prin amalgamarea ideologiei aristocrate revolute cu ideologia liberală, își motiva principial atitudinea de la 1842 pe dreptul istoric, nu fără o nuanță iluministă vizând ridicarea de către clasa conducătoare – în Transilvania: aristocrația maghiară – a poporului la cultură și

emancipare materială, cu condiţia comasării în aceeaşi naţiune şi limbă, adică în cea maghiară. Eşecul înregistrat în această încercare se datorează unui fenomen istoric românesc declanşat tocmai în acel moment, adică divorţul de concepţia iluministă la capitolul atitudinii poporului faţă de sine însuşi. Dacă în anii *Supplexului* din 1791, cu toată poziţia revendicativă hotărâtă a marelui act naţional, românii transilvăneni s-ar fi putut arăta sensibili la o atenţie reformatoare de tipul amintit (încât priveşte înlesnirile sociale) din partea clasei istorice străine, la 1842 aveau de pe acum armele dreptului natural. Noua învăţătură prevedea drepturi *ale lor*, veşnice şi imprescriptibile, care trebuiau luate, nu cerute. Între cele două accepţiuni, distanţa este enormă. De fapt, se poate afirma că dreptul natural a validat conceptual atitudinea lui Horea de la 1784, negată la vremea sa tocmai din cauza opiniei comune a luminilor, aceea că binele trebuie să vină de sus, prin autoconvingerea conducătorilor. E o serioasă răsturnare de situaţie, care permite românilor transilvăneni să opună imediat argumentărilor de *drept istoric* ale politicienilor maghiari, eşafodajul puternic al *dreptului natural*. În lumina acestuia, faptul că românii erau un popor de iobagi fără nici un statut politic în ţară, abia condimentaţi cu o subţire burghezie intelectuală, nu mai constituia un motiv de complexare, căci filosofia dreptului proclamă egalitatea verticală a indivizilor. Aşa se explică avântul cu care s-au aruncat în lupta pentru apărarea limbii române ameninţate, într-un Sprachkampf cu iz de război politic.

Alexandru Papiu Ilarian ajunge la conştiinţa propriei vieţi intelectuale tocmai în momentul acestui debut istoric, ce-şi va pune amprenta pe întreaga sa activitate şi gândire social-politică. Ucenicul celei dintâi desfăşurări naţionale ardelene axate pe coordonatele secolului al XIX-lea, el reţine din această punere în pagină aspectul radical, ireductibil, al antinomiilor care se confruntau. Într-adevăr, între 1842 – 1846, Simion Bărnuţiu şi partida naţională, blăjeană în aparenţă, dar general transilvăneană în realitate, cu reprezentanţi chiar şi dincolo de Carpaţi, în persoanele deloc neglijabile ale lui Aron Florian, Ioan Maiorescu şi August Treboniu Laurian, deschid dosarul unei acţiuni surprinzătoare prin curajul şi radicalismul ei. Mobilul proxim e apărarea limbii ameninţate cu „surparea" prin

legea ungurească din 1842, dar implicațiile și țelurile sunt, după cum am văzut, mai adânci. Se debutează cu un act public, *Protestul Consitoriului din Blaj din 15 februarie 1842*, împotriva „articolului de limbă" din această lege. Venind de la cea mai prestigioasă instituție românească a vremii, protestul reprezenta prin singur acest fapt întreaga românime din principat. Dar, dacă adăugăm amănuntul unei masive participări morale și efective la elaborarea, popularizarea și susținerea actului din partea întregii intelectualități ardelene legate de popor, vom înțelege rădăcina adâncă a acestui protest național. Prin el, românii își apără „cele mai sfinte drepturi naturale", ca de pildă „dreptul de a se folosi de limba maternă în propriile-i afaceri, drept echivalent cu acela al existenței personale, inalienabil și imprescriptibil". Profesorul Demetriu Boer, unul dintre colaboratorii lui Bărnuțiu, autorul din umbră al *Protestului*, pe care-l semnează din considerente de prestigiu marele prepozit Simion Crainic, sesizează cel mai elocvent esența tentativei dietale unguresti: „De toate drepturile, numai de dreptul de a fi români nu s-au atins încă nime cu mână pângăritoare până acum". Dar adevărata sinteză filosofică a problemei care a agitat anul 1842 o găsim în articolul lui Simion Bărnuțiu *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, primul studiu serios de drept natural din cultura noastră, adevărată rezultantă a nivelului de conștiință românească din anii premergători revoluției. Autorul deslușește trei coordonate de bază ale dreptului natural: *jus substistentiae personalis*, *jus libertatis personalis*, *jus aequalitatis personalis*, toate trei adoptate ca arme politice în lupta pentru apărarea naționalității și limbii. Până la 1848, terminologia nu va suferi vreo schimbare substanțială, iar vehicularea celor trei noțiuni la ardeleni, cu șase ani înaintea revoluției, demonstrează racordul acestora la climatul politic european, din care își iau, cu nimic mai târziu decât alte națiuni și popoare, lozincile de bază ale viitorului program revoluționar: *existență* (un original *habeas corpus* la scară națională), *libertate*, *egalitate*. Studiul bărnuțian, evoluând pe aceste coordonate, ajunge la consecințe politice concrete de o deosebită acuitate pentru acea vreme, cum este esența ancestrală a unității românilor, prin „limba care o vorbesc [...] atât de o potrivă, cât nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, ci e numai una și aceeași, care încheagă pe toți aceștia cu o legătură

dulce frăţească". În plan social, după o enumerare a greutăţilor purtate de ţăranul român în decursul veacurilor, el reafirmă caducitatea sechelelor feudale din vremea sa, constatând că „astăzi nu mai poate prinde rădăcini o aşa sistemă teroristică". Maximalist şi radical prin structură, Simion Bărnuţiu nu se limitează, însă, doar la dinamitarea ideologiei duşmanilor naţiunii sale. Între aceiaşi ani, 1842 – 1846, el şi colaboratorii apropiaţi, profesorii Demetriu Boer, Grigore Moldvai, Iosif Pop şi Arsenie Popovici, pornesc lupta paralelă pentru reformarea instituţiilor naţionale şi a vieţii sociale a românilor din Transilvania, împotriva elementelor revolute din chiar sânul naţiunii. Aşa numitul „Proces al episcopului Lemeni cu profesorii", desfăşurat în aceşti ani, nu este altceva decât un corolar, la fel de politic, al luptei împotriva feudalităţii maghiare, o emisferă a acţiunii prepaşoptiste din Transilvania. Revendicările partidei naţionale în anii „procesului", ca emanciparea confesiunii româneşti greco-catolice de sub tutela arhiepiscopului ungur de la Strigoniu, înlăturarea ierarhului blăjean Ioan Lemeni, aservit politicii ungureşti şi punerea învăţământului din Blaj pe baze noi, izvorâte din cerinţele emancipării naţionale, trebuiau să asigure în interior un teren curat pentru dezvoltarea modernă a românilor.

Diferitele studii consacrate acestui moment de certă geneză a unei noi dimensiuni în ideologia politică românească sugerează întrebarea dacă paternitatea declanşeului aparţine mediului blăjean, saturat de aproape un veac de idei naţionale din cele mai diverse, sau prezenţei la Blaj a unei personalităţi incendiare cum a fost Simion Bărnuţiu? Desigur, clarviziunea politică bărnuţiană a facilitat prelucrarea modernă, romantică, a ideilor Şcolii Ardelene. Dar nu e mai puţin adevărat că ele îşi aveau la Blaj habitatul ideal de conservare şi dezvoltare. Blajul era o matriţă din care atitudinile politice hotărâte, radicale, aveau să se nască şi ulterior, după dispariţia lui Bărnuţiu, ca şi anterior, pe vremea lui Inochentie Micu-Klein sau Grigore Maior. Momentul lui Bărnuţiu, periodizabil între 1834 – 1848, a modelat şi a aruncat în câmpul ideologic cea mai expresivă generaţie, aceea a revoluţionarilor paşoptişti transilvăneni. Din complexul ideologic analizat îşi trag nemijlocit originea conduite politice ca a lui Axente Sever, George Bariţ, Constantin Romanu-Vivu, August Treboniu

Laurian, Ioan Maiorescu, Andrei Mureşanu, Aron Pumnul sau Alexandru Papiu Ilarian, cel mai tânăr, dar desigur cel mai reprezentativ dintre exponenţii generaţiei.

Întâiul cuvânt scris al lui Papiu Ilarian derivă din marea problematică a limbii, „eluptată” cu ardoare înainte de 1848 în Transilvania: „Să învăţăm româneşte, domnilor!” Elev şi student la Cluj între 1844 - 1847, el vine din Blaj cu convingerea unei atitudini naţionale: *radicalismul*. Episodul de la Cluj, când tinerii învăţăcei români conduşi de el dinamizează în sens naţional viaţa puţinilor conaţionali din cerbicoasa citadelă a aristocraţiei maghiare, este cel mai popularizat moment din întreaga sa activitate. Sub aparenţa unui program cultural declarat, revista studenţească „Zorile”, redactată şi difuzată de el în manuscris, era de fapt un focar de educaţie naţională românească în sens politic. Ideea iluministă a progresului prin cultură, luată nemijlocit din arsenalul Şcolii Ardelene, se dezvoltă în *Cuvântul către domnii cetitori*, pe suita unei exaltări interogative de genul: „Au doar mai voiţi să mai durmiţi în urgisitul pat al neştiinţei şi al întunerecului?” Concluziile sale nu duc spre ideea fericirii prin luminare, ci spre aceea a puterii naţionale prin ştiinţă, ceea ce constituie o nuanţare sensibilă a lucrurilor: „Îţi vedea că toţi vor cerca atunci a da mâna de pace eternă cu românul”. Cu toată tinereţea sa, Papiu Ilarian face legătura necesară între captivanta lectură a *Istoriei* lui Petru Maior ori a *Hronicii* lui Şincai, care-l purtau la modul romantic pe aripa timpului spre sorgintea nobilă a românilor, şi aridul Sprachkampf desfăşurat cu telurică duritate sub ochii lui, în acest mult mai larg conflict al românilor ardeleni cu orientarea duşmănoasă a politicienilor maghiari. Tezaurul strămoşesc, pentru el ca şi pentru reprezentanţii partidei naţionale, era fapt viu, simbolizat în primul rând de limba românească. „Să învăţăm mai întâi a ne cunoaşte limba noastră, apoi pe altele!”. Frontul politic în jurul limbii a resuscitat imens interesul românilor pentru aceasta, graiul ameninţat cu pierderea istorică fulgerându-i cu frumuseţea şi demnitatea lui de sorginte antică. Elogiului bărnuţian de la 1842 îi corespunde, ca vibraţie, acela al tânărului Papiu Ilarian de la 1846, care, în surprinzătorul articol *Limba română şi ortografia ei etimologică*, tot din revista „Zorile”, găseşte limba strămoşească „foarte dulce şi delicată, ca soru-sa italiana, aptă spre orice spiţă a

ştiinţelor şi măiestrielor; cu un cuvânt, în tot respectul preţuindă, perfectibilă ca oricare dintre cultele limbi ale Europei". Cum putem înţelege adevăratul preţ al acestui elogiu? Papiu Ilarian studia într-o instituţie clasică a aristocraţiei ungureşti, Liceul Academic Piarist din Cluj, dominat de o programă ce ilustra fidel atitudinea oficială faţă de românii din Transilvania. Marele *Corpus Juris Hungaricii*, cartea de căpătâi a Facultăţii juridice clujene, putea fi socotit până la urmă o ternă înşiruire de articole seci şi neomenoase, a căror rigoare românii o simţeau de veacuri şi a cărei psalmodiere putea trezi plictisul şi dezinteresul. Dar în liceu activau profesori pătrunşi de noua doctrină a ultramaghiarismului modern, ai cărui pionieri în domeniul învăţământului devin cu toţii. Activitatea lor vie şi înfrigurată caută căi noi şi inedite de înfeudare a tinerilor studenţi jurişti, inclusiv români, la legile şi preceptele elaborate în evul mediu. Juristul István Banó, autor prodigios şi profesor de drept natural şi drept roman, cutează chiar să respingă definiţia dată de Kant şi Krug dreptului natural primordial, cu cele trei laturi recepţionate şi de Bărnuţiu: *Subsistenz*, *Freiheit* şi *Gleichheit*. El găseşte că întâiul factor nu este *jus subsistentiae personalis*, ci *jus personalitatis*, prin care înţelegem cu uşurinţă o entitate cu statut consfinţit de unguri anterior definirii kantiene şi că celelalte două categorii s-ar cuprinde în aceasta. Îl incomodează mai ales dreptul egalităţii: „ ... prout etiam *jus aequalitatis* male diceretur". Colegul lui Banó, profesorul de filosofie Domokos Gál, explicitează lucrurile fără ocolişuri, uşurându-ne înţelegerea întregului eşafodaj teoretic pe care se sprijinea sistema Staturilor şi Ordinelor din Transilvania: „Libertatea şi drepturile nobiliare ale naţiunii maghiare sunt înseşi drepturile naturale fundamentale". Ca să se împărtăşească de drepturile naturale, o naţiune trebuie să aibă un teritoriu propriu, „deoarece o naţiune lipsită de acest teritoriu, chiar dacă ar poseda virtual toate drepturile naturale, fără el nu are unde să-şi exercite aceste drepturi". Şi cum în Transilvania românii, în virtutea constituţiei medievale, erau singurii fără naţionalitate şi teritoriu recunoscut legal, aluzia este clară. De aici, teoreticianului clujean nu-i rămânea decât un pas până la o afirmaţie des pomenită, pe care nu se sfieşte să o rostească: „A nemzeti boldogság culminatioja a *Hármas Könyv* volt" (culmea fericirii naţionale a constituit-o *Tripartitumul)*. Orice comentariu este de prisos.

Numai raportat la această stare de spirit, sprijinită de puternicul aparat opresiv al absolutismului postfeudal, putem aprecia înţelesul profesiunii de credinţă a lui Papiu Ilarian din 1846: „Noi, tinerii români din liceul din Cluj, barem împresuraţi de străini, totuşi nu ne uităm de naţiunea şi limba noastră".

Evenimentele anilor 1848 – 1849 din Transilvania au confirmat nu numai valabilitatea platformei ideologice româneşti structurate pe ideile majore ale vremii, dar şi gradul de pătrundere a acestor idei în adâncime, în marea masă populară a românilor. Soarta lui Alexandru Papiu Ilarian în revoluţie este în aceeaşi vreme caracteristică şi singulară. Înţelesese demult că dincolo de programul cultural al românilor, teoretizat acut de intelectualitatea ardeleană, se ascundea un program cu caracter politic. Primăvara lui 1848 a obligat inteli-ghenţia românească la etalarea întregului patrimoniu de idei, într-un moment când capcanele istoriei ispiteau din nou soarta naţiunii. Este mai mult decât cunoscut faptul că aristocraţia maghiară din Transilvania a reuşit să-şi asume controlul demersului revoluţionar, cu punctul de pornire la 15 martie 1848. A rezultat o denaturare gravă a programului revoluţionar unguresc, prin două intervenţii ireparabile ale politicienilor aristocraţi: *restrângerea drepturilor naţionale* preconizate de revoluţie la cadrul îngust al naţiunii maghiare, cu ignorarea desăvârşită a celorlalte naţiuni şi *eludarea laturii sociale* a programului revoluţionar. Prin aceasta erau lovite în mod inevitabil interesele românilor, conştienţi acum de legitatea drepturilor lor naţionale şi sociale. Lui Papiu Ilarian i-a fost dat să fie printre fruntaşii care au sintetizat toate formulările politice româneşti într-un ansamblu unitar, cu funcţionalitate istorică: programul revoluţionar *românesc* din Transilvania. Dezlănţuită în februarie la Paris, revoluţia a trecut ca un fulger prin Viena şi Pesta, bătând cu putere la porţile conştiinţelor din principatul intracarpatin. Momentul era aşteptat de români, letargia păcii interne feudale instaurate după răscoala lui Horea exasperând mai cu seamă marea masă a ţărănimii. Revoluţia europeană propunea idei cu caracter de universalitate, a căror ereditate trebuie căutată în Revoluţia Franceză. Noţiunile de *libertate*, *egalitate*, *fraternitate* au, teoretic, aceeaşi valoare în oricare punct geografic, conţinutul lor vizând soarta globală a omenirii. Dar avatarurile

diferenţiate ale acestor precepte au contrazis intenţionalitatea lor generală, croind peisajul nuanţat, pestriţ chiar, al Europei cuprinse de revoluţie. Revoluţia ideală a rămas în sufletele visătorilor. Cea reală şi-a convertit cu grabă virtuţile, ataşându-şi demersul luptei pentru devenire naţională şi împrumutând caracterele acesteia. Cu deosebire în răsăritul Europei, coloritul naţional al revoluţiei a fost cel hotărâtor. La Pesta, în 15 martie, se lansează programul revoluţiei ungureşti, al cărei ultim punct, al XII-lea, prevedea uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ţel elaborat mai demult, în ansamblul măsurilor de resuscitare a „Marii Ungarii". Graţie unor împrejurări explicabile prin ascendentul bizar al aristocraţiei asupra partidei liberale maghiare, pe de altă parte datorită exacerbării propagandei naţionaliste şovine, în Transilvania locuită de o zdrobitoare majoritate românească parvine şi se agită propriu-zis numai acest ultim punct de la Pesta. Primele 11 puncte erau, aparent, deosebit de ademenitoare, atât prin formularea lor, cât şi prin iuţeala cu care s-au tradus în viaţă, forţându-se mâna camarilei de la Viena spre concederea celor mai temerare revendicări ale partidei revoluţionare ungureşti, până la formarea unui guvern independent, dominat de liberalii radicali. Pentru Transilvania, a se împărtăşi de conţinutul acestor strălucite înfăptuiri însemna pur şi simplu a adera la cel de al XII-lea punct: uniunea cu Ungaria. Devenind cetăţeni ai Ungariei, ardelenii îşi vedeau dintr-o dată realizate cu ochii dorinţe vechi şi arzătoare, ca libertatea individuală, libertatea presei, ştergerea iobăgiei, egalitatea în faţa legilor, acestea toate fiind realităţi în Ungaria, sancţionate în graba mare de împăratul de la Viena. Simplu, nu? Şi totuşi, partida naţională românească din Ardeal, având-l de data aceasta printre exponenţii principali pe Alexandru Papiu Ilarian, neagă şi respinge în numele poporului român întregul eşafodaj al revoluţiei străine, dând cuvântul de ordine logic şi necesar: revoluţia română. O revoluţie împotriva altei revoluţii? Aparent, aceasta este realitatea, dar, printr-o clarificare terminologică şi ideologică, această aparenţă se spulberă. Misterul unei atât de spectaculoase „victorii" împotriva Vienei se explică nu doar prin strâmtoarea la care se aflau imperialii, încolţiţi de propria revoluţie, ci şi prin liniştea pe care o sugera camarilei impunătoarea reprezentantă revoluţionară maghiară, în frunte cu cei mai iluştri feudali din Ungaria. Poporul

Vienei avea în frunte cumplita Legiune universitară, reprezentată de 12 studenţi radicalizaţi la extremă. Delegaţia ungară din 15 martie îl avea în frunte pe slăbănogul arhiduce *austriac* Ştefan şi pe contele Ludovic Batthyányi. Vienezii erau acolo, la un pas, în Hoffplatz, în număr de zeci de mii, agitând armele de spaima cărora marele Metternich părăsise Viena în căruţa unei spălătorese. Ungurii erau departe, totuşi, dincolo de Leitha, iar în faţa împăratului îşi agitau cocardele tricolore doar 300 de deputaţi eleganţi şi manieraţi, într-o clasică „revoltă în genunchi", prin care cereau, ce e drept, revendicări îndrăzneţe. Acordându-le în întregime, monarhul vienez a „scutit" revoluţia maghiară de evoluţie spre radicalism, prin preluarea conducerii de către popor, de care va fi nevoie mult mai târziu, când va izbucni războiul naţional dintre Ungaria şi Austria. Dovedindu-se suficientă şi eficientă, în această fază politică, aristocraţia „liberală" rămâne în fruntea revoluţiei maghiare, Kossuth şi falanga burgheză fiind doar instrumentele noii ei străluciri istorice. La 18 martie, Kossuth însuşi afirmă că numai aristocraţiei are Ungaria a-i mulţumi pentru existenţa şi susţinerea ei istorică.

În plinul lozincilor revoluţionare, acelaşi politician respinge ideea unei reprezentaţiuni dietale bazate pe popor, pe motivul că gestul ar afecta nobilimea. Menajamentele avansează apoi şi mai mult, netezind toate cele 11 puncte, secătuindu-le de conţinutul general revoluţionar. Punctului 4, despre egalitatea civică, Dieta îi contrapune un vot censitiv riguros, aristocraţii rămânând totodată „în uzul drepturilor de alegere de mai nainte". Cu alte cuvinte, li se subliniază un privilegiu printr-o...hotărâre revoluţionară. Cât despre libertatea tiparului, prin cauţiunea fabuloasă de 20.000 de florini, aceasta înseamnă, de fapt – după expresia ulterioară a lui Papiu Ilarian însuşi – „oprirea tiparului pentru slavii şi românii cei săraci şi monopolizarea lui prin aristocraţii ungureşti". Libertatea cuvântului e anihilată printr-o dispoziţie dietală care prevede suprimarea cu puterea armelor a oricărei încercări de afirmare a naţionalităţii „ungurilor de altă limbă", adică a românilor, slovacilor, cehilor, sârbilor, croaţilor etc., care excedau ca număr debila etnie ungurească din cadrul „Coroanei Sfântului Ştefan". Dar cea mai gravă abatere de la linia revoluţionară este „atenuarea" care se referă la unitatea şi exclusivitatea naţiunii ungare, într-un teritoriu

vast locuit în majoritate zdrobitoare de nemaghiari. Axa fundamentală a politicii aristocraţiei „revoluţionare" maghiare rămâne şi acum, ca şi înainte, linia exclusivismului naţional preconizat de István Széchenyi, doar că în metodologia politică a lui Kossuth idealul e bruscat prin includerea lui în programul revoluţiei. Prin prisma acestui fapt, pentru românii ardeleni, ca şi pentru naţiunile amintite, revoluţia ungară era o revoluţie *naţională* a ungurilor, nu una care să-i intereseze, iar al XII-lea punct de la Pesta, uniunea Transilvaniei, ar fi însemnat o catastrofă istorică. În preziua revoluţiei, pentru români era mai valabil ca oricând preceptul formulat la 1842: *dreptul existenţei personale*. De aici porneşte totul. Acceptarea uniunii şi racordul la o revoluţie străină ar fi însemnat tocmai pierderea oricărei nădejdi de existenţă naţională, cu atât mai mult cu cât românii transilvăneni nu erau recunoscuţi la acea dată ca naţiune în principat, după tenorul medieval al *Approbatelor* şi *Compilatelor*. Aşadar, eventualei tentaţii de a sorbi voluptatea grăbită a programului de la Pesta, din necunoştinţă sau nematuritate politică, partida naţională îi ripostează în termeni de avertisment istoric: „Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire, până nu va fi proclamată naţia română!" Sunt cuvintele lui Simion Bărnuţiu din 25 martie 1848, prin care se spulberă orice nedumerire şi se deschide poarta spre revoluţia românească din Transilvania. Începe procesul spectaculos de conturare a programului revoluţionar, a cărui ascensiune n-a fost una deductivă, proclamativ, ca în cazul punctelor de la Pesta, ci inductivă, prin studierea pas cu pas a situaţiei politice, prin adăugarea aserţiunilor noi şi valoroase şi prin înlăturarea celor neesenţiale. Procesul durează aproape două luni, dar rezultatul lui, concretizat în cele 16 puncte enunţate la Adunarea de la 3/15 mai 1848, i-au unit pe contemporani prin consistenţa lor, atât general-revoluţionară cât şi nuanţat românească, şi prin platforma populară pe care se sprijineau.

S-au validat două modalităţi de structurare a programului naţional: prin elaborarea unei întregi serii de proclamaţii către popor şi prin activitatea propagandistică nemijlocită în rândul maselor, pentru pregătirea revoluţionară a acestora. Alături de ale lui Simion Bărnuţiu şi Aron Pumnul, proclamaţia lui Alexandru Papiu Ilarian, cunoscută sub titlul *Oşerhei, 25 martie*, este printre cele mai timpurii

şi mai valoroase, având avantajul în plus de a fi fost publicată şi, deci, adusă la cunoştinţa generală a românilor. Autorul schiţează aici câteva revendicări revoluţionare ce vor urma să se integreze în marele program naţional, întărind mai ales latura socială a acestuia. Era practicant ca avocat la Tabla Regească din Târgu-Mureş, în mijlocul unui mare număr de cancelişti români, printre care şi Avram Iancu, dar şi într-un mediu care a forţat opţiunea tinerilor. Într-o variantă prescurtată a proclamaţie, Papiu Ilarian remarcă „ura ce, spunând ce e adevărat, nu e de tot stinsă între ungurii nobili şi românii nenobili", observaţie cu valoare de motto, care pune întreaga construcţie antinomică români – unguri, de la 1848 şi de după aceea, sub semnul luptei de clasă, cum a fost în realitate. Drumul acestei lupte de clasă îl vede într-o revoluţie proprie a românilor, pe baza unor revendicări caracteristice naţiunii lor: *desfiinţarea iobăgiei fără nici o despăgubire, recunoaşterea şi respectarea naţiunii române, respectarea limbii române.* Temeiurile de drept natural sunt puternice în această vrednică scriere de tinereţe. El pune deasupra drepturilor cetăţeneşti pe „cele omeneşti, care-s născute deodată cu omul şi care nu numai a le primi sau a le uzurpa de la altul pe nedrept, dar nici a le înstrăina încă nu e iertat". Teoria existenţei naţionale a românilor transilvăneni avansează la el până la afirmaţia că „fericirea Transilvaniei atâmă singur de la fericirea românilor", expresie a convingerii sale că principatul ardelean este ţară românească. Pe lângă structurile strict programatice, apelul lui Papiu Ilarian trădează o certă deschidere spre stilul romantic al epocii, cu funcţionalitate netăgăduită în atmosfera revoluţionară: „Aveţi speranţă de un viitor mai bun, dar de naţiunea voastră niciodată să nu vă lăsaţi ! Fiţi români şi credeţi că românul, român trebuie să rămână în etern !" Pentru acest ideal a militat Papiu Ilarian la 1848 – 1849, depunând eforturi nemăsurate pentru reuşita marilor acţiuni româneşti. Interesează acele fapte şi idei ale sale al căror conţinut a contribuit la consolidarea liniei ideologice a demersului revoluţionar românesc. Prezenţa lui printre cei dintâi tribuni revoluţionari, încă de la sfârşitul lui martie 1848, e un fapt demult notoriu. Activând în ilegalitate, din cauza prigoanei autorităţilor care, din aprilie, nu mai aveau niciun dubiu asupra mişcărilor româneşti, organizaţia tribunalului românesc, avându-i în frunte pe Alexandru Papiu Ilarian, Avram

Iancu, Ioan Buteanu, Florian Micaş, Iosif Hodoş şi alţii, avea ca scop popularizarea punctelor programatice care se conturau, confruntarea acestora cu opinia maselor populare şi recoltarea unor sugestii pentru noi meditaţii politice. Contactul permanent al fruntaşilor revoluţionari cu poporul, asigurat de tribuni, convocarea congresului naţional prin propagandă vie şi nemijlocită, a făcut posibilă maturizarea naţiunii române transilvănene, în scurt timp, până la gradul de a oferi istoriei un congres naţional de forţa Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848. Acest apostolat, Papiu Ilarian l-a urmat cu riscul vieţii. După participarea la adunarea tineretului român de la Cluj, din 28 martie, harta peregrinărilor lui prin Transilvania o reconstituim din ordinele de arestare din ce în ce mai drastice, ordonate de stăpânire, care-i atestă prezenţa când într-un loc, când într-altul, fără a putea să-l captureze. Va apărea la Adunarea de la Duminica Tomei, a cărei convocare i se datorează în bună parte şi care constituie apogeul aportului său la elaborarea tezelor programatice din primăvara anului 1848. Papiu Ilarian a fost un ideolog angajat în dinamica evenimentelor vremii sale. Duminica Tomei i-a maturizat conduita, prin asumarea responsabilităţii politice, căci, după cum se ştie, întrunirea a fost interzisă de autorităţi sub învinuirea de revoltă împotriva statului, iar tribunii au trebuit să-şi asume riscul desfăşurării ei. De la 25 martie la Duminica Tomei, ideile sale străbat, de asemenea, drumul unei cristalizări. Dacă, în manifestul din martie, necesitatea desfiinţării iobăgiei era exprimată în cea mai curată şi radicală accepţiune, imperativul afirmării naţionale se prezenta încă într-o formulare ce reclama un stadiu de căutări. Acum, la 30 aprilie, lucrurile sunt clarificate: naţiunea română trebuie să ceară recunoaşterea şi egalitatea constituţională cu celelalte naţii ale Transilvaniei, scoaterea ei din starea politică în care au adus-o vechile constituţii ungureşti de tip medieval. Nu cunoaştem un document mai timpuriu decât cuvântarea lui Papiu Ilarian la Duminica Tomei, în care revendicările sociale şi naţionale să se condiţioneze până la identificarea într-un singur deziderat: „Noi ne-am adunat, fraţilor români, ca să dăm de ştire celorlalte naţiuni din ţară, care au domnit până astăzi peste noi pe nedreptul, că şerbi mai mult nu vrem să fim, că vrem să fim liberi. Noi nu vrem să domnim peste alţii, dară nici nu vom mai suferi, noi, cei mai numeroşi şi mai vechi locuitori ai

țării, ca să se mai facă vreo lege în această a noastră țară, fără știrea noastră". Tribunul se adresează unei adunări de 6.000 de țărani. Faptul de a fi fost înțeles de aceștia legitimează eforturile lui Papiu Ilarian pentru clarificarea poporului asupra intențiilor și îndemnurilor partidei naționale. Această recepționare se explică prin acuratețea cu care ideologul de 20 de ani a știut să sintetizeze și să expună latura socială a problematicii românești: soarta țărănimii. El consideră ștergerea fără nicio despăgubire a iobăgiei drept cheia de boltă a revendicărilor românești. Prin aceasta se recomandă ca un radical de extremă al ideologiei revoluționare românești de la 1848, alături de Simion Bărnuțiu și Nicolae Bălcescu. De altminteri, pe lângă descendența sa țărănească, poziția din primăvara anului 1848 în legătură cu soarta iobagilor se explică prin egala înrâurire anterioară a celor doi asupra tânărului transilvănean. Libertatea socială ca drept al românilor își are sorgintea în acel *jus existentiae personalis* bărnuțian, în vreme ce tentația istoricizării, gustul analizei în perspectiva trecutului a raporturilor înrobitoare dintre feudal și șerb parvine din meditația lui Bălcescu *Despre starea soțială a muncitorilor plugari*, larg popularizată în Transilvania prin „Magazinul istoric". Bălcescu va influența masiv vederile lui Papiu Ilarian la 1851, când își va scrie prima lucrare de mari dimensiuni, *Istoria românilor din Dacia Superioară*. Dar și acum, în fața unei situații limită, scrierea confratelui de peste Carpați îi este de mare folos. Ca și Bălcescu, sesizează șubrezenia unei alcătuiri politice în care o singură clasă poartă toate greutățile țării. În martie 1848, tot asemenea lui Bălcescu, el face apel la sentimentele de omenie și dreptate ale claselor de sus: „Pentru Dumnezeu, fie-vă milă de acești oameni buni, ascultători, blânzi și foarte săraci!", speranță naivă pe care o va lepăda foarte curând, cu toată convingerea. Oricum, în preajma Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, se conturează nucleul de valoare al filosofiei sociale a lui Alexandru Papiu Ilarian: necesitatea reformei istorice a raporturilor agrare, ca și convingerea, exprimată mai târziu, despre rolul țărănimii în istoria românilor: „Istoria românilor din Transilvania este istoria țărănimii din Transilvania". Îndemnul lui Bărnuțiu din aceeași primăvară a lui 1848: „Țineți cu poporul dacă nu vreți să vă rătăciți!" a găsit în Papiu Ilarian exponentul fidel, din a cărui conduită și meditație asupra stării

norodului au izvorât idei de netăgăduită valoare, ce s-au contopit în marele program de pe Câmpia Libertății din Blaj. E un proces de maturizare reciprocă: a poporului prin acțiunea tribunilor din aprilie, iar a acestora prin forța și încrederea pe care o degaja hotărârea poporului: „Şerbi nu mai vrem să fim, mai bucuros vom muri!" Iată, dar, izvorul genuin al radicalismului celor care, la 1848, au ţinut cu poporul.

Aşa cum tot din observarea atitudinii maselor va trage Papiu Ilarian şi consecința ulterioară lansării programului teoretic de la 3/15 mai, aceea a trecerii la faza insurecțională a revoluţiei. În principiu, românii transilvăneni au agreat revoluția ideilor, a ideilor veacului, căci nici unui alt popor european nu i se potrivea mai logic conținutul lor. Doreau să-şi impună revendicările pe linie constituţională, prin acţiuni politice revoluţionare. Aspectul armat al revoluţiei se reducea doar la includerea între hotărârile Adunării de la 3/15 mai a necesității gărzii naționale, căreia i se rezerva un rol pur defensiv. Dar garda națională nu se va înființa decât în octombrie, când calea paşnică se va dovedi falimentară. Acest lucru, din cauza terorii albe dezlănțuite de unguri împotriva românilor, începând din vara anului 1848. Cercetarea istorică a faptelor comise duce la concluzia că, în ciuda atenției cu care autoritățile ungureşti au urmărit întregul demers al românilor începând din martie 1848, acestea n-au analizat totuşi corect situaţia. Din afara națiunii române, era pe semne greu de ghicit că un popor de țărani poate constitui la nevoie o armată revoluţionară. Se aprecia doar capacitatea de revoltă a românilor transilvăneni, nu şi virtutea de a susține un război revoluţionar. De aici speranța că, prin capturarea conducătorilor revoluţionari şi prin oprimarea armată a satelor, se va instaura climatul de timiditate care să sufoce faptul revoluţionar viu, întruchipat în conştiința poporului despre drepturile sale. Teroarea, însă, n-a făcut altceva decât să întărească şi mai mult hotărârea românilor, atât de viu exprimată de Papiu Ilarian în vigurosul pamflet *Iuniu, 27/15 a.c.* Scrierea trădează acel prag-limită al suferinței românilor, peste care nu se mai poate trece. Absurditatea terorii contrarevoluţionare „în acest timp de aur al libertății" atât de aşteptat de români devine indirect o nouă pârghie de convingere, de exacerbare a hotărârii revoluţionare:

„Pentru ce nu prindeţi un milion şi cinci sute de mii de români, care tocma aşa ştiu ce e naţionalitatea şi limba ca şi noi?" Această forţă trebuia ridicată la insurecţie. Papiu Ilarian se află în situaţia unui alt Horea, îndemnând la o faptă istorică de mare răspundere: ridicarea armată împotriva asupritorilor. Cu acest moment, ideologia revoluţionară a tribunului de la Duminica Tomei atinge punctul maxim al dezvoltării sale. Răscularea poporului se subliniază într-o accepţiune revoluţionară, prin condiţionarea reuşitei revoluţiei însăşi de această răsculare. O semnificaţie nouă se naşte de aici: purtând încărcătura datoriei de a duce lupta revoluţionară, ţăranii urmau să constituie adevărata armată a revoluţiei din Transilvania. Este o caracteristică de originalitate deplină a acestei revoluţii, nicăieri în Europa armata revoluţionară nefiind alcătuită exclusiv din ţărani. Acestora lui se adresează Papiu Ilarian la 9 iunie 1848, într-o celebră scrisoare către protopopul George Crişan din Pogăceaua, pe care atât oficialităţile vremii, cât şi istoriografia ulterioară o consideră ca deschizătoare de epocă nouă în revoluţia din Transilvania. În fond, conţinutul documentului e simplu şi evoluează pe linia convingerilor pe care grupul tribunilor din aprilie, Papiu Ilarian, Ioan Buteanu şi Avram Iancu mai ales, şi le exprimaseră încă de pe atunci, îndemnând poporul să vină înarmat la adunarea din Blaj. Îl îndeamnă pe protopopul respectiv: „Spune poporului să-şi îndrepte coasele, să-şi făurească lăncii, să-şi repare îmblăciile, căci la aceasta am ajuns !" Oportunitatea insurecţiei o sugera şi mersul general al revoluţiei din Imperiu, exemplul proxim fiind dezlipirea Croaţiei de Ungaria şi insurecţia croată. Această scrisoare a făcut epocă, referinţele la cuprinsul ei întâlnindu-se în sute de documente din vara şi toamna anului 1848. Dar premisele lui Papiu Ilarian de la 9 iunie devin realităţi numai în septembrie, când cea de a treia adunare de la Blaj, numită îndeobşte Adunarea Marţială din 14 – 28 septembrie, hotărăşte înfiinţarea imediată a armatei revoluţionare româneşti. Direcţia adunării o dau Simion Bărnuţiu, August Treboniu Laurian şi Alexandru Papiu Ilarian, şi ea este una *insurecţională*: a) se respinge uniunea Transilvaniei cu Ungaria, hotărâtă peste voinţa românilor la 31 mai; b) se refuză recunoaşterea guvernului unguresc din Pesta; c) se înfiinţează Comitetul Naţional Român, ca organ de conducere a naţiunii; d) se

cere reorganizarea constituţională a Transilvaniei. Din acest moment, naţiunea română se considera în situaţie de război împotriva politicii ungureşti anexioniste. O armată de 300.000 de români, condusă după tradiţia legiunilor romane, primeşte îndemnul Comitetului Naţional: „Ridicaţi-vă cu toţii, până la cel din urmă om, vărsaţi-vă sângele până la cea din urmă picătură pentru cauza cea dreaptă!" Poziţia radicală a lui Papiu Ilarian capătă astfel o încununare pe măsura imperativului vremii. Şi lucrurile nu se opresc aici. În momentul declanşării insurecţiei ardelene, Papiu Ilarian căpătase de acum convingeri clare despre necesitatea conjurării revoluţiei la scara întregului teritoriu dacoromânesc. Ideea Dacoromâniei devenise element de agitaţie politică încă din primăvara anului 1848, când, de pildă, un nemeş din Câmpia Transilvaniei scria fără echivoc: „Ţelul românilor este de a se uni cu Ţara Românească şi să aleagă un rege nou, lucru pe care un student de la Blaj [sic], Alexandru Pap [Papiu Ilarian – n.n.], se străduieşte, prin instigare, să-l popularizeze şi să câştige adepţi din rândul românilor". Istoricul Károly Szász scria, cam în aceeaşi vreme, că românii „visează despre o nouă Dacie, ce urmează să cuprindă Ţara Românească, Moldova, Bucovina, jumătate din Ardeal sau chiar Ardealul întreg", în vreme ce sasul Daniel Roth tipăreşte o lucrare aparte, tot înaintea Adunării de la 3/15 mai, despre năzuinţa Dacoromâniei. Cât despre această adunare, unde s-au întâlnit efectiv revoluţionari din toate cele trei ţări româneşti, remarcabilul istoric maghiar Elek Jakab, care a fost de faţă, va scrie că românii „niciodată nu vor face uniune cu Ungaria, ci cu Ţara Românească şi Moldova, cu care se află şi acum în legături strânse". În zilele revoluţiei din Ţara Românească, ideea făuririi unităţii naţionale pe cale revoluţionară ia un avânt nou. În iulie se schiţează planul unei colaborări armate a românilor din Transilvania cu cei din Ţara Românească, dar evenimentele n-au facilitat recrutarea legiunilor proiectate. Românii de peste Carpaţi au primit însă ajutorul efectiv al unui impresionant număr de tineri intelectuali transilvăneni, o adevărată armată ideologică în care se număra şi Alexandru Papiu Ilarian, înglobaţi cu toţii în corpul de propagandişti pe care-l înfiinţase Nicolae Bălcescu. Prin această experienţă, convingerea sa despre necesitatea insurecţiei se conjugă cu aceea a unirii româneşti în focul

revoluţiei. Că aşa stau lucrurile, ne-o dovedeşte printre altele hotărârea Adunării Marţiale din septembrie 1848, direcţionată, după cum am văzut, şi de Papiu Ilarian, de a înainta cunoscutul *Memoriu al poporului român din Transilvania către Parlamentul liberal din Viena*. A se reţine amănuntul că românii nu se adresează monarhului, ci unui organism legislativ cu vederi apropiate de cele ale revoluţionarilor. Transilvănenii cer, în numele lor şi al „fraţilor din Moldova şi Valahia", unirea tuturor românilor într-un stat naţional aflat sub sceptrul Austriei, care urma să devină „o uniune liberă de popoare libere". Cu acest document, adoptat la Blaj odată cu hotărârea insurecţiei revoluţionare, cercul programatic al transilvănenilor se închide în forma cea mai evoluată. Papiu Ilarian a contribuit la formularea şi susţinerea celor mai rezistente concepte revoluţionare, cele care îşi vor păstra valabilitatea şi în viitor, ca deziderate istorice ale românilor: eliberarea socială, conştiinţa şi unitatea naţională. Acest angrenaj de idei, în ansamblul căruia e urmărită filiera gândirii lui Papiu Ilarian, este *programul maximal* al revoluţiei române din Transilvania.

După prăbuşirea revoluţiei din Imperiul Austriac, acest program devine, fireşte, neavenit, neoabsolutismul dovedindu-se refractar chiar şi la cele mai elementare revendicări ale românilor transilvăneni. Dar, spre deosebire de Ţara Românească şi Moldova, aici lupta politică se prelungeşte până în 1851, în condiţiile unei fărâmiţări a marelui program într-o nesfârşită gamă de obiective mai mici, aparent nevinovate, dar din care se poate reconstitui conturul programului maximal. Această tactică nouă, adevărată prelungire a situaţiei revoluţionare în plină epocă de opresiune, constituie *programul minimal* transilvănean, cu o linie descendentă, o subţiere paralelă cu înăsprirea absolutismului şi închiderea căilor de manifestare. Programul minimal e periodizabil între data de 5 martie 1849, o zi după publicarea *Constituţiei octroate*, când românii din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina, printr-o impunătoare petiţie la împăratul, cer unirea tuturor românilor din Imperiu „într-o naţiune de sine stătătoare, sub sceptrul Austriei", şi mijlocul lunii februarie 1851, când Delegaţiunea română de la Viena este alungată pur şi simplu din capitala monarhiei de către poliţia regimului neoabsolutist. Tactica programului minimal, care a necesitat eforturi mult mai mari decât s-ar putea crede, avea o

bază formală şi una ascunsă, conspirativă. Prin Delegaţiunea de la Viena, românii se prevalează de dubla calitate de învingători în lupta revoluţionară cu aristocraţia transilvăneană şi de beligeranţi victorioşi în războiul purtat, alături de o subţire armată austriacă, împotriva armatei care invadase Transilvania, venind din Ungaria. Făcând intenţionat abstracţie de hotărârea evidentă a Vienei de a le ignora *ambele* merite ale românilor, din care Curtea a tras foloase imense, şi deci de a nu le satisface nici cele mai nevinovate cereri culturale, românii duc o intensă acţiune de tip suplicist, în paralel cu manifestarea făţişă a nemulţumirii lor, atitudine ce debutează cu refuzul răsunător al lui Avram Iancu de a accepta decoraţia din partea împăratului. Alexandru Papiu Ilarian n-a fost un încrezător în eficienţa programului minimal, el şi grupul de studenţi jurişti de la Viena, unde a studiat între 1849 şi 1852, fiind atraşi mai degrabă de perspectiva activităţii conspirative subsidiare, puternic îmbogăţită în toată Europa de către emigraţiile postrevoluţionare. Poliţia din Viena a interceptat de timpuriu fire de legătură între numeroasa delegaţie românească din Viena şi efervescenţa politică a emigraţiilor. Prin Laurian şi Maiorescu, ardeleni, foşti luptători revoluţionari şi în Ţara Românească, firele duceau spre Parisul activităţii lui Bălcescu şi a tovarăşilor săi de exil. Simion Bărnuţiu şi Papiu Ilarian, pe căi încă insuficient lămurite, intră în legătură cu mişcarea promazziniană din Lombardo-Veneţia austriacă, unde, de altfel, îşi vor găsi un adevărat autoexil, suspicionat de politica imperială, între 1852 – 1854. Totuşi, Papiu Ilarian n-a rămas străin de programul minimal de luptă, dimpotrivă, este printre cei mai eficienţi reprezentanţi ai acestuia. S-a făcut cunoscut mai ales prin cea dintâi exprimare publică a nemulţumirii faţă de politica ingrată a Curţii vieneze privitoare la români, cu celebra cuvântare din 9 ianuarie 1851, în faţa corpului Universităţi din Viena, cu ocazia decorării sale pentru meritele din timpul revoluţiei. Spre deosebire de Avram Iancu, Papiu Ilarian acceptă decoraţia, căci era cea mai bună ocazie de a o refuza, de fapt, într-un cadru care, desigur, avea să aducă incidentul la cunoştinţa opiniei publice şi a regimului. Discursul său în limba latină *Magnifici et clarissimi viri!* este un receptacul cuprinzător al întregii dezamăgiri şi dezaprobări a românilor faţă de politica duplicitară a Curţii, în acelaşi timp o reafirmare a tuturor revendicărilor de la 1848, care n-au fost

uitate. Papiu Ilarian observă că starea poporului român din Transilvania este mult mai jalnică decât înainte de revoluție, că, deci, temelia atitudinii lui sociale rămâne aceeași, că națiunea română din principat nu și-a dobândit independența politică, alături de un șef politic din rândul românilor și că, deci, atitudinea sa națională rămâne aceeași ca în timpul revoluției. Da, el acceptă decorația imperială, dar acoperită cu văl de doliu, până când cererile poporului vor fi împlinite. „Tuturor li s-a legat parcă limba în gură", notează un martor ungur al evenimentului, căruia nu-i scapă nici resortul adânc, vizând întreaga falangă radicală de la Viena, a discursului studentului decorat: „Se poate bănui că tânărul a fost doar un mecanism, al cărui arc s-a făurit în atelierul unei spuze nestinse, ce mocnește în adânc". Această spuză mocnea în Transilvania la toate nivelele, afectând și soarta culturii românești. Programul minimal a acordat o atenție aparte reformării, modernizării instituțiilor culturale, preocuparea fiind ultimul subterfugiu al programului, înaintea casării lui pentru un deceniu, sub absolutismul *declarat* la 31 decembrie 1851. Scrierile lui Papiu Ilarian din această perioadă, în special adresele *Onorabil sinod!* și *Sântă adunare!*, corespondența lui cu alți fruntași revoluționari, articolele *De subt Călimani* și *Puține observațiuni la un articlu al lui Catone Censoriul* sunt contribuții prețioase la cunoașterea atitudinii românilor în preajma absolutismului, când aceștia „încercară să se organizeze măcar cultural". Ideile lui Papiu Ilarian în această direcție sunt evoluate, direcționându-se spre reorganizarea învățământului românesc pe baze laice, moderne, și înlăturarea primatului stânjenitor al ierarhilor bisericești în viața politică a națiunii. Ambele deziderate sunt specifice Transilvaniei. Nu mai puțin specifică era problema acumulării nejustificate a mijloacelor materiale în mâna bisericii, mijloace care, odată puse în slujba intereselor culturale și nu ecleziastice, i-ar facilita oropsitei națiuni române din Transilvania să se ajute în oarecare măsură și singură.

Dar, fără îndoială, marele merit postrevoluționar al lui Alexandru Papiu Ilarian constă în elaborarea celei mai de seamă dintre operele sale, *Istoria românilor din Dacia Superioară*. Este, de fapt, o istorie a revoluției de la 1848 – 1849 din Transilvania, deasupra căreia tribunul aproape adolescent simte aurora consfințirii istorice încă în plinul desfășurării ei: „Mă uitam cum evenimentele anului 1848 pe zi ce

trece se dezvoltau, se făceau tot mai importante și mă temeam ca nu cumva și acestea să rămână cunoscute posterității române numai din condeiul celor de altă ginte". Această geneză a cărții, ca și atitudinea autorului în fața materialului de tratat, conferă *Istoriei* calitatea de emanație a revoluției, într-un fel, de continuare a acesteia. Pornește la alcătuirea cărții condus de marile comandamente ale istoriografiei romantice, îngemănate cu ideologia politică liberală. Nominativul operei istorice devine prezentul, cu întregul său noian de probleme ce reclamă o elucidare grabnică. Trecutul însuși e abordat în mod manifest de pe pozițiile prezentului. Accentul se mută cu energie de pe diapazonul universal pe cel național, etnic și popular. Ajunsă în acest punct, istoria devine din ce mai mult socială, ca o consecință a opoziției pe care marele curent romantic o face vechilor regimuri. Cu romantismul, masele anonime își găsesc locul în mecanismul istoriei. Factologia tradițională se lovește de zidul nevăzut al imensității filonului istoric, augmentat fantastic de prezența popoarelor. E nevoită să facă loc imaginației și inspirației avântate. În mod inevitabil și fericit, cartea de istorie devine o carte de literatură, bazată, desigur, pe documente concrete. Dar noțiunea de document istoric se schimbă simțitor, în rândul izvoarelor făcându-și loc mărturia vie, istoria orală și memorialistica, fremătând de fiorul prezenței imediate. Această ultimă premisă stă la baza documentației lui Alexandru Papiu Ilarian, care își întemeiază cartea pe mărturiile participanților la revoluție, pe propria sa experiență, pe actele și documentele emise în timpul desfășurării revoluției. Rezultă o operă la fel de vie, care, după expresia lui Simion Balint, „face epocă nouă în viața politică a românilor". Contemporanii au sesizat esența profund militantă a operei, izvorâtă din intenția de bază a autorului: aceea de a legitima în fața posterității revoluția românilor din Transilvania. O operă de legitimare este și discursul lui Simion Bărnuțiu de la 2/14 mai 1848, dar, pe câtă vreme oratorul de la Blaj lucra cu argumente filosofico-juridice apriorice, extrase din dreptul natural, Papiu Ilarian legitimează revoluția prin ea însăși, ca izvor de consecințe teoretice și meditații ulterioare. Asemănarea dintre cele două lucrări, sesizată de mai mulți cercetători, se limitează doar la punerea în pagină a forțelor care se confruntau la 1848 în Transilvania. E aceeași antinomie români – unguri, rău

înțeleasă de istoriografia anilor '50 ai secolului trecut ca un conflict naționalist, când de fapt ea are toate caracteristicile luptei de clasă, desfășurându-se – o spune clar Papiu Ilarian! – „între ungurii nobili și românii nenobili". Pe această structură dihotomică, autorul investighează trecutul românilor din Dacia Superioară pe două canale, care-i conferă un sistem riguros simetric: evoluția situației sociale a românilor și evoluția conștiinței naționale. Cele două filiere se întâlnesc în consecința revoluției, justificându-i debutul. Pentru graba febrilă în care a fost scrisă, ca și pentru tinerețea autorului, *Istoria românilor din Dacia Superioară* este bogat întemeiată pe documentația majoră a epocii. Definiția istoriei o obține din Bălcescu și Aron Florian, printr-o combinație ingenioasă. După Bălcescu, istoria „nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate", ci, completează Aron Florian: „oglinda cea magică a veacurilor trecute, icoana cea adevărată a vremii de acum și cheia cea de preț cu care se descuie oarecum și ascunzișurile viitorului". Din cele două definiții rezultă la Papiu Ilarian: „Istoria națională n-are a fi un registru de regi și războaie, o grămăditură de nume și ani, ci o astfeli de descriere filosofică a faptelor și a cauzelor acelor fapte memorabile ale națiunii, care să servească de cheie pentru prezent și de speclu [oglindă – n.n.] pentru viitor". Izvoarele principale sunt mai ales sursele maghiare, rămase fundamentale până astăzi: Anonymus, Thuróczi, Bonfinius, legislațiile medievale ungurești ca și actele naționale ale românilor, cum este *Supplex Libellus Valachorum* de la 1791. Afilierea la istoriografia Școlii Ardelene e mai mult decât evidentă, autorul preferat fiind Gheorghe Șincai. Îi cunoaște pe autorii unguri de sinteze istorice: Pray, Istvánffy, Eder, Katona, iar din sursele românești de peste Carpați pe Ureche, Costin, Neculce, Cantemir și Constantin Căpitanul, logofătul Stavrinos și Ienăchiță Văcărescu. Firește, pentru anii redactării *Istoriei*, adică 1850 – 1852, o bibliografie de orientare generală era „Magazinul istoric pentru Dacia". Dar travaliul istoriografic al lui Papiu Ilarian este interesant și prin sursele străine, între care surpriza o constituie Felicité Lamennais, ale cărui *Paroles d' un Croyant* sunt utilizate în pasajele de suflu profetic ale *Istoriei*. O sursă bogată este cartea francezului Hippolyte Desprez, *Les peuples de l' Autriche et de la Turquie*, tipărită la Paris în 1850, a cărei viziune asupra revoluției la scară europeană

este comună cu a istoricului nostru. Filiaţii sigure se pot identifica şi din Jean Jacques Rousseau, Herder sau părintele liberalismului german, Karl Rotteck. *Istoria* lui Papiu Ilarian rulează la nivelul operelor similare scrise în Europa postrevoluţionară, în familia cărora îşi găseşte de timpuriu un destin aparte. Preluată de Elias Regnault în *Histoire politique et sociale de principautés danubiènnes*, desfăşurarea revoluţiei de la 1848 în Transilvania a ajuns în atenţia lui Karl Marx, ideolog de talie al vremii, care-şi fixează atitudinea favorabilă faţă de revoluţia românilor ardeleni cu ajutorul istoricului nostru.

Ideologia generaţiei române de la 1848 şi-a pus pecetea asupra deceniilor următoare. Persistenţa unei stări de a gândi ce s-a maturizat în revoluţie se motivează printr-o continuitate a situaţiei care a creat această stare: „Revoluţiile – spune Alexandru Papiu Ilarian – nu se nasc dintr-un incident, ci dintr-o necesitate". Pentru românii din toate cele trei ţări, necesitatea avea detalii similare, cu nesemnificativă nuanţare, în funcţie de forţele de gravitaţie internaţională. Structurile de bază ale programului politic rămân aceleaşi, fie explicite, ca emanciparea ţăranilor, libertatea civică şi independenţa naţională, fie implicite şi cvasiconspirative, ca reglementarea situaţiei ţărilor române în raport cu spaţiul politic sud-est european sau unitatea naţională. Eşecul revoluţiei a însemnat eşecul acestor deziderate politice, fără a înlătura însă urgenţa lor. Dimpotrivă, revoluţia explicitând dorinţe care mocneau în adânc şi dovedind plauzabilitatea şi actualitatea realizării lor, intervalul postrevoluţionar n-a însemnat decât un interval de analiză, resuscitare şi apoi relansare a întregului arsenal de obiective urmărite la 1848. Episodul emigraţiei a fost o şcoală înaltă de verificare la scară europeană a demersului revoluţionar românesc, examen trecut îndeobşte cu succes. Europa progresistă confirmă, prin propriile ei aspiraţii, legalitatea revendicărilor ridicate fie pe Câmpia Libertăţii din Blaj, fie la Islaz, fie în *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*. În acest sens, 1848 este mai degrabă un început de epocă istorică, decât un eveniment cu funcţionalitate epuizată. Istoria lucrează în răstimpuri mari, care, eventual, nu trebuie să corespundă cu durata biologică a generaţiilor şi în virtutea cărora oportunismul aparent fructuos în relaţia cu absolutismele postrevoluţionare se dovedeşte miop, în comparaţie cu radicalismul fără acoperire în realitatea politică imediată,

dar – acum cunoaştem acest lucru – atât de strălucit confirmat de viitor. În comparaţie cu emigraţiile din Ţara Românească şi Moldova, autoemigraţia ardeleană a trebuit să facă faţă unei infinit mai grele puneri la încercare a încrederii în propriile idealuri. Căci, pe când în afara Carpaţilor echilibrul extern se întrevedea în continuare instabil, prin ireconciliabilitatea obiectivă dintre „puterea suverană" şi „puterea protectoare", Transilvania trebuia să se aştepte la un nou răgaz de acalmie apăsătoare, ca urmare a întăririi poziţiei Imperiului Austriac, odată cu înfrângerea Ungariei în războiul naţional şi lichidarea focarelor revoluţionare din Transilvania, Croaţia, Voivodina Sârbească, Slovacia şi, fireşte, din însăşi ţara de coroană. Atitudinea partidei naţionale din Transilvania faţă de neoabsolutismul austriac a fost diferenţiată, fireşte, în funcţie de gradul de radicalizare a exponenţilor ei, dar – şi acest fapt trebuie luat bine în considerare – mai ales în funcţie de imixtiunea acestora în desfăşurarea revoluţiei la scară panromânească. *Constituţia octroată* a Austriei din 4 martie 1849 soluţiona, aparent, principalul scop al programului ardelean: păstrarea independenţei Transilvaniei faţă de Ungaria. Dar, după cum am văzut, revoluţia română a culminat printr-o deschidere spre dezideratul unităţii naţionale, iar nucleul de rezistenţă al partidei din Transilvania fusese părtaş la acest punct maximal al programului. Pentru aceştia, *pax austriaca* era nu doar insuficientă, ci distructivă. Radicalii transilvăneni, în acelaşi timp cei mai inspiraţi politic din impresionantul număr de fruntaşi români validaţi la 3/15 mai, şi-au încheiat experienţa în cadrul Delegaţiunii române de la Viena, veritabil guvern plenipotenţiar românesc în capitala absolutismului european. Aici, ei au ocazia să ia act de fenomenul care, începând din 1861, va târî Transilvania din nou spre prăpastia pierderii independenţei. Se ştie că o puternică falangă a aristocraţiei ungureşti a rămas, la 1848 – 1849, „fidelă" Habsburgilor şi, deci, adversară a rupturii constituţionale de Austria. E de precizat, însă, că aceşti ultramontani nu erau împotriva programului maghiar în forma lui genuină, creată de contele Széchcenyi, ci împotriva metodologiei imprudente a celui care moştenise poziţia de lider naţional, Lajos Kossuth. Din aceştia se va alcătui noua partidă ungurească, numită „a împăcării" – cu împăratul, adică! – în frunte cu remarcabilul politician Ferenc Deák. Împăratul i-a fost cu deosebire

mulţumitor acestei grupări, care, prin compoziţia şi calitatea ei, constituia „dovada" organicităţii pretenţiilor austriece asupra Ungariei. Activitatea imediată şi foarte eficientă a „fidelilor" maghiari pe lângă minister şi Cancelariile aulice ale Ungariei şi Transilvaniei explică în mare parte eşecul total al demersurilor Delegaţiunii române la Curtea din Viena, în sensul exoperării drepturilor formulate în petiţia de la 3/15 mai 1848. Nucleul grupării româneşti vieneze, format din Simion Bărnuţiu, Ioan Maiorescu, August Treboniu Laurian şi Alexandru Papiu Ilarian, sesizează de timpuriu fenomenul împăcării austro-maghiare, construită cu răbdare şi migală de Deák, fenomen în perspectiva căruia independenţa Transilvaniei faţă de Ungaria, singurul folos cu care s-a încheiat revoluţia, se dovedeşte efemeră şi nesemnificativă. Meditând, apoi, la prăbuşirea tuturor celorlalte dorinţe, radicalii transilvăneni deduc, pe de o parte, necesitatea unei atitudini de rezistenţă distantă şi neîncrezătoare, atitudine care va genera orientarea glorioasă a pasiviştilor, şi care îi are ca precursori pe Avram Iancu, Axente Sever, George Bariţ şi Gavril Munteanu, pe de altă parte concluzia autoexilului. Dar emigraţia transilvăneană n-a avut ca refugiu occidentul Europei, cu excepţia acelui episod al celor trei revoluţionari veniţi „să-şi desăvârşească studiile" în Italia, între 1852 – 1854: Bărnuţiu, Papiu Ilarian şi Iosif Hodoş. Departe de a se limita la luarea „rigoroaselor" pentru doctorat, cei trei se află cert pe filiera unor legături care uneau Lombardo-Veneţia austriacă, pe cale conspirativă, de Piemontul unor incendiare idei mazziniene. Poliţiei austriece nu-i este străin pasul lor în efervescenţa panitalică, Papiu Ilarian fiind cu predilecţie urmărit şi suspicionat. Dar, dacă putem vorbi de o emigraţie paşoptistă transilvăneană, atunci locul acesta trebuie să-l căutăm în Ţara Românească şi Moldova. Se repetă un mecanism de veacuri, definit de Papiu Ilarian însuşi în *Istoria* sa: „Moldo-România, din seculi până astăzi, fu locul de scăpare al celorlalţi fraţi ai lor, din Dacia Superioară". Conducătorii revoluţiei din principate erau încă răsfiraţi prin Europa, când cei mai intransigenţi ideologi transilvăneni activau ca factori de răspundere la Cernăuţi (Aron Pumnul), la Iaşi (Bărnuţiu, Laurian şi Papiu Ilarian) sau la Bucureşti (Ioan Maiorescu). Părăsind Imperiul şi stabilindu-se în Ţările române, aceştia îşi urmăreau propriul ideal politic, cu consecinţa lui maximă: unitatea politică a românilor.

Plecarea din Transilvania, departe de a însemna ruptura de programul național de la 3/15 mai 1848, a însemnat confluența acestuia în orientarea politică generală a românilor, după revoluție din ce în ce mai frecvent raportată la scara europeană. Plecarea peste Carpați este o fază nouă a străvechii diaspore spre „locul de scăpare" al ardelenilor. Într-un anumit fel, e o nouă răsfrângere a afluxului epigonilor Școlii Ardelene în spațiul carpato-dunărean, dar purtând acum o acută încărcătură politică.

Scrierile postrevoluționare ale lui Alexandru Papiu Ilarian constituie terenul cel mai bogat de urmărire a fenomenului. După luarea doctoratului la Padova, în ianuarie 1854, el vine la Iași, ca profesor la Academia Mihăileană. Până la sfârșitul vieții, în 1877, rămâne în Principatele Române, existența sa înregistrând o ascensiune pe scara prestigiului, odată cu revenirea și ascendentul politic al foștilor revoluționari din Țara Românescă și Moldova: jurisconsult al Moldovei, director general al școlilor din Țara Românească, procuror și mai apoi procuror general al Curții de Casație a Principatelor Unite, ministru al justiției, membru al Academiei Române și șef de secție al acesteia. Recrutarea lui Papiu Ilarian, ca și a lui Laurian, între marii factori de răspundere, în momentul realizării Unirii de la 1859 și după marea operă înfăptuită de partida națională de la 1848, dovedește recunoașterea apartenenței lui la această partidă, implicit caracterul general românesc al ei. Fostul tribun din Transilvania, în ciuda bogatei opere culturale elaborate în România, rămâne un *militant politic*, reprezentativ pentru falanga pașoptistă, mai apoi liberală, personaj rămas legendar prin curaj și tenacitate. În 1856, când la Iași se confruntau tendințele unioniste cu cele antiunioniste, Papiu Ilarian își exprimă în fața studenților, într-o instituție aflată încă sub administrația caimacamului, crezul său în necesitatea obiectivă a unirii românilor, în termeni care anunță culmea dacoromânismului său de la 1861. Pe lângă conduita tradițională, moștenită de la înaintașii din Școala Ardeleană: „Voi să-i unesc pre români cel puțin în literatură, în literatura politică, precum îi uniră ei în cea istorică și cea filologică", profesorul de științe politice de la Facultatea Juridică din Iași pune acum în cumpănă marele considerent al organicității geo-economcie și istorico-instituționale: „Nici una măcar din condițiunile vieții românilor

nu se poate înțelege, fără numai așa dacă recurgi la totalitatea românilor". Și, prin totalitate, el îi înțelege și pe cei din Transilvania – „a explica condițiunile principatelor prin ale Transilvaniei și viceversa" – punând așadar, concomitent cu lupta pentru unirea Moldovei cu Țara Românească, problema unirii Transilvaniei cu acestea două. Să nu uităm: suntem în 1856. Nimeni înaintea lui nu pusese această problemă prin analiza situației prezente, a realității vii exprimate prin motivația modernă a imperativului economic, asertiunile anterioare fiind de regulă de domeniul originii etnice comune, a continuității structurilor istorico-instituționale sau a comunității limbii. Contactul cu școala economiștilor italieni ai vremii, dintre care vestitul Francesco Nardi i-a fost profesor la Padova, redimensionează dacoromânismul său de la 1848, conferindu-i armura unei argumentații moderne, izvorâte din rațiuni economice. În 1861, data reală a redactării așa zisului *Memorand din 1860 către Cuza*, Papiu Ilarian își întregește viziunea unității românești cu argumentația majoră a *necesității europene* a existenței unui stat românesc unitar, care, însă, s-ar alcătui după „dreptul nostru istoric". Asupra acestei opere capitale trebuie să ne oprim cu atenție aparte. Este momentul când ideologul ardelean adoptă, ca fundament al teoriei sale politice, dreptul istoric. Format la școala dreptului natural, a cărui supremă exprimare a constituit-o revoluția de la 1848, Papiu Ilarian se întâlnește la tot pasul, în redactarea *Istoriei românilor din Dacia Superioară*, de realități și conexiuni explicabile prin dreptul istoric. După înăbușirea revoluției, mai ales în Transilvania, glasul dreptului natural amuțește, ca odinioară, după prăbușirea Revoluției Franceze și falimentul iosefinismului austriac. Atunci – va spune Papiu Ilarian în 1869 – „românii se văzură nevoiți a se apăra pe terenul dreptului istoric", elaborând memorabilul *Supplex Libellus Valachorum,* considerat de scriitorul nostru drept „evangeliul politic, cartea credinței politice a românilor". Alături de dreptul istoric, puternic reînviat în Europa anului 1861, „dreptul nostru național" îi permite lui Papiu Ilarian să schițeze, pe harta unei Europe ce se resimțea de marile mișcări ideologice pentru împlinirea idealurilor maximale ale națiunilor, contururile unei Românii moderne, realizate pe baza unirii Transilvaniei cu Principatele. Și, totodată, să formuleze cea dintâi exprimare clară a unui deziderat îndelung purtat pe căile

întortocheate ale mişcării conspirative: „Idealul român este unirea tuturor românilor într-un singur corp politic, adică Dacoromânia". Dacă, până la el, „visul cel de aur", pe care „literaţii români şi streini demult îl popularizează", avea un contur încă nesistematic – deşi, „Mihai Viteazul îl puse în lucrare" – iată-l pe Papiu Ilarian aşezând bazele viitorului stat unitar român pe trei coordonate: naţională, strategică şi europeană. Baza naţională a statului unitar porneşte de la unitatea limbii române, fapt recepţionat de Papiu Ilarian încă la 1842 – 1846, din patrimoniul Şcolii Ardelene, prin observaţia lui Bărnuţiu despre „limba care o vorbesc [românii] atât deopotrivă, cât nici se poate zice că ar fi împărţită în dialecte". Ceva mai îndelung se opreşte asupra criteriului strategic, dezvoltare a viziunii din *Statistica generală a Europei*, lucrare rămasă încă în manuscris, dar al cărei conţinut a fost predat, sub formă de curs, studenţilor jurişti de la Iaşi, viziune legată de omogenitatea şi funcţionalitatea unitară a spaţiului geografic românesc. Nicio scriere contemporană nu se compară cu descrierea avântată, dar lucidă a spaţiului naţional, articulat de coloana vertebrală a Carpaţilor şi limitat de ape ce converg într-un sistem care se desemnează de la sine. Dacoromânia! Aici, însă, punctul de referinţă nu este cel economic, ci acela al strategiei militare. Centrul strategic al statului unitar este Transilvania, a cărei descriere se resimte de viziunea lui Nicolae Bălcescu: „Transilvania cea înaltă este în centrul Daciei, ca o adevărată cetate firească, cea mai tare, cea mai importantă". Dar aici rostul descrierii este unul practic: „Cel care este domn al acestui centru strategic, domn al Transilvaniei, acelaşi, cu puţină înţelepciune, e domn până în Tisa, domn până în Marea Neagră. Cine e domn al Transilvaniei, e domn al Principatelor". Papiu Ilarian întreprinde un abil excurs în istoria militară a românilor, pe urmele unor fapte care dovedesc conştiinţa celor vechi despre rostul strategic al Transilvaniei. Insistenţa e îndelungată, căci ea trebuia să ducă la concluzia întregii scrieri: „Unirea Transilvaniei cu Principatele ar completa sistema statului român şi ar pune fundamentul vieţii perpetue a românilor". Câte concluzii ale istoriei noastre s-au dovedit de importanţa acesteia? Autorul vede statul român unitar armonios integrat într-o Europă ale cărei interese *reclamă* existenţa României Mari: „Europa are nevoie la Dunăre de un stat mare şi puternic, un

stat care să poată ajuta la susţinerea cumpenei europene". Cu totul surprinzător şi unic este capitolul destinat atribuţiilor domnitorului unui astfel de stat centralizat. Capitolul se adresează lui Alexandru Ioan Cuza, căruia se pare că i-a fost prezentată scrierea ca memoriu orientativ, cu toate că scopul ei a fost acela de a fi publicată. Papiu Ilarian se dovedeşte aici un fin observator al marii politici europene, în cadrul căreia îi place să vadă statul unitar român, ca parte activă şi puternică. Ideea dinamică pe care şi-o creează despre conducătorul statului român, în raport cu situaţia internaţională, ajunge până la îndemnul adresat lui Cuza de a ocupa Transilvania, în virtutea unei adânci legitimităţi istorice şi contemporane. Căci „românii din Transilvania, în împrejurările de faţă, numai la Principate privesc, numai de aci aşteaptă semnalul, numai de aci-şi văd scăparea. Când s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii Transilvaniei era, poate, mai mare decât în Principate". Şi aşa, alineat cu alineat, *Memorandul* de la 1861 sintetizează întreaga meditaţie politică de până la el, legată de unitatea românilor. E o culme a gândirii lui Papiu Ilarian, recunoscută de toţi istoricii, şi o culme a concepţiei româneşti legate de formarea statului naţionl unitar. Posteritatea şi-a însuşit în întregime sistemul statal văzut de ideologul nostru la 1861. Desăvârşirea unităţii naţionale în 1918 se va realiza pe structura statului schiţat de Papiu Ilarian, cu amendamentele fireşti operate de timp asupra câtorva detalii de viziune romantică.

Dar Transilvania speranţelor lui Papiu Ilarian, cheia de boltă a unităţii politice româneşti, se afla la 1861 în faţa unui nou pericol istoric. După ce, prin *Diploma de liberalizare din octombrie 1860* şi *Patentele din februarie 1861*, monarhul vienez concede reaşezarea vieţii politice a Imperiului Austriac pe baze constituţionale, în ţările de coroană se naşte o efervescenţă politică fără egal. Un fenomen petrecut cu această ocazie vine să dovedească încă odată inactualitatea istorică a Imperiului, antinomia între forma sa medievală nealterată şi fondul istoric esenţialmente nou pe care trebuia să-l mânuiască. Respectiv, în clipa „liberalizării", toate naţiunile din imperiu îşi reactualizează programele elaborate la 1848, întemeindu-şi în mod declarat noua politică pe revendicările naţionale maximale din urmă cu 13 ani. Anul 1848 renaşte în haină nouă. Se creează,

prin acest fapt, o nouă situaţie revoluţionară, dar de data aceasta cu excluderea problematicii sociale şi, deci, rezolvabilă teoretic la nivelul instituţiilor liberale ce se creaseră prin reactualizarea vieţii parlamentare. Dintre statele Imperiului Austriac, Ungaria va trage cele mai substanţiale beneficii din noua turnură politică, graţie activităţii persistente a „partidei împăcării", în frunte cu Ferenc Deák. În subsidiar, partida lucra încă din primii ani ai neoabsolutismului, 1851 – 1852, aşa că momentul 1861 o găseşte pregătită pentru relansarea întregului program naţional de la 1848, care viza emanciparea Ungariei de Austria. Dar, spre deosebire de Kossuth, prudentul Deák etapizează această emancipare, implementând planul tactic al federalizării. Fundamentele teoretice sunt de domeniul tradiţiei medievale, transformate ad-hoc în drept istoric ungar. Respectiv, între Austria şi Ungaria n-ar exista o unire reală, ci numai una personală, ce rezidă în amănuntul că împăratul Austriei este întâmplător şi rege al Ungariei. Dintre aceştia doi, *regelui* şi nu *împăratului* e supusă Ungaria. Mai apoi, împăratul Austriei, datorită împrejurărilor, încă nu s-a încoronat ca rege al Ungariei. Partida lui Deák, flatând orgoliul medieval al lui Francisc Iosif I, despre care fratele său, arhiducele Albrecht, va afirma că ar fi fost mai potrivit pentru secolul lui Carol cel Mare decât pentru secolul al XIX-lea, va obţine încoronarea fastuoasă din 1867, care a desăvârşit actul dualismului austro-ungar, în cadrul unei federalizări ce aducea Ungariei dorita *restitutio in integrum*. Acum, la 1861, având la îndemână acest plan care nu putea să dea greş, deákiştii resuscită cele două puncte de forţă ale programului naţional de la 1848: autonomia constituţională faţă de Austria şi anexarea Transilvaniei. Un nou dialog se iscă între unguri şi „regele" lor austriac, dialog din care puteau izvorî cele mai nedorite surprize pentru Transilvania. În aceste condiţii, românii transilvăneni reiau, la 1861, firul luptei naţionale întrerupte la 1848, pe baza revendicării cardinale de la 3/15 mai: recunoaşterea constituţională a naţiunii române, într-o Transilvanie independentă de Ungaria. Conferinţa Naţională de la Sibiu din 1/13 – 4/16 ianuarie 1861, urmată de un impresionant număr de alte demersuri politice, deschide un cadru politic optimist dorinţelor româneşti, încât vestitul patriot blăjean, Alexandru Sterca Şuluţiu, putea constata la 21 octombrie 1861 că „niciodată nu au fost cauza cea dreaptă şi sântă

a naţiunei noastre mai aproape de fericita ei rezolvare decât acum". Noul val al luptei naţionale regrupează grabnic partida transilvăneană, care reuşeşte în mod strălucit să ţină pasul cu explozia politică a momentului. Deosebit de importantă este remanierea arsenalului ideologic şi maturizarea politică a fruntaşilor naţionali. Atitudinea romantică dominată de avânt şi eroism de la 1848 – 1849, cu rădăcinile în filosofia dreptului natural, cedează locul demersului politic parlamentar, specific vârstei istorice liberale, care-şi culege argumentele din compartimentul ideologic organicist. Protagoniştii sunt aceiaşi ca la 1848, iar istoriografia ulterioară îi înregimentează tot în curentul romantic. Acest lucru, în virtutea faptului că purtau ştafeta Revoluţiei de la 1848, care va rămâne reperul călăuzitor până la expierea istorică a generaţiei. Aşa se explică şi faptul că Alexandru Papiu Ilarian este, la 1861, în ciuda noii metodologii politice sprijinite pe pozitivismul liberal, acelaşi tribun romantic de la Duminica Tomei şi din 3/15 mai 1848. De altminteri, ideologia liberală este moştenitoarea celei romantice, căreia i-a preluat şi sintetizat mai ales conceptele legate de libertatea individului şi naţiunilor. La 1861, deci, Papiu Ilarian se regăseşte pe coordonatele programului revoluţionar ardelean, dezvoltând în noile condiţii politice bazele independenţei Transilvaniei faţă de Ungaria. Din analiza noii ideologii maghiare putea deduce uşor că se repetă pericolul punctului XII de la Pesta, prin care se desfiinţa autonomia Marelui Principat al Transilvaniei. La 1848, combaterea tentaţiei ungureşti se face pe baza „celor mai sfinte drepturi naturale". Acum, însă, condeiul fostului tribun alunecă pe cărările unui tărâm nou în aparenţă, dar familiar românilor transilvăneni: dreptul istoric. Redevine actuală metodologia autorilor *Supplexului* ... de la 1791, care îmbinaseră atât de armonios „echitatea naturală" şi „pactele încheiate", adică argumentele de drept natural şi de drept istoric, în măsură egală favorabile românilor. Memorabila operă din 1861 a lui Papiu Ilarian, *Independenţa constituţională a Transilvaniei*, în care Nicolae Iorga vede „cea mai însemnată contribuţie de drept [istoric –n.n.] ce o putea înfăţişa literatura noastră cu privire la chestiunea românilor de sub Coroana Sfântului Ştefan", împreună cu alte scrieri ca *Emigranţii unguri şi Garibaldi despre români*, *Garibaldi şi Klapka*, *La Transylvanie en*

face des prétentions de la Hongrie, *Cestiunea românilor de peste Carpaţi*, ş.a. şi corespondenţa sa din această perioadă alcătuiesc o mică literatură dedicată autonomiei principatului intracarpatin. În studiul de bază, Papiu Ilarian îşi propune să analizeze „drepturile istorice ale Transilvaniei şi raportul juridic în care se găseşte această ţară faţă cu Ungaria". Şi chiar dacă pe alocuri argumentaţia sa calcă pe tărâmul dreptului natural, aşa cum făcuseră şi cei de la 1791, demersul său rămâne fidel ideologiei organiciste. *Independenţa constituţională a Transilvaniei*, prin uriaşul ei succes la scară europeană, explică soarta *Supplexului...* care la vremea sa stârnise mânia vehementă a conjuraţiei feudale din Ardeal. Cei de la 1791 evoluau pe liniamentele unor revendicări ce-şi au sprijinul în continuitatea istorică a românilor şi speranţa în înţelepciunea de monarh luminat a lui Iosif II. Ceea ce simţeau implicit autorii *Supplexului...*, însă, Papiu Ilarian explicitează la 1861, definind o nouă concepţie a dreptului istoric românesc. În acest fapt rezidă marea forţă a lucrării. Autorul a fost întotdeauna duşmanul deducţiei ideologice fără viaţă, întotdeauna slujitorul ideii vii, cu acută funcţionalitate politică. Asimilarea unei impresionante literaturi politice, social-economice şi istorice, de la părinţii dreptului natural la stâlpii organicismului istoric, în frunte cu Savigny, de la romantismul profetic al lui Lamennais la liberalismul lucid al lui Benjamin Constant şi Karl Rotteck, de la pozitivismul restauraţiei la istoriografia vizionară a lui Michelet şi Lamartine, i-a facilitat o concluzie originală, pe care o putem socoti drept contribuţie românească de valoare europeană la definirea dreptului istoric. Respectiv – spune Papiu Ilarian – dreptul istoric nu se reduce numai „la drepturi răzimate pe literele moarte ale legilor scrise în timpuri de violinţă, de barbarie", ci „adevăratul drept istoric este dezvoltarea firească a unui popor în cursul timpurilor". Definiţia evoluează, apoi, paralel cu observarea realităţii istorice: „Adevăratul drept istoric este dreptul naţional, dreptul unităţii şi independinţei naţionale, fără asuprirea altor naţiuni". Oricine poate să-şi dea seama cât de tributară a fost şi este încă – în mod necesar – gândirea politică românească acestei formulări, care a înfruntat atât de glorios timpul. Papiu Ilarian nu recurge însă la ea în lipsa unor argumente de tipologia vechiului drept natural.

Dimpotrivă, întreaga răsturnare a pretenţiilor asupra Transilvaniei se bazează pe documente pozitive, pe tratate şi legi, acte şi diplome imperiale, în totalitatea lor acceptate la vremea respectivă de însăşi pretendenta supunerii Transilvaniei: Ungaria. Dar, istoric militant, el investeşte cu puterea de elemente precursoare de drept istoric şi actele emanate de la naţiunea română sau luările de atitudine la scară istorică a acesteia: răscoalele şi revoluţiile. În virtutea acestei operaţii, *Diploma Leopoldină* din 1701 nu are mai mare autoritate politică decât concluziile Adunării de la 3/15 mai 1848, căreia Papiu Ilarian îi rezervă dreptul suveran de a respinge uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Nu înseamnă altceva decât operaţia de încadrare a actelor revoluţionare în rândul actelor de drept istoric, respectiv legitimarea istorică a revoluţiilor. *Independenţa constituţională a Transilvaniei*, alături de nenumăratele scrieri adiacente dedicate de Papiu Ilarian, în 1861, problemei ardelene, constituie dovada fidelităţii faţă de idealul revoluţionar de la 1848, faţă de programul naţional transilvănean, ale cărui structuri le slujeşte şi le dezvoltă în condiţiile moderne ale epocii liberale. Când, la 1863, românii transilvăneni îl invită să fie deputat în Dieta de la Sibiu, singura constituantă românească din istoria Transilvaniei, fostul tribun, refuzând din motive obiective, îşi asigură compatrioţii din Dacia Superioară, tocmai în sensul acestei fidelităţi, că, adică „acela care la 1848 a sacrificat tot ce a avut mai scump pentru libertatea şi independenţa patriei, acela verunde s-ar afla pre acest pământ, nu va să uite vreodată în viaţă-şi dătorinţele ce are către patria naşterei sale". Ca ideolog de avangardă al secolului al XIX-lea, Papiu Ilarian a slujit Transilvania – pe lângă activitatea politică nemijlocită – printr-o suită impresionantă de scrieri, singurele sale lucrări politice care se încadrează într-un sistem închegat, având ca nervură de rezistenţă idealul libertăţii şi unităţii româneşti.

Noile speranţe legate de Transilvania, după 1860, s-au prăbuşit, aşadar, odată cu încoronarea lui Francisc Iosif ca „rege apostolic al Ungariei", la 8 iunie 1862. De acum, în atenţia lui Papiu Ilarian vor fi nu atât scrierile politice despre fostul Mare Principat intracarpatin, ci mai ales actele concrete de ajutorare a compatrioţilor săi loviţi de catastrofa dualistă. Societatea „Transilvania", întemeiată la Bucureşti

în sprijinul studenţilor săraci de peste Carpaţi, este o dovadă a puterii cu care a înrâurit opinia publică din România liberă în sensul ataşamentului faţă de fraţii rămaşi sub ocupaţie străină. Scrierile politice de la sfârşitul vieţii se afiliază altor coordonate, şi rămân nesistematice, din cauza îmbolnăvirii şi morţii premature a lui Papiu Ilarian. Dar nici aceste fugitive şi aparent violente încondeieri din fuga evenimentului politic la zi, mai cu seamă articolele din seria Giurgiu, nu sunt gesturi întâmplătoare. Grupate în jurul problemei-cheie a liberalismului politic, libertatea individuală, aceste articole îşi au originea în proiectul Habeas Corpus propus de Papiu Ilarian spre dezbaterea Corpurilor Legiuitoare, pe când era ministru de justiţie, în ianuarie 1864. Nu în ultimă instanţă, ele oglindesc peisajul politic alterat de corupţie şi dezordine din primii ani ai domniei lui Carol I, când capitalul german se infiltra primejdios în economia ţării, periclitând independenţa cu atâta gelozie apărată de ideologul nostru. Ultimele sale trăsături de condei se leagă de dramaticul incident de la Giurgiu, din primăvara anului 1873, când Papiu Ilarian ia apărarea cărăuşilor bivolari. Dar, dacă evenimentele de atunci îşi pot avea semnificaţia lor în linia de forţă a mişcărilor populare de la începuturile capitalismului românesc, imixtiunea lui Papiu Ilarian are o importanţă mult mai redusă decât s-a crezut la un moment dat. Este, desigur, tot o atitudine radicală, din seria celor abordate de aşa zişii liberali roşii, dar ea nu constituie un câştig ideologic faţă de zestrea liberală în general. Departe de a acţiona la Giurgiu ca un om cu vederi filosocialiste, cum s-a afirmat la un moment dat, el vine în mijlocul tumultului „fără vreun alt interes decât acela al justiţiei". Dacă, în faţa Curţii cu juraţi de la Turnu-Măgurele, în toamna anului 1873, apărându-i pe cărăuşii giurgiuveni, susţine dreptul celor asupriţi la revoltă, el o face în numele unei reminiscenţe din patrimoniul umanitarist al anului '48: „Un vierme dacă îl calci în picioare, se mişcă", şi nicidecum în conştiinţa existenţei unei clase sociale noi, căreia să-i recunoască acest drept.

Zestrea ideologică a lui Alexandru Papiu Ilarian, în desfăşurarea pe care sperăm că am descris-o inteligibil în cele de mai sus, este valoroasă în măsura în care defineşte un om şi destinul său politic, o generaţie şi profilul ei politic, o epocă şi orientarea ei politică.

SIMION BALINT ȘI ÎNCEPUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN TRANSILVANIA

Gelu Neamțu

Revoluția din Ungaria este înregistrată la Pesta pe data de 15 martie 1848. Atunci se proclamă cele 12 puncte, programul revoluționar maghiar care la punctul 12, uniunea Transilvaniei cu Ungaria, conținea în sine aspirația expansionistă și anexionistă care transforma mișcarea maghiarilor din Transilvania într-o *revoluție conservatoare*.

Maghiarii din Transilvania care au îmbrățișat idealurile fracțiunii kossuthiste, în fanatismul și aroganța lor, n-au acceptat să declare nulă și neavenită nicio măsură asupritoare și jignitoare luată de *vechiul regim feudal* împotriva românilor, de-a lungul vremii, sub motivul că prin această acțiune ar „necinsti memoria strămoșilor"[1], argumentare evident de esență contrarevoluționară, într-un moment în care ideile democratice triumfau în toată Europa. Nobilimea maghiară în loc să-și *ardă titlurile de nobilitate feudală*, se dădea de ceasul morții să nu-și piardă pozițiile dominante din Principat și cum să lase iobagilor *cât mai puțin pământ* în folosință în momentul când nu vor mai putea să-i țină în lanțurile robiei.

Pentru românii ardeleni, consacrarea revoluției este 3/15 mai 1848, când Adunarea Națională de la Blaj face cunoscut Programul revoluției democratice române, în cele 16 puncte. Dar, cronologic vorbind, declanșarea mecanismului trezirii națiunii române la viață, este anterioară datei de 3/15 mai 1848 și a fost foarte puțin studiată până acum.

---

[1] Mihail Popescu, *Documente privitoare la istoria Transilvaniei*, București, 1929, p. XII.

Primele revendicări româneşti apar în adunarea din 27-28 martie de la Cluj şi în adunările de la începutul lunii aprilie 1848 din Munţii Apuseni. În fruntea acestor adunări s-au aflat Ioan Buteanu şi Simion Balint.

Din cea mai amplă biografie a sa, constatăm că imediat după 15 martie 1848 când ştirile despre revoluţie au ajuns în Apuseni, s-a format un grup (I. Buteanu, S. Balint şi alţi câţiva) care s-au sfătuit asupra poziţiei românilor şi a drumului lor de urmat[2].

După o serioasă dezbatere, cei din „nucleu" au hotărât să-l trimită la Cluj pe Ioan Buteanu pentru a „pipăi pulsul cam cum stau acţiile faţă de noi românii"[3].

I. Buteanu plecă la Cluj în 20 martie[4], unde petrece mai multe zile, până la 31 martie. Acolo ia contact cu mai mulţi maghiari, participând şi la un banchet pe care clujenii l-au dat în sala Redutei, în onoarea lui Dionisie Kemeny proaspăt sosit de la Pesta cu cele mai noi veşti.

Aşa află Ioan Buteanu, că pentru români şi pentru nemaghiari în general, nu era vorba despre egalitate şi frăţietate, ci scopul lor, dovedit acum pe faţă era ca maghiarizarea să se desfăşoare din plin, cu toate puterile şi să se renunţe la principiul lui Széchenyi din 1824, ca maghiarizarea să se desfăşoare încet, treptat.

În aceste condiţii, puşi în faţa unei astfel de situaţii, Ioan Buteanu, Francisc Micaş şi Ioan Suciu, întruniţi la preotul greco-catolic din Mănăştur (azi cartier al Clujului), redactează un memoriu-petiţie pentru care urma să se adune cât mai multe semnături.

La consfătuirea din 27-28 martie de la Cluj, au luat parte şi Moroianu, Iosif Hodoş şi Al. Papiu Ilarian[5].

---

[2] Gelu Neamţu, *O autobiografie necunoscută până acum a lui Simion Balint (1848)*, în *Acta Musei Porolissensis*, XIX, 1995, p. 193.

[3] Idem, *op. cit*, loc. cit.

[4] Şi nu în 24 martie cum afirmă V. Cheresteşiu, în *Adunarea Naţională de la Blaj*, Bucureşti, 1966, p. 198.

[5] Idem, *op. cit.*

Având în vedere că acesta este un act românesc extrem de important și aproape necunoscut, îl vom da în anexă.

Memoriul-petiție redactat de intelectualii români în zorii revoluției, era adresat stărilor privilegiate ale Guberniului și Dietei Transilvaniei. Ulterior el va fi adoptat și de S. Balint și A. Iancu.

În opt puncte, autorii pretind recunoașterea românilor ca națiune politică și, ca urmare, participarea reprezentanților lor în organele centrale și locale ale puterii de stat, inclusiv autonomie internă în comitatele și scaunele unde formau majoritatea populației. Pentru a convinge aristocrația să acorde românilor aceleași drepturi politice de care se bucuraseră până atunci numai nobilii maghiari și secui, precum și sașii, se invocă în document „argumente istorice", cum a fost înțelegerea încheiată între românii băștinași și căpetenia maghiară Tuhutum, după moartea lui Gelu.

Prin invocarea acestei înțelegeri, autorii demonstrau că între românii din voievodatul lui Gelu și maghiarii din tribul lui Tuhutum ar fi existat un echilibru de forțe și că deci autohtonii n-ar fi fost cuceriți prin război, ci l-ar fi recunoscut de bună voie pe Tuhutum ca și conducător, după moartea conducătorului lor pe câmpul de luptă.

Deoarece românii n-au fost supuși prin forța armelor, ei s-au bucurat de depline drepturi politice în primele secole ale dominației maghiare, la fel ca ungurii, secuii și sașii. Numai după bătălia de la Mohács din 1526, românii au fost frustrați de drepturi politice și proclamați de dietele nobiliare feudale ardelene, tolerați în propria lor țară. Argumentele autorilor petiției cuprind un adevăr istoric, deoarece până la uniunea de la Căpâlna din septembrie 1437 dintre nobili, secui și sași, românii au participat la adunările obștești nobiliare, împreună cu celelalte categorii de oameni liberi. *Unio trium nationum* nu le-a mai recunoscut românilor dreptul de a-și trimite reprezentanți în congregațiile nobiliare și în celelalte instituții cu caracter politic[6].

---

6 *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, I, Ed. Academiei, București, 1977, p. 150-152. Vezi anexa.

Din 31 martie 1848, odată cu întoarcerea lui I. Buteanu de la Cluj, rolul lui Simion Balint de fruntaş al românilor din Munţii Apuseni, până la arestarea sa din 18 iunie[7], se amplifică rapid, ajungând până în vară să fie consemnat în documente, deja ca *vestit instigator*.

În consultarea din 31 martie 1848, S. Balint şi I. Buteanu stabilesc gravitatea pericolului de *deznaţionalizare* şi luarea imediată de măsuri adecvate pentru apărarea naţionalităţii şi a Transilvaniei româneşti pentru a o salva de „contopirea în cazanul din Pesta". Au hotărât o adunare a intelectualilor la Abrud pe 3 aprilie 1848. Buteanu îi mobilizează pe cei din jurul Abrudului, iar Balint pe cei din ţinutul Câmpenilor.

Oamenii se adunară în număr mare, în frunte cu preoţii şi învăţătorii, însă când să înceapă adunarea, sosi un funcţionar trimis de judele suprem al Abrudului, Laborfalvi Nagy Károly care interzise adunarea[8] şi nu „o înlesni" cum susţine D. Károly[9]. În acel moment, adunarea alese o delegaţie de doi membri, în persoana lui Simion Balint şi Gherasim Muncaci (uneori apare Muncăceanu), cantor şi cetăţean al Abrudului, cu sarcina de a-l ruga pe primar să nu dizolve adunarea. Balint şi Muncăceanu îi amintesc lui Nagy Károly că potrivit principiului libertăţii şi al egalităţii nu s-ar cuveni să interzică adunarea pentru că ziarele maghiare pe care le aveau la ei, dovedeau că „fraţii maghiari" ţineau adunări „neconturbaţi de nimeni". N. Károly căzu de acord să se ţină adunarea doar cu condiţia de a lua parte şi el, pentru a o supraveghea.

Coroborând „autobiografia" lui S. Balint cu un raport al lui Láborfalvi Nagy Károly din 5 aprilie, putem descrie pe scurt adunarea

---

7 Gelu Neamţu, *Arestarea, cercetarea, detenţia şi eliberarea lui Simion Balint la 1848*, în *Naţiunea Română. Idealuri şi Realităţi Istorice, Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 270-286.

8 Idem, *O autobiografie* ..., p. 193.

9 Denes Károlyi, *Adunările românilor din Cluj, Abrud, Câmpeni şi Bistra în primăvara anului 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Cluj-Napoca, XVII, 1974, p. 125.

din 3 aprilie 1848 din Abrud, una dintre cele mai *timpurii adunări* populare din zorii revoluției democratice românești ardelene.

Ea se deosebește net de adunarea de la Cluj din 27-28 martie, care a fost o adunare foarte restrânsă de intelectuali cunoscuți, pe când aici la Abrud[10] avem de a face cu o adunare de popor condusă de preoți și învățători, în total cam șaptezeci-optzeci de persoane, sub controlul direct al autorităților.

De la adunarea din Cluj, apoi la aceea din Abrud, numărul participanților crește, pentru ca la adunarea de la Câmpeni din 6 aprilie 1848 să asistăm la o autentică adunare populară de circa 500-600 de persoane. Aceasta fiind veriga de legătură cu Adunarea din Duminica Tomii de la 30 aprilie 1848, adunare pregătitoare a Adunării din 3/15 mai 1848, de la Blaj, când acolo se lansează Programul revoluționar al românilor.

Rolul lui Simion Balint în adunarea din Abrud, dar mai ales în aceea de la Câmpeni este remarcabil și îl plasează între conducătorii importanți ai revoluției românilor. Atât de important, încât ancheta Kozma din Munții Apuseni îl va plasa pe *primul loc* între cei mai periculoși fruntași români, chiar înaintea lui Avram Iancu[11].

Dar să revenim la adunarea de la Abrud și Câmpeni, pentru a le stabili locul și importanța în fluxul istoric al revoluției românilor din Transilvania.

Adunarea din 3 aprilie a început la 2 ore după amiază în spațioasa sală a școlii greco-catolice din Abrud unde a vorbit mai întâi Ioan Buteanu care în cuvântarea sa a trecut în revistă toate fazele istorice prin care a trecut națiunea română până la acea dată. Au vorbit și alți oratori, însă numai Muncăceanu l-a supărat pe judele Nagy Károly. Muncăceanu a amintit despre epoca în care protopopii

[10] *Revoluția de la 1848-1849*..., I, p. 304.
[11] *Ancheta Kozma din Munții Apuseni*, coord. G. Neamțu, I. Bolovan, Cluj-Napoca, 1998, p. 230.

români trebuiau să care cu lectica în spate pe superintendentul calvin la sinod[12].

În final s-a decis să se pregătească câte un text pentru cele două biserici (ortodoxă şi greco-catolică) la Sibiu şi Blaj în care să li se ceară să convoace o adunare generală de popor în Blaj pe Duminica Tomii. Petiţia de la Abrud trebuia trimisă şi în alte ţinuturi pentru a fi subscrisă de cât mai mulţi munteni. Cu aceasta adunarea se încheie şi lumea se împrăştie în pace.

Judele suprem Nagy Károly mai precizează că preşedinte al adunării de la Abrud a fost ales avocatul Ioan Buteanu. Judele mai comentează şi că adunarea de la Abrud este o continuare a „marii întruniri naţionale desfăşurate recent la Cluj", scopul ei fiind liniştirea populaţiei simple, precum şi găsirea unor măsuri chibzuite pentru dobândirea drepturilor şi dezideratelor naţiunii române[13].

În decursul adunării s-a citit şi petiţia de la Cluj (în maghiară şi în română), care a fost unanim acceptată.

În final au fost adoptate şi unele măsuri care să menţină în linişte populaţia de rând.

Adunarea de la Bistra programată să se ţină tot în 6 aprilie ca şi aceea din Câmpeni a fost de mai mică anvergură. Aici a vorbit doar preotul unit Ioan Fodor, îndemnând la linişte şi la aşteptarea măsurilor care vor fi luate de proxima dietă[14]. S-au înregistrat şi semnături pe petiţia-memoriu de la Cluj.

La adunarea de la Câmpeni din 6 aprilie au luat parte Simion Balint şi Ioan Buteanu şi pentru prima dată, intră în scenă (tăcut) Avram Iancu. A fost supravegheată de şpanul camerar Lázár György şi controlorul Dumitru Moga.

Adunarea fusese programată pe 25 martie stil vechi, în zi de mare sărbătoare la români. Era Bunavestire. Peste 500 de români s-au adunat la biserica ortodoxă din Câmpeni. După săvârşirea

[12] G. Neamţu, *O autobiografie*..., p. 193.
[13] *Revoluţia de la 1848-1849*..., I, p. 304.
[14] *Ibidem*, p. 319.

serviciului divin, poporul ocupă spațiul din jurul bisericii, unde Simion Balint (preot în Roșia Montană) ține o cuvântare solemnă despre sărbătorirea și semnificația Bunei Vestiri. Ne putem lesne închipui speranțele de mai bine pe care le rostea S. Balint, un orator înnăscut.

De notat că românii adunați pe un dâmb în cimitirul bisericii ortodoxe erau veniți și din satele din jurul Câmpeniului și o parte era constituită din enoriași ai bisericii greco-catolice din localitate, așa încât prima mare adunare populară, care a precedat Adunarea din Duminica Tomii, a avut și un caracter ecumenic.

Cuvântarea următoare este ținută de Ioan Buteanu care este însă întreruptă încă la începutul ei, de către controlorul D. Moga, care nu era numai supraveghetor al adunării, ci și omul stăpânirii, pentru că vechiul regim avea peste tot între români, spioni și cozi de topor. Din fericire, S. Balint, în autobiografia sa reproduce cuvintele lui D. Moga susținute de trepădușii din jurul lui: „Oameni buni, nu ascultați de omul acesta, căci eu aseară am sosit de la Cluj, acolo am vorbit cu Iosika și alți magnați ai țării și prin unie [uniune] cu Țara Ungurească toate le dobândim, dar dacă mai facem pretensiuni, și acelea le pierdem. Eu despre aceste stau bune și chezășesc cu viața mea și a familiei mele"[15].

Era evident o provocare și o tentativă de neutralizare a unui eventual discurs revoluționar pe care românii îl așteptau de la I. Buteanu și S. Balint.

Se produce zgomot și murmur în popor, iar trepădușii lui D. Moga au început repede să-l susțină cu strigăte de „așa-i, bine zice domnul controlor!"...

Simion Balint salvează situația ce amenința să le torpileze adunarea. A avut o idee interesantă cu impact pentru psihologia mulțimii.

Se adresează poporului adunat: „Oameni buni, spuneți cine să vorbească, domnul controlor sau domnul Buteanu?"

Mulțimea răspunde: „popa Balint să vorbească". Semn că își atrăsese deja simpatia mulțimii. Începu să vorbească: „spuneți-mi

---

[15] G. Neamțu, *O autobiografie...*, p. 194.

dumneavoastră liber este omul a se îngriji de soartea şi viitorul său?" Poporul răspunde: „Da!". Mai departe: „domnul Moga zise că nefiind îndestuliţi şi ce avem, vom pierde". Şi S. Balint îşi aminteşte, cum după aceste cuvinte s-a aruncat la pământ şi de acolo a cuvântat: „Aşa că acuma eu stau jos pe pământ? Aşa stăm noi, naţia românească, cu toţii dripiţi la pământ. Aşa-i dară că mai jos de aci nu putem pica?" Răspunsul veni rapid şi unanim „Aşa-i!" Gestul a avut succes.

La sfârşitul adunării se citi memoriul-petiţie de la Cluj solicitând-se ca episcopii celor două confesiuni româneşti să dea circulare pentru convocarea unui Congres naţional la Blaj pe Duminica Tomii.

Se adunară imediat 600 de semnături, ceea ce însemna că numărul celor prezenţi depăşise numărul de 500 indicat de judele nobiliar Bisztray József.

Între aceste dezbateri sosi, cum am spus mai sus, Avram Iancu. El venea de la Târgu Mureş unde-şi luase deja diploma de avocat.

Tot acum, la adunare, se hotărăşte ca I. Buteanu să adune semnături pe memoriu în zona Abrudului, iar Simion Balint împreună cu Avram Iancu în Vidra, Albac, Săcătura, Scărişoara, Ponor şi jur.

Bisztray József nota disperat în raportul său către comitele suprem al Albei de Jos că nu este în stare să împiedice aceste acţiuni pentru că poporul era „înfierbântat" şi el nu avea suficiente forţe pentru a-l ţine în frâu. Dacă ar încerca totuşi, şi-ar periclita averea şi viaţa.

Iată deci cu ce iuţeală a crescut „temperatura" revoluţiei românilor, chiar de la începuturile ei.

Se impun deci de la primele semne de cădere a regimului feudal maghiar Ioan Buteanu, Simion Balint şi Avram Iancu.

Notorietatea celor trei lideri creşte vertiginos în Munţii Apuseni tocmai prin peregrinările lor în zonă, în vederea semnării petiţiei-memoriu.

Cercetând începuturile revoluţiei democratice româneşti înţelegem şi mai bine evoluţia ei ulterioară, precum şi evoluţia destinelor conducătorilor ei, dintre care cel al lui Simion Balint merită să-l cunoaştem mai temeinic.

ANEXĂ

Cluj, 27-28 martie 1848*

Mişcările celea mai de curând politice din Europa toată pentru câştigarea adevăratei libertăţi, egalităţi şi a drepturilor naţionale cu îmbucurătoarele lor urmări, precum şi potentele spirite a prezentului îmbărbătându-ne şi pre noi, ne chiamă şi ne îndreptăţesc: Că – după ce dulcea noastră naţiune prin duhul cel barbar al întunecoaselor veacuri trecute fu pre încet de drepturile municipale dezbrăcată, şi pe neştiute despoiată de politica sa stare – acolo să năzuim şi să lucrăm, cât această mizeră [a] noastră naţiune scăpând din jugul şi de sub apăsarea sălbatecelor tempuri, cari nici cunoşteau umanitate, nici nu se ruşina a călca sânte drepturi, şi repunându-se în avutele-şi cădinţie politice şi civile să poată uita tristele şi prea amarate[le] sale patimi şi a se însoţi cu cealalţi fii ai patriei spre ajutorarea comunelui ei bine. Drept aceea pe lângă mărturisirea subditalei supuneri şi a nemişcatei noastre credinţe către majestatea sa împărătească în cea mai deplină încredinţare tindem la măritele staturi şi ordini transilvane, aceasta prea dreaptă cerere pentru repunerea noastră în drepturile noastre municipale, pătrunşi fiind de cea mai mare învingere-ne dinlăuntru cum că rugarea, cu frăţiască iubire, ne va fi îmbrăţoşată şi laudatele staturi şi ordini socotindu-ne cauza noastră de a sa propria, ca una carea fără nici o îndoială trage după sine pacea şi binele viitoriu a toată patria, acum bărbăteşte pe calea dreptatei şi a umanitatei va păşi şi va lucra pentru împăcarea şi liniştirea animelor până la cea mai de pre urmă amărăciune, întărâtată cu atâta mai vârtos, cu cât, după mărturisirea anonimului scriptor a[l] regelui Bela e ştiut cum că niciodată nobila naţiune maghiară, patria noastră Transilvania niciodată cu puterea armelor de la noi românii nu o au luat, ci mai marii noştri după ce în câmpul de bătălie principele lor Gelu, ne siliţi de niminea şi curat de bunăvoia sa dând dreapta cu maghiari[i], pe Tuhutumul acestora şi l-au ales de principe şi jurându-se în o societate dinpreună au stăpânit patria, care însoţită stăpânire, după ce S. Ştefan, regele Ungariei de eternă memorie vrednic, au surpat pre principele Gyula pentru neprimirea creştinis-

mului, nu numai n-au încetat, ci și după aceea și-o au susținut, având națiunea română drepturile sale proprie municipali pre câte politice, pre atâta și civile, și făcând o parte constituientă și de perire de la Moháts, precum aceasta se adeveresc prin numeroasele daturi scriptu-ristice și alte documinte de prin credincioasele arhive amândurora patriilor, a Ungariei și Transilvaniei, care aci pentru scurtare le trecem cu tăcerea și zisei națiunei noastre, precum presemnarem numai după aceea în timpurile celea turbure, prin vitregele eveniminte i s-au substras drepturile municipale și fu dedusă la amară și rușinătoare stare de astăzi. Acestea premițindu-le dreapta noastră cerere o cuprindem în următoarele:

1. Ferbintea noastră dorire și statornica silință acolo ni îndreptată, ca măritele staturi și ordini transilvane să o recunoască națiunea noastră română de parte constituente a corpului naționale transilvan în ordine cu celelalte tri națiuni, cât de aci înainte și națiunea română iară se aibe reprezentanții săi în toate adunările țiarei atingătoare de lucrurile patriei întregi, precum îi avuse mai-nainte și anumit până să afla Transilvania sub sfânta Coroană a Ungarii.

2. Cerem și poftim, ca la toate deregătoriile țiarei, după proporțiunea nației române către celelalte națiuni, să se aleagă apte individue din fii zisei națiuni române.

3. Pofta noastră este ca relegea neunită să se declare a fi în numărul religiunilor recepte, după toate drepturile date acestora și fără nici o aternare de la oricare altă religiune din patrie.

4. Îmbrățoșând noi legea aceea, ca limbă diplomatică a înaltelor dicasterii și a legilor de aci înainte făcânde să fie cea maghiară, cerem și poftim: ca să se ordine o traducțiune autentică a legilor în limba română, precum acest drept i s-au dat acum mai de curând și națiunei sasă în Transilvania, și la înaltele dicasterii să se țină translatori de limba română. Apoi,

5. În comitatele și scaunele curat sau parte cea mai mare românești, limba oficială de corespondență între sine și de convorbire în adunările lor ținutale să fie cea română; iară în comitate și scaune numai în parte locuite de români să se aplice oficiali deplin cunoscători de limba română, ca orice cereri sau reprezentațiuni venite în limba română de la comunități românești să le poată

oficiose pertracta, precum şi expediţiunile cătră asemenea comunităţi în zisa limba română a le face.

6. Nemişcata voia noastră este: ca episcopii româneşti să se susţină şi de aici încolo în întrebuinţarea limbei româneşti în corespondinţele între sine şi cu clerurile sale, precum ducerea protocoalelor bisericeşti la amândouă diecesele să cure şi de aci încolo în limba română.

7. În privinţa educaţiunei şi a învăţăturei poporului românesc cerem şi poftim: ca în şcoalele elementare în comunităţi româneşti acum stânde şi de aici înainte rădicânde, repuse sub imediata priveghiare a clerurilor române şi prin episcopii săi ca supremi directori supuse nemijlocit înălţatului guberniu, apoi ajutorânde din veniturile statului în proporţiunea ajutorărei şcoalelor celorlalte naţiuni şi a poporului românesc contribuente în fundul statului – să se întrebuinţeze singura limba română şi numai în Liceul şi gimnaziul din Blaşiu şi în alte asemenea institute doare de aci înainte pentru naţiunea română rădicânde, ţinându-se şi mai încolo limba învăţiarei cea românească să se aşează catedre pentru limba maghiară şi germană. În capăt

8. Întru celelalte şi noi ne alăturăm dorirei celorlaţi adevăraţi patrioţi, adecă, ca înaintea legilor să nu fie alegere de persoană nobilă ori nenobilă şi ca la purtarea greutăţilor publice toţi locuitorii ţierei într-una formă să fie supuşi, iară starea urbarială, făcându-se răscumpărarea cu spesele statului, de tot să încete, care toate puncturi cuprinzând în sine voinţa întregei naţiuni române transilvane cererea românilor pe pământul regesc se socoate ca încetată; ca toţi fii iubitei patriei strânşi într-o fräţească dragoste cu însoţite puteri să puteam conclucra spre înflorirea fericitoare de toate naţiunile într-însa vieţuitoare.

PARTICIPAREA LUI TIMOTEI CIPARIU LA REVOLUŢIA ROMÂNĂ DIN TRANSILVANIA DE LA 1848-1849

Liviu Botezan şi Ioana Botezan (jr.)

Timotei Cipariu s-a născut în 1805 într-o familie de ţărani iobagi din comuna Pănade, situată în apropierea Blajului. Exemplul fratelui său mai mare care frecventase pe lângă şcoala elementară şi două clase la gimnaziul blăjan, l-a stimulat să înveţe să scrie şi să citească înainte de a ajunge la vârsta şcolarizării. Pe baza cunoştinţelor acumulate ca autodidact, în 1814 a fost primit în clasa a doua a „şcolii de normă" din Blaj, de fapt o şcoală primară mai pretenţioasă care asigura o pregătire temeinică pentru ciclul gimnazial. Gimnaziul blăjan, cu o durată de cinci ani, l-a frecventat între 1816-1821. În anul şcolar 1821-1822 a urmat cursul postgimnazial de filosofie, pe baza căruia a fost primit la seminarul teologic cu profilul de învăţământ superior, reuşind să-l absolve cu succes în 1825. Pe parcursul celor 11 ani de şcolarizare s-a remarcat prin uşurinţa cu care şi-a însuşit latina şi greaca în forma lor clasică, precum şi germana şi maghiara, principalele limbi folosite în instituţiile de învăţământ şi cultură, precum şi în cele administrative şi juridice din monarhia habsburgică.

Rezultatele excepţionale obţinute în timpul studiilor au contribuit la numirea lui, imediat după absolvire, ca profesor de literatură la gimnaziul pe care l-a frecventat. Primii ani de profesorat i-au dezvoltat pasiunea pentru literatură şi lingvistică. Activitatea didactică a întrerupt-o timp de şase luni în 1827, când episcopul Ioan Bob l-a trimis la Aiud pentru noviciat, în vederea primirii lui în rândurile călugărilor bazilitani din Blaj. În acest interval şi-a consolidat cunoştinţele de limbă maghiară şi s-a iniţiat în dogmele religioase. Revenit la Blaj, Timotei Cipariu nu s-a călugărit, ci a preferat să devină preot celib. Renunţarea la dreptul de a se căsători îi va

permite să-şi dedice timpul liber aprofundării studiilor filologice şi completarea lor cu cele filosofice. Această completare i se va impune prin promovarea lui ca profesor la clasa postgimnazială de filozofie în anii şcolari 1828-1829 şi 1829-1830, însă îl va ajuta să se familiarizeze cu ideile raţionaliste ale filosofului neokantian Krug. După 1830 va continua să fie profesor la cursul de filosofie care acum se va extinde la doi ani de studii, dar concomitent va preda şi dogmatica la seminarul teologic, prelungit şi el la patru ani.

Între 1830-1848, Timotei Cipariu va servi învăţământul românesc din Transilvania nu numai ca profesor, ci şi ca autor de manuale şcolare, iar din 1835, când va fi numit director al Tipografiei diecezane şi prin punerea la dispoziţia şcolilor elementare confesionale a Abecedarelor şi Catehismelor tipărite. Un inventar al cărţilor tipărite între 1840-1843 la tipografia blăjană, pe care o conducea, relevă că, pe lângă biblii, mineie, acatiste, psaltiri, octoihe, penticostare şi evanghelii, figurau şi peste 3000 de abecedare, circa 1000 catehisme şi aproape 600 cataloage şcolare. Tot în cele două decenii premergătoare revoluţiei din 1848-1849, Cipariu s-a situat în rândurile cadrelor didactice care au contribuit la înlocuirea treptată a latinei cu româna ca limbă de predare în şcolile blăjene.[1]

În acelaşi interval de timp, paralel cu activitatea didactică, el s-a dedicat cu abnegaţie studiului evoluţiei istorice a literaturii şi limbii române şi implicit a poporului român. S-a încadrat astfel în rândurile celei de a doua generaţii de adepţi ai ideilor Şcolii Ardelene, alături de August Treboniu Laurian, George Bariţiu, Iacob Mureşeanu, Ioan Maiorescu, Simion Bărnuţiu etc. Definitivându-şi studiile la Roma, corifeii Şcolii Ardelene şi-au însuşit latina şi italiana, ceea ce le-a permis să afirme că limba română avea o origine romanică, iar cei ce o vorbeau erau urmaşii coloniştilor din vremea stăpânirii romane. Pe baza argumentelor lor s-a redactat *Supplexul* din 1791. Prin înaintarea lui la împăratul de la Viena s-a încercat obţinerea drepturilor politice, de care românii nu beneficiau, demonstrându-se că ei reprezentau

---

[1] *Timotei Cipariu. Corespondenţa primită*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 15-20.

cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, iar prin originea lor nu erau inferiori nici maghiarilor, nici germanilor. Meritul ideilor corifeilor Școlii Ardelene constă în faptul că au contribuit la formarea conștiinței naționale a elitei intelectualilor români ce se forma spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul veacului următor.

Simțindu-și amenințate pozițiile politice de revendicările românilor, Stările privilegiate le-au contestat prin ideologii lor Rösler, Hunfalvi, Miklosich, Schmidt, Benigni etc. care au susținut, fie că valahii au venit din Peninsula balcanică în Transilvania după așezarea ungurilor și sașilor, fie că ei și limba lor n-ar fi de origine romanică, ci slavă. Iată de ce, Cipariu și ceilalți reprezentanți ai celei de a doua generații ai Școlii Ardelene și-au asumat misiunea de a dovedi falsitatea asertiunilor adversarilor continuității viețuirii românilor pe teritoriul Transilvaniei și deci ai originii și ai limbii lor romanice.

Asumându-și această misiune, Cipariu și-a dat seama că trebuia să demonstreze, pe bază de documente și izvoare literare, mai întâi evoluția limbii latine, paralel cu expansiunea statului roman în intervalul cuprins între secolele VIII-VII î.e.n. și veacurile IV-VI e.n. Apoi începând cu secolele IV-VI până spre sfârșitul mileniului întâi e.n. să urmărească procesul de transformare a populației puternic romanizate de pe teritoriul Europei de la sud de Rin și Dunăre în noile popoare romanice (în rândurile cărora se situează și românii și aromânii, alături de iatlieni, francezi, spanioli și portughezi). Concomitent va trebui să se ocupe de formarea limbilor neolatine vorbite de acestea. În primii ani de profesorat posibilitățile de a-și constitui o bază documentară proprie au fost minime, deoarece salariul lui anual nu depășea 180-200 florini. De aceea, în acești ani va fi nevoit să se rezume la consultarea surselor documentare existente în bibliotecile din Blaj, Alba Iulia, Aiud, Târgu Mureș și Sibiu. Posibilitățile materiale i-au sporit din 1835, odată cu numirea lui ca director al Tipografiei Diecezei episcopale din Blaj și mai ales din 1842, când episcopul Ioan Lemeni îl va coopta în Capitlul diecezan în calitate de canonic-cancelar. Noua demnitate i-a asigurat mărirea salariului la 700 florini anual.

Crescându-i veniturile bănești, din 1836 până în 1848 Cipariu a achiziționat cărți vechi, precum și documente edite și inedite de

la urmaşii unor intelectuali decedaţi şi îndeosebi de la librăriile din Sibiu, Cluj, Bucureşti, Pesta şi Viena. Contactul cu cei mai importanţi librari din Bucureşti şi Viena l-a stabilit cu prilejul călătoriilor întreprinse în 1836, respectiv 1838, 1845 şi 1848-1849. Drept urmare, până în preajma revoluţiei biblioteca lui personală a ajuns să dispună de 4000 până la 5000 de cărţi şi manuscrise.[2]

Dedicându-şi timpul liber studierii evoluţiei limbii române şi a poporului care o vorbea, pe măsură ce şi-a sporit baza documentară Cipariu a început să-şi valorifice cunoştinţele acumulate, fie în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" şi în „Gazeta de Transilvania" ce vor apare începând cu 1838 la Braşov sub redacţia lui George Bariţ, fie sub forma unor broşuri şi cărţi tipărite la Tipografia diecezană din Blaj, pe care o conducea. Prin intermediul lor, el a reuşit să aducă noi dovezi istorice şi lingvistice privind veridicitatea procesului de formare a poporului român pe teritoriul pe care locuia, precum şi descendenţa limbii române din latina populară. Totodată veridicitatea acestor dovezi a contribuit la consolidarea conştiinţei naţionale a tinerilor ce se formau ca intelectuali în deceniile patru şi cinci ale secolului al XIX-lea care vor deveni principalii luptători în timpul revoluţiei pentru egalitatea în drepturi şi îndatoriri a românilor cu maghiarii, saşii şi secuii.

În aceeaşi ordine de idei, pentru a întări caracterul romanic a limbii române, Cipariu s-a înrolat în primele rânduri ale acelora care au preluat de la corifeii Şcolii Ardelene teza necesităţii înlocuirii cuvintelor şi expresiilor gramaticale „străine", îndeosebi a „slavonismelor", cu altele de sorginte latină. În procesul de înlocuire prioritate a acordat cuvintelor şi expresiilor existente în tipăriturile româneşti din secolele XVI-XVII, chiar dacă unele din ele ieşiseră între timp din uz. În cazurile în care ele lipseau a apelat la dialectul aromân. Numai când în aceste două surse nu se găseau cuvintele şi expresiile necesare, a admis să recurgă la limbile neolatine, în special la italiană, considerată cea mai apropiată de specificul limbii române. Cipariu a conştientizat însă că nu toate cuvintele din latină

[2] Idem, p. 45-63.

și din descendentele ei neolatine erau de origine romanică. În cazul formării și evoluției latinei, paralel cu expansiunea Imperiului roman spre orientul apropiat, au intrat, pe lângă cuvinte grecești și altele de origine siriană, persană, egipteană și ebraică. Apoi, după destrămarea imperiului, în limbile neolatine ce s-au afirmat în vestul Europei au pătruns cuvinte de origine germană, iar în cazul spaniolei și arabe. În aceiași perioadă, în partea orientală a imperiului, unde s-au constituit româna și aromâna, au pătruns, pe lângă grecisme, cuvinte ale slavilor bulgari, iar în evul mediu și turcisme. Iată de ce, pentru a evita înlocuirea cuvintelor „străine" cu altele de aceeași sorginte, Cipariu și-a însușit rând pe rând cunoștințe din toate limbile menționate. Familiarizarea cu latina și greaca în forma lor clasică încă din perioada studiilor i-au ușurat învățarea limbilor neolatine și a celei neogrecești. Deprinderea tot atunci a limbii germane i-a permis să depisteze relativ ușor cuvintele de origine germanică intrate în limbile neolatine occidentale. Aceste cunoștințe l-au ajutat să se familiarizeze fără mari eforturi și cu limba engleză. Eforturi intelectuale maxime a trebuit însă să depună pentru a-și însuși cunoștințe minime de siriană, persană, egipteană, turcă, bulgară și arabă. Îndeosebi limba și literatura arabă va fi a doua mare pasiune a sa, după latină și greacă. În tot cazul, prin eforturi intelectuale mai mari sau mai mici, Cipariu va deveni, pe parcursul vieții sale, unul dintre puținii poligloți români din acea vreme.

Se impune să se precizeze însă că eforturile lui de a înlocui „străinismele" cu cuvinte și expresii de origine romanică au urmărit să contribuie la formarea unei limbi literare unitare și nu să influențeze vorbirea populară. Din acest punct de vedere, el nu s-a raliat nici exagerărilor lui Maxim și Laurian care prin dicționarul lor au urmărit să realizeze o limbă literară bazată pe latina calsică și nici celor ale lui Budai-Deleanu, Körösi-Crișan sau Heliade-Rădulescu, partizani ai înlocuirii românei culte cu italiana. Într-o scrisoare din 1838 Cipariu îi mărturisea lui Bariț că, deși nu agrea slavonismele, nu toate puteau fi înlocuite cu cuvinte de origine latină fără a dăuna limbii române. Recunoștea, de asemenea, că din cuvintele de origine latină și neolatină propuse să le înlocuiască pe cele slavone, numai acele vor rămâne în limba română care vor fi asimilate în vorbirea curentă.

Şi într-adevăr, în eforturile lui de a contribui la formarea unei limbi literare unitare, el s-a străduit să păstreze o atitudine moderată. Rezultatele la care a ajuns până în preajma revoluţiei le-a expus în *Principia de limbă şi scriptură,* pe care a publicat-o fragment de fragment, aproape număr de număr, în „Organul luminării" de-a lungul anului 1847 şi în primele trei luni ale celui următor.

Primul fragment apărut în nr. IV din 25 ianuarie 1847 va fi precedat de o scurtă introducere în care mărturisea că în elaborarea *Principiilor* s-a silit să folosească o limbă română „cât s-ar putea mai curată". Totodată a ţinut să precizeze că în editarea săptămânalului său s-a decis să recurgă numai la litere latine, spre deosebire de „Gazeta de Transilvania", care de la apariţia ei a păstrat obiceiul utilizării scrierii cu caractere cirilice. În concepţia lui Cipariu, trecerea la utilizarea literelor latine constituia o dovadă în plus a caracterului romanic al limbii române. De altfel, preocupările sale privind modalitatea înlocuirii scrierii cirilice se oglindesc în broşura publicată în 1840 cu titlul: *Extract de ortografie cu litere latineşti pe temeiul limbii şi ortografiei bisericeşti şi osebirea dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj,* adică de când a luat el conducerea acesteia.

Din analiza studiului privind punerea bazelor formării unei limbi literare unitare rezultă că, într-o măsură mult mai însemnată decât utilizarea scrierii cu litere latine, trebuia să stea principiul etimologismului, ceea ce implica folosirea cuvintelor în evoluţia lor istorică. După revoluţie, limba literară creată de Cipariu pe baza principiilor ortografice şi etimologice menţionate, va fi acceptată în publicaţiile din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, iar temporar şi în Principatele Unite ale Ţării Româneşti şi Moldovei cu prilejul înfiinţării Societăţii Academice Române. Însă dificultăţile legate de însuşirea ei datorită latinismelor va face ca până la urmă să triumfe fonetismul, mult mai accesibil celor cu mai puţină ştiinţă de carte.

În preajma anului 1848 însă principiile de limbă şi scriere ale lui Cipariu au fost însuşite de tinerii intelectuali în formare, care, pe baza lor, îşi vor consolida conştiinţa naţională, iar după declanşarea revoluţiei vor juca un rol hotărâtor în susţinerea revendicărilor privind obţinerea drepturilor politice. Din acest punct de vedere se poate

afirma că Cipariu, prin activitatea sa didactică, ştiinţifică şi culturală, s-a situat printre cei mai de seamă reprezentanţi ai elitei intelectuale, constituită în decenille premergătoare anului 1848, care au contribuit la dezvoltarea ideologiei naţionale ce va sta la baza luptei pentru emanciparea populaţiei româneşti ardelene din starea sa de inferioritate în timpul revoluţiei.[3]

Declanşarea revoluţiei la Viena în 13 martie şi la Pesta două zile mai târziu va fi semnalată în „Organul luminării" din 17 martie 1848. În acelaşi număr se vor consemna şi principalele evenimente ce s-au produs în cele două capitale. Referitor la evenimentele de la Viena acorda importanţă decretelor semnate de împăratul Ferdinand privind desfiinţarea cenzurii şi instituirea libertăţii presei, precum şi convocarea unui parlament comun al provinciilor habsburgice care să pună bazele unei monarhii constituţionale. În legătură cu cele petrecute la Pesta insista asupra manifestului tinerilor intelectuali în 12 puncte între care figurau: libertatea presei, constituirea unui guvern responsabil şi a unei diete anuale cu sediul în capitala ungară, egalitatea în faţa legilor, desfiinţarea relaţiilor urbariale, dar şi unirea Transilvaniei cu Ungaria.[4]

„Organul luminării" din 24 martie începe cu anunţarea formării noului guvern de la Viena şi cu tratativele pentru constituirea celui de la Pesta. În acest număr se acordă importanţă legilor votate de Dieta ungară ce-şi ţinea şedinţele la Bratislava (Pozsony sau Presburg) şi anume celor referitoare la: suportarea în comun (inclusiv de foştii privilegiaţi) a sarcinilor publice, desfiinţarea relaţiilor urbariale sau a iobăgiei, uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Problema uniunii îl va determina pe Cipariu să-i dedice o analiză temeinică într-un articol al cărei prime părţi va apărea în 24 martie şi apoi continuarea în următoarele trei numere consecutive. Analiza evidenţiază atât perspectivele pozitive, cât şi cele negative ale uniunii. În partea introductivă preciza că s-a decis să se ocupe cu studierea consecinţelor uniunii, deoarece ea va afecta deopotrivă interesele maghiarilor şi ale naţionalităţilor, inclusiv ale românilor. O primă

---

[3] Idem, p. 38-42; „Organul luminării", nr. IV din 25 ianuarie 1847, p. 16.
[4] „Organul luminării", nr. LXIV din 17 martie 1848, p. 159-160.

perspectivă o concretiza în argumentul că un stat mic dispunea de posibilităţi limitate în a asigura o ameliorare semnificativă a stării materiale şi culturale a popoarelor ce-l locuiau. Aceste posibilităţi creşteau în cazul unei Ungarii mari cu condiţia adoptării unor reforme care să pună capăt vechii organizări întemeiată pe privilegii moştenite din feudalism. În schimb menţinerea autonomiei Transilvaniei, bazată pe privilegiile celor trei „naţiuni" sau Stări medievale care împreună erau întrecute numeric de românii lipsiţi de drepturi, va pune piedici transformărilor înnoitoare ce nu se mai puteau amâna.

La rîndul lor, românii n-au reuşit să obţină drepturi egale cu maghiarii, secuii şi saşii până în 1848, cu toate că le-au revendicat de câteva ori, după ce au intrat sub stăpânirea habsburgică. De altfel, nici încercările nobililor şi secuilor de a înfăptui uniunea înainte de 1848 n-au fost încununate de succes. Dar chiar dacă s-ar fi realizat, n-ar fi adus pierderi sau câştiguri nici pentru nobilii maghiari şi secui, nici pentru români, deoarece cei dintâi se bucurau de aceleaşi privilegii ca şi semenii lor din Ungaria, iar ultimii erau privaţi de drepturi indiferent că se numeau ungureni, bănăţeni sau ardeleni. În analiza sa, Cipariu atenţiona că nobilii şi secuii din Ardeal, în majoritatea lor, s-ar opune uniunii, dacă „ar putea" şi după declanşarea revoluţiei. El nu s-a sfiit să afirme că nici românii n-ar avea posibilitatea să se opună uniunii, chiar dacă ar dori acest lucru. Recunoştea că uniunea aducea pentru ei creşterea pericolului „înghiţirii" sau desnaţionalizării lor, ca şi pentru saşi, croaţi, sârbi, slovaci şi ucrainieni. Acest pericol s-a diminuat totuşi după 15-18 martie, când Ungaria a „îmbrăcat o formă nouă", fundamentată pe principii diferite de cele specifice privilegiilor feudale. Autorul analizei exprima speranţa că, potrivit noilor principii, toţi locuitorii vor avea „asemenea drepturi şi asemenea datorinţe, fără alegere între naţionalitate şi naţionalitate, între clase şi clase, între confesiune şi confesiune". El recunoştea dreptul Ungariei de a proclama maghiara ca limbă oficială în diplomaţie, aparatul administrativ şi juridic, precum şi în învăţământul superior. Însă acelaşi drept trebuia acordat şi naţionalităţilor de a-şi folosi propriile limbi în şcolile elementare şi medii, inclusiv în seminariile teologice, întrucât ele aparţineau unor culturi diferite de aceea a ungurilor.

Referitor la problema folosirii limbii proprii evidenţia că în rândurile conaţionalilor s-a creat o atmosferă de suspiciune datorită legii adoptate de Dieta Stărilor privilegiate din 1842. Fiindcă viza desnaţionalizarea românilor din Transilvania prin înlocuirea limbii lor cu cea maghiară în biserici şi şcoli în decurs de zece ani, în 1842 Cipariu n-a ezitat să-şi pună semnătura, alături de ceilalţi profesori ai gimnaziului, pe protestul adoptat de Consistoriul blăjan. Într-o scrisoare adresată la sfârşitul lui februarie 1842 prietenului său G. Bariţ îşi exprima convingerea că „norodul românesc, precum în lege şi în limbă, totdeauna va şti a se împotrivi unor nedrepte poftiri ca aceste". Dezbătând problema pericolului desnaţionalizării, în articolul său din „Organul luminării" Cipariu sublinia că, în anii de dinainte de revoluţie, el a fost mai mare pentru românii din provinciile anexate în secolul al XVIII-lea Ungariei, decât pentru cei din Transilvania. Aceasta pentru că românii din Ungaria erau mai puţini numeroşi în raport cu maghiarii, pe când cei ardeleni îi întreceau numeric pe unguri, secui şi saşi luaţi împreună. De aceea, din punctul de vedere al diminuării pericolului desnaţionalizării pentru românii din Banat, Crişana şi Maramureş era mai avantajoasă unirea lor cu cei ardeleni, decât conservarea separării în două entităţi statale. Cipariu avea, desigur, în vedere că prin unirea celor peste 1.700.000 de români din Ardeal cu cei aproape 1.300.000 din provinciile anexate Ungariei vor dispune de posibilităţi mai ample de a se opune maghiarizării. Cu puteri unite ei vor avea nu numai posibilitatea, ci şi datoria de a-şi conserva şi apăra naţionalitatea, inclusiv limba naţională. În tot cazul, înfăptuirea uniunii cu Ungaria nu-i expunea pe români pericolului desnaţionalizării într-o măsură mai mare decât pe croaţi, sârbi, slovaci şi ruteni. Uniunea putea creea însă condiţii pentru adoptarea unor legi noi care să garanteze dreptul la existenţă al naţionalităţilor. Şansa de a se adopta astfel de legi era posibil să nu se datoreze Dietei provenite din vechiul regim, ci celei noi care se va alege pe cu totul alte criterii. Noua lege electorală urma să permită şi naţionalităţilor să-şi desemneze proprii reprezentanţi şi astfel viitorul parlament ar fi putut să devină expresia intereselor întregii populaţii a Ungariei. Legislaţia înnoitoare putea creea condiţii pentru estomparea diferendelor dintre naţionalităţi şi pentru înfrăţirea lor

în vederea înfăptuirii progresului comun de care să se bucure toate în mod egal.[5]

În partea a doua a articolului despre uniune, Cipariu a reluat ideea potrivit căreia pentru însoţirea înfăptuirii ei de reforme opta numai nobilimea liberală. Majoritatea nobililor erau însă conservatori, la fel ca secuii şi saşii. Aceştia numai forţaţi de împrejurări vor accepta uniunea şi doar cu condiţia de a-şi păstra cel puţin o parte din vechile privilegii. Spre deosebire de nobilii liberali care acţionau pentru a se integra într-o Ungarie unitară cu o singură constituţie, cei conservatori înclinau numai pentru o uniune formală. O atare uniune urma să conserve Transilvaniei, în cadrul Ungariei, statul de provincie aparte, bazată pe două constituţii şi pe trei Stări privilegiate, iar reprezentanţii acestora să facă parte şi din propria dietă şi din aceea a Ungariei. Cipariu exprima însă speranţa că prin uniune se va constitui o Ungarie care să asigure libertatea şi egalitatea în drepturi şi îndatoriri pentru toţi locuitorii ei, indiferent de naţionalitate. El sublinia însă că dacă nu se va înfăptui o astfel de uniune, ci numai una „proforma", atunci cea dintâi datorie a românilor va fi de a acţiona cu toate forţele pentru a-şi cîştiga aceleaşi drepturi pe care şi le arogau Stările privilegiate. Formulând aceste îndemnuri, Cipariu avertiza că pentru a obţine statutul de naţiune egal îndreptăţită, românii vor fi obligaţi să învingă opoziţia „naţiunilor privilegiate", ceea ce nu va fi deloc uşor, indiferent că se va realiza sau nu uniunea.

În partea a treia a articolului său, Cipariu a dezvoltat idei şi opinii avansate pentru vremea sa care, deşi sunt favorabile uniunii, pot fi considerate valabile şi pentru conjunctura actuală. El aprecia că, dacă nu se va realiza o uniune bazată pe reforme reale, Transilvania va continua să fie teatrul rivalităţilor dintre naţionalităţi un timp îndelungat. Prin uniune devenea posibilă aplanarea acestor rivalităţi, implicit grăbirea procesului de integrare a Transilvaniei în Europa civilizată, bazată pe libertate, egalitate şi frăţietate. Totodată uniunea

---

[5] Idem, nr. LXV, din 24 martie 1848, p. 367-368; *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. IV, Bucureşti, 1978, p. 169; I. Raţiu, *Timotei Cipariu. Viaţa şi activitatea lui*, Blaj, 1905, p. 7-17.

putea creea premize şi pentru o mai mare solidaritate naţională şi chiar religioasă între românii din Transilvania şi Ungaria. Prin desprinderea Transilvaniei de Ungaria, românii au fost despărţiţi în două entităţi statale deosebite. Diviziunii politice i s-a adăugat scinziunea confesională, după unirea religioasă cu Biserica Romei. Dubla diviziune, politică şi confesională, era valabilă şi pentru românii din Ungaria şi pentru cei din Transilvania. Respectând dreptul fiecărei părţi de a accepta sau de a respinge cele patru puncte referitoare la unirea cu Biserica Romei, românii aveau datoria de a acţiona ca un popor unitar, bazat pe „deplina libertate, egalitate şi frăţietate". Solidaritatea naţională era indispensabilă conservării şi consolidării naţiunii române şi avea ca temei numărul apreciabil al românilor din Transilvania şi Ungaria. Prin numărul lor şi prin solidaritatea naţională, românii se aflau în situaţia de a fi siguri că nu vor fi asimilaţi de etniile cu care convieţuiau. La rândul lor nici ei nu vor tinde să asimileze celelalte etnii. În consecinţă, românii aveau dreptul să fie recunoscuţi ca naţiune unitară, după cum şi ei vor respecta drepturile celorlalte popoare la identitatea naţională. Asemenea celorlalte etnii, românii se considerau creştini şi în această calitate puteau pretinde a fi consideraţi de cei cu care convieţuiau fraţi egali în drepturi, atât ca persoane, cât şi ca naţionalitate. Însuşindu-şi aceste principii, toate naţionalităţile din Ungaria vor avea posibilitatea de a fi recunoscute nu numai ca părţi ale acestei ţări, ci şi a Europei civilizate. Se conturau astfel premizele de a se delimita de populaţiile stăpânite de regimurile despotice din Rusia şi Turcia care aparţineau Europei orientale şi într-o proporţie mult mai însemnată Asiei. Respectarea principiului egalităţii în drepturi îi va încuraja pe români să-şi păstreze şi limba proprie de origine romană.

În ultima parte a articolului dedicat uniunii, Cipariu justifica revendicarea egalităţii în drepturi atât de către români, cât şi de ceilalţi nemaghiari, cu argumentul că erau încurajaţi de exemplul ungurilor care au luptat cu tenacitate pentru a o obţine. Invocând acest argument, el sugera presei maghiare să nu manifeste suspiciuni faţă de revendicările naţionalităţilor, fiindcă nu constituiau o ameninţare a intereselor „naţiunii ungureşti". Acordarea şi garantarea aceloraşi drepturi pentru români şi celelalte naţionalităţi considera că era o

datorie de onoare a naţiunii maghiare. El dădea asigurări că, dacă apropiata Dietă a Transilvaniei va adopta legi, prin care li se vor îndeplini revendicările, românii le vor considera o *magna carta* pentru ei. Într-o atare eventualitate, românii, ca şi saşii, nu vor ezita să colaboreze pentru „binele şi înflorirea patriei comune". Altfel condiţionarea acordării egalităţii în drepturi de acceptarea uniunii cu Ungaria va rămâne pentru români lipsită de conţinut şi deci „nesatisfăcătoare".[6]

Analizând lungul comentariu al lui Cipariu referitor la problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pe care l-a publicat în „Organul luminării" din primele săptămâni ale revoluţiei, se poate concluziona că el reflectă influenţa ideilor înaintate preluate din filosofia iluministă specifică secolului al XVIII-lea şi din cea a romantismului raţionalist predominant în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Cucerit de perspectivele ce se conturau la începutul revoluţiei, Cipariu s-a străduit să evidenţieze avantajele şi dezavantajele, pe care uniunea le aducea, atât pentru maghiari, cât şi pentru români şi celelalte naţionalităţi din Ungaria şi Transilvania. Insistenţa asupra avantajelor uniunii se explică prin convingerea lui că, îndeosebi pentru români existau şanse de a li se acorda drepturi favorabile ieşiri lor din starea de inferioritate, în care s-au aflat până în 1848, numai de către liderii nobilimii liberale din Ungaria. Nu însă şi de cei din Transilvania, cu o influenţă limitată şi cu înclinare mai accentuată spre un compromis cu masiva grupare conservatoare, sprijinită şi de secui. Legile adoptate de Dieta nobiliară a Ungariei de la Bratislava şi în special cea electorală şi cea urbarială, păreau să-i dea dreptate, deoarece nu făceau deosebire între maghiari, români şi celelalte naţionalităţi. La fel părea să-i dea dreptate atitudinea rezervată afişată de nobilimea liberală din Transilvania faţă de reformele din Ungaria, precum şi de compromisul la care liderii ei au ajuns cu cei ai conservatorilor în 20-21 martie. Rezervele manifestate faţă de capacitatea reală a nobilimii ardelene de a impune reforme explică de ce s-a pronunţat pentru extinderea legilor adoptate

6 „Organul luminării", nr. LXVI din 31 martie 1848, p. 374-375, nr. LXVII din 7 aprilie, p. 381-382 şi nr. LXVIII din 14 aprilie, p. 384-385.

de Dieta Ungariei și asupra Transilvaniei prin aprobarea lor integrală, fără modificări, de către dieta ce se va întruni la Cluj.

Întrunirea pe Stări privilegiate a Dietei de la Cluj la 29 mai și legile defavorabile românilor votate de ea în zilele următoare îi vor confirma rezervele față de nobilimea din Transilvania. Trebuie recunoscută și justețea afirmației lui Cipariu că uniunea va facilita încetarea separării românilor din Transilvania de cei din Banat, Crișana și Maramureș anexați Ungariei și deci crearea premizelor afirmării lor ca o națiune unitară. La fel se impune să se aprecieze pozitiv ideea că uniunea cu o Ungarie modernizată prin reformele adoptate, deschidea perspectiva integrării românilor în Europa civilizată care a avansat pe calea progresului economic, social și cultural în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Desigur, unele din opiniile și speranțele formulate de Cipariu în legătură cu beneficiile pe care le-ar fi putut aduce uniunea, vor fi infirmate de evoluția evenimentelor ce se vor derula în vara anului 1848 până în pragul toamnei, când revoluția se va transforma în război civil. Dar nu trebuie omis faptul că la un moment dat, în comentariul lui, el a afirmat cu tărie, că, dacă românilor nu li se vor satisface revendicările, ei vor avea datoria de a acționa solidar pentru obținerea lor, cu precădere prin mijloace legale și pașnice.

De altfel, Cipariu nu a ezitat să se implice în evoluția evenimentelor din primăvara și vara anului 1848 și să ia atitudine față de ele în săptămânalul său „Organul luminării". Această implicare rezultă din două scrisori pe care i le-a trimis lui G. Barițiu la începutul și respectiv mijlocul lunii aprilie. Prin cea dintâi îl anunța că a întreprins o vizită la Cluj, între 27-30 martie, împreună cu episcopul Ioan Lemeni, la invitația guvernatorului Teleki József. Fiind invitat oficial, a participat la convorbirile pe care episcopul le-a avut cu guvernatorul, cu contele Bethlen János și cu alți lideri ai nobilimii liberale. Nu este exclus ca elaborarea lungului comentariu despre uniune, publicat în „Organul luminării", să fi fost influențat de participarea lui la discuțiile cu oficialitățile guberniale de la Cluj.

Prin a doua scrisoare îi oferă redactorului „Gazetei de Transilvania" informații mult mai ample despre vizita făcută la Cluj și despre starea de spirit ce domnea în rândurile tinerilor studioși și ale

profesorilor lor din Blaj. Referitor la vizita de la Cluj îi dezvăluia că s-a întâlnit, între alţii, cu tânărul avocat Ioan Buteanu de la Abrud. Acesta i-a arătat un manifest redactat cu prilejul unei consfătuiri a unor tineri intelectuali care a avut loc la preotul din Mănăştur în 28 martie. În prim planul consfătuirii s-au situat avocaţii Ioan Buteanu şi Francisc Florian Micaş, precum şi cancelliştii Ioan Suciu şi Alexandru Papiu Ilarian. Manifestul era, de fapt, schiţa unei petiţii cu revendicări moderate privind acordarea unor drepturi pentru români. Petiţia urma să fie prezentată în adunări populare pentru a fi iscălită de participanţi şi apoi înaintată, fie Guberniului, fie Dietei ce se va întruni la Cluj. Cipariu îi mărturisea lui Bariţiu că faţă de unele revendicări din petiţie a manifestat rezerve, însă nu s-a opus discutării şi aprobării ei în adunări populare.

În legătură cu atmosfera de la Blaj, Cipariu îi comunica lui Bariţiu că, încă înainte de a porni cu episcopul spre Cluj, tinerii studioşi şi profesorii lor au participat la o întrunire. Cu această ocazie profesorii le-au vorbit studenţilor teologi şi elevilor din ultimele clase despre evenimentele de la Viena, Pesta, Bratislava şi Cluj, precum şi despre drepturile pe care trebuiau să le revendice românii. După întrunire, profesorii i-au garantat episcopului că răspundeau de comportamentul tinerilor. În zilele următoare entuziasmul a continuat să crească în rândurile acestora ca urmare a unor proclamaţii printre care şi aceea a profesorului Aron Pumnul. Proclamaţia lui Pumnul chema la o Adunare naţională toţi protopopii, însoţiţi de câte doi preoţi din protopopiatele lor, precum şi de câte doi delegaţi ţărani din fiecare sat. Ideea convocării unei atari adunări s-a zămislit cu ocazia unei consfătuiri a cancelliştilor de la Târgu Mureş şi a fost adusă la Blaj de Al. Papiu Ilarian. Cipariu îl informa pe Bariţiu că Pumnul i-a prezentat proclamaţia, însă a refuzat să admită tipărirea ei la Tipografia diecezană. Cu aceeaşi ocazie l-a atenţionat pe autorul proclamaţiei că-şi asuma o mare responsabilitate, convocând adunarea fără aprobare oficială. Refuzul tipăririi proclamaţiei nu a împiedicat elevii şi teologii, care se pregăteau să plece în vacanţa de Paşti, s-o copieze şi s-o răspândească în toată Transilvania. Adunarea urma să aibă loc la Blaj, după cum se ştie, pe data de 30 aprilie, care corespundea cu prima duminică de după Paşti. Consistoriul blăjan s-a arătat dispus

să sprijine inițiativa, înaintând Guberniului de la Cluj cererea pentru a o aproba. Acesta a respins-o însă, lăsându-i episcopului Lemeni latitudinea de a convoca o consfătuire restrânsă, la data pe care o va considera el mai potrivită.[7]

Dintr-o altă epistolă adresată lui Barițiu cu data de 22 aprilie rezultă că Cipariu a încercat să-l sprijine pe Aron Pumnul, susținut și de canceliști, în disputa cu episcopul Lemeni, prilejuită de fixarea datei convocării consfătuirii aprobate de Guberniu. Încercarea lui Cipariu de a-l sprijini pe A. Pumnul apare firească, deoarece acesta era unul din principalii săi colaboratori la editarea „Organului luminării" și a „Învățătorului poporului". Ultimul se adresa mai ales țăranilor ce știau citi. Susținerea lui A. Pumnul îi va aduce lui Cipariu o admonestare din partea episcopului. Până la urmă, Lemeni s-a decis asupra datei de 3/15 mai. Cipariu va publica în „Organul luminării" din 14 aprilie chemarea episcopului Lemeni adresată protopopilor de a fi prezenți la Blaj în 3/15 mai. Opt zile mai târziu, Cipariu îl va înștiința pe Barițiu că episcopul Lemeni a trimis la Sibiu doi emisari în persoana canonicului Teodor Sereni și a protopopului albaiulean Augustin Pop, cu misiunea de a convinge Consistoriul ortodox de acolo să accepte data propusă pentru consfătuirea comună. Consistoriul sibian a acceptat data propusă, fiind convins și de tinerii canceliști care s-au deplasat și ei la Sibiu, în frunte cu Aron Pumnul.[8]

Tot în „Organul luminării" din 14 aprilie, Cipariu a publicat proiectul legii uniunii ce urma să fie dezbătut și votat de apropiata Dietă de la Cluj, pe care îl va prelua din ziarul „Erdélyi hiradó". Fiindcă în proiect românii nu erau nici măcar menționați, în numărul următor al

---

[7] *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. IV, p. 299-301; *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania* (documente din intervalul 2 martie – 12 aprilie), vol. I, București, 1977, p. 150-152, 156 și 342-343; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. II, Viena 1852, p. 11-12; *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. II (12-29 aprilie), București, p. 70-71, 95-96 și 107-108.

[8] *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. IV, p. 304-305; „Organul luminării", nr. LXVII din 14 aprilie, p. 385; *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, (în continuare prescurtat: *Documente*), vol. II, p. 22.

„Organului" din 21 aprilie va face loc unui articol intitulat: *Ce e de lucrat*, fără a se indica autorul. În partea introductivă, după ce prezintă un scurt istoric al situaţiei românilor până în 1848, autorul anonim preciza că se simţea dator să formuleze un proiect de revendicări în 12 puncte pe care românii să-l susţină pentru a obţine: recunoaşterea drepturilor lor nu numai ca persoane, ci şi ca naţiune, indiferent că uniunea va fi aprobată sau dezaprobată; înglobarea confesiunilor lor în rândul celor „recepte"; un teritoriu românesc din comitatele şi scaunele, unde românii formau majoritatea populaţiei, emancipat de orice obligaţii feudale; libertatea deplină a cuvântului şi a tiparului; o adunare naţională care să decidă în problemele politice şi bisericeşti; reprezentarea românilor în dietă prin deputaţi proprii, proporţional cu numărul lor, asemenea maghiarilor, secuilor şi saşilor; folosirea limbii române pe teritoriul propriu în problemele politice, bisericeşti şi şcolare; înfiinţarea de şcoli româneşti elementare şi medii care să fie subvenţionate din bugetul statului în raport cu aportul lor la formarea acestuia; ştergerea oricăror privilegii şi desfiinţarea uniunii celor trei „naţiuni" sau Stări privilegiate etc. Toate revendicările de mai sus se vor găsi şi în discursul rostit de Bărnuţiu în Adunarea naţională din 15-17 mai şi în programul adoptat cu acea ocazie.

Între timp a avut loc prima Adunare de la Blaj din 18/30 aprilie, a cărei desfăşurare „Organul luminării" o consemna pe scurt, fără comentarii deosebite în numărul din 21 aprilie/1 mai. În partea finală a informaţiei despre prima Adunare se aducea totuşi un elogiu atitudinii paşnice a participanţilor şi se evidenţia rolul jucat de Simion Bărnuţiu în acest sens.[9]

Aprecierea laudativă a atitudinii lui Bărnuţiu indică o apropiere a lui Cipariu de gruparea mai radicală a acestuia şi de ideile manifestului bărnuţian din 24-25 martie. Îndeosebi ideea recunoaşterii românilor ca naţiune politică egal îndreptăţită şi aceea a constituirii unui congres naţional ca o instituţie cu profil politic, asemănător Universităţii săseşti, nu-i putea lăsa indiferenţi, nici pe Cipariu, nici pe Bariţiu, observatori atenţi ai evenimentelor din Transilvania.

---

[9] „Organul luminării", nr. LXIX din 21 aprilie/1 mai, p. 390-392.

Cipariu i se destăinuia lui Barițiu printr-o epistolă din 28 aprilie că, deși aprecia activitatea grupării lui Bărnuțiu, el nu va putea fi totuși „radical". Va continua să-i susțină activitatea grupării numai dacă va apela la mijloace pașnice pentru realizarea țelurilor ei.

Din relatările lui Al. Papiu Ilarian rezultă că Cipariu a acceptat să colaboreze cu Bărnuțiu după încheierea primei Adunări de la Blaj. Ea s-a concretizat în consfătuirea din seara zilei de 30 aprilie. Cu această ocazie Bărnuțiu i-a sugerat lui Cipariu să-l invite pe bănățeanul Eftimie Murgu la Blaj pentru a prezida Adunarea din 15 mai. Cipariu i-a răspuns că i-a scris deja și aștepta răspunsul lui Murgu. Bărnuțiu i-a mai sugerat lui Cipariu, cu același prilej, ca blăjenii greco-catolici să trimită o nouă delegație la sibienii ortodocși pentru a-i determina să-și mențină hotărârea de a se întruni solidar într-o singură adunare, indiferent de apartenența confesională. Sfatul a fost acceptat, însă din noua delegație a făcut parte, alături de canonicul Teodor Sereni, însuși Cipariu. Ei s-au deplasat câteva zile mai târziu la Sibiu, unde au purtat convorbiri cu Moise Fulea, locțiitorul lui Andrei Șaguna, plecat la Karlowitz pentru a fi sfințit ca episcop. La convorbiri au participat și S. Bărnuțiu, Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, precum și August Treboniu Laurian, recent revenit de la București, unde a funcționat ca profesor la colegiul „Sfântu Sava" din anul 1842. Vicarul Moise Fulea s-a declarat de acord cu propunerea blăjenilor și în consecință a dat dispoziții protopopilor ortodocși să se îndrepte spre Blaj, împreună cu reprezentanții preoților și enoriașilor din protopopiatele lor. Impulsionat de rezultatele consfătuirii de la Sibiu, Bărnuțiu își va redacta celebra cuvântare, pe care o va prezenta la 14 mai în catedrala de la Blaj, deci în preziua deschiderii celei de a doua Adunări naționale.[10]

În ultimul număr al „Organului luminării" din aprilie se dau informații despre pregătirea Adunării de la Blaj care avea aprobarea oficială. Se da ca probabilă posibilitatea ca, la 15 mai, să fie prezenți la Blaj mai mulți participanți decât la 30 aprilie. Întrucât în presa

[10] Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 143-148 și 189; G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 100-101; *Documente*, vol. II, p. 402-403.

maghiară se comenta că numărul mare de participanţi putea crea pericolul tulburării ordinii publice, autorul informaţiei, I. Manu, unul din redactorii ziarului, făcea apel la cei ce intenţionau să se deplaseze la Blaj să adopte o conduită corectă, pentru a demonstra denigratorilor că şi românii constituiau un popor civilizat. Totodată se amintea că scopul Adunării era de a adopta o petiţie, prin care urma să se revendice recunoaşterea românilor ca a patra naţiune, împreună cu confesiunile ei, precum şi dreptul de a fi reprezentaţi prin proprii deputaţi atât în Dieta Transilvaniei, cât şi în aceea a Ungariei.[11]

Implicarea directă a lui Cipariu în propaganda efectuată de tinerii intelectuali, rămaşi la Blaj după 30 aprilie, în satele învecinate, pentru a-şi trimite cât mai mulţi reprezentanţi la Adunarea din 15 mai, se reflectă în raportul profesorului aiudean Szász Károly despre desfăşurarea acesteia, înaintat la 18 mai primului ministru al Ungariei, contele Bathyányi Lajos. În raport el menţiona că, în zilele premergătoare Adunării din 15 mai, tinerii au vizitat localităţile din preajma Blajului şi au propagat în rândurile sătenilor idei care se refereau, fie la necesitatea realizării unei Transilvanii românizate, fie la unirea ei cu Bucovina, Moldova şi Ţara Românească în vederea reconstituirii vechii Dacii. Szász Károly mai preciza că, înainte de a pleca în acţiunea lor propagandistică, tinerii îi vizitau pe canonicul Cipariu şi pe profesorul Pumnul. Aceştia îi sfătuiau şi-i îndrumau să îndemne iobagii să nu dea crezare promisiunii liderilor nobilimii maghiare că uniunea le va aduce eliberarea, deoarece „împăratul, de acord cu papa de la Roma, le-a dat deja libertatea". Tocmai pentru a li se vesti libertatea acordată de împărat, tinerii îi îndemnau pe ţărani să fie prezenţi în 15 mai la Blaj.[12]

Apropierea întrunirii celei de a doua Adunări de la Blaj şi problemele pe care ea urma să le dezbată îl vor determina pe Cipariu să schimbe denumirea săptămânalului său din „Organul luminării" în „Organul naţional". Drept urmare, nr. LXXI al săptămânalului va deveni

---

[11] „Organul luminării", nr. LXX din 28 aprilie 1848, p. 395-396.

[12] *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. IV (14-25 mai 1848), Bucureşti 1988, p. 201-209.

nr. I. Acest număr începea cu o notă a redacției, prin care cititorii erau asigurați că, deși adoptă o nouă denumire, „Organul” va continua să apere și să promoveze interesele vitale ale națiunii, chiar dacă redactorii ei vor avea neplăceri, deoarece erau hotărâți ca în paginile „Organului național” să nu apară „nici un cuvânt, ce să nu poată sta înaintea tribunalului dreptății”. Ulterior, într-un articol de la începutul lunii octombrie Cipariu va recunoaște că până s-a numit „Organul luminării” ziarul lui a avut un caracter bisericesc și literar, iar după modificarea denumirii unul politic.

În continuarea notei redacției, nr. I al „Organului” sub noua sa denumire este dedicat Adunării naționale din 15-17 mai 1848. În prealabil se referă la sosirea delegaților, începând cu seara de vineri 12 mai și apoi de-a lungul zilei de sâmbătă, 1/13 mai. O mențiune aparte se acordă venirii în 13 mai a episcopului Șaguna și a suitei sale pe 20 de căruțe, insistându-se asupra primirii lui cu aclamații și asupra cazării sale la reședința episcopală situată în vechiul castel appafyan. În legătură cu ziua de duminică 2/14 mai se amintea că, după slujba religioasă de dimineața, de la „10 până la 3 după amiaza” s-a ținut consfătuirea din catedrala blăjană, în cadrul căreia și-a rostit Simion Bărnuțiu discursul despre soarta românilor din Transilvania de-a lungul secolelor și despre „drepturile ce i se cuvin”. Din relatare reiese că la „5 după amiază” s-a reluat consfătuirea din catedrală, acum discuțiile axându-se pe problema arestării avocatului clujean Francisc Florian Micaș. Ele s-au încheiat cu decizia de a se întocmi o petiție, ce va fi înaintată Guberniului de la Cluj, pentru a fi eliberat din detenție. Informațiile privind ziua de 14 mai se încheie cu precizarea că, în timpul consfătuirilor de dinainte și de după masă, tinerii au vorbit cu însuflețire mulțimii adunate în preajma catedralei despre evenimentele ce se petreceau în Ardeal și în Europa, precum și despre consecințele lor asupra viitorului românilor. Vorbitorii au insistat asupra necesității păstrării ordinii și liniștii în timpul Adunării.

Informațiile despre desfășurarea propriu-zisă a Adunării Naționale în zilele de 15-17 mai sunt în general cunoscute în istorie. Mai puțin cunoscută este relatarea potrivit căreia, după ce în prima zi participanții la Adunare s-au mutat din piața situată în fața catedralei pe Câmpia din dreapta Târnavei Mari, Bărnuțiu a vorbit și în fața acestora. De

fapt, la începutul cuvântării sale a propus schimbarea denumirii locului unde se ţinea Adunarea în Câmpia Libertăţii. În vorbirea sa a insistat asupra dreptului românilor de a se proclama naţiune de sine stătătoare şi parte întregitoare a Transilvaniei, egală în drepturi. Pentru a doua zi o informaţie mai puţin cunoscută se referă la faptul că după ce s-a adoptat programul cu revendicările poporului român, participanţii l-au împuternicit pe A. T. Laurian să-l sintetizeze sub forma unei petiţii, pentru a putea fi înaintat împăratului de la Viena şi apropiatei Diete a Transilvaniei, ce urma să se întrunească la Cluj. La sintetizarea petiţiei, Laurian va fi ajutat îndeosebi de Timotei Cipariu care a participat atât la consfătuirile din 14 mai din catedrală, cât şi la desfăşurarea Adunării în cele trei zile următoare. În a treia zi Cipariu a fost ales între cei zece secretari ai Adunării, alături de August Treboniu Laurian, Petru Maniu, Paul Dunca, Ioan Piposiu, Ioan Bran Pop de Lemeni, Demetriu Boer, Ioan Bobb, George Anghel şi Iacob Bologa. Misiunea secretarilor s-a concretizat în redactarea şi semnarea proceselor verbale referitoare la desfăşurarea celor trei zile ale Adunării. În ziua precedentă Cipariu fusese desemnat şi între membri delegaţiei ce urma să prezinte împăratului de la Viena programul adoptat în 16 puncte sub forma unei petiţii. Alături de Cipariu în această delegaţie au mai fost aleşi: canonicul Vasile Raţiu, vicarul Alexandru Sterca-Şuluţiu, protopopul Moise Fulea, protopopul Iosif Ighianu, profesorii August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu şi Dimitrie Boer, avocatul Constantin Secărianu, cinci ofiţeri ai regimentelor grănicereşti, în frunte cu maiorul Tulbaşiu etc. Lui Cipariu îi revine meritul de a fi publicat cel dintâi integral procesele verbale ale celor trei zile ale Adunării, cu hotărârile adoptate, în primul număr al „Organului naţional”.[13]

Deşi ocupat, pe de o parte cu redactarea şi tipărirea „Organului naţional”, iar pe de altă parte cu pregătirea plecării la Viena, ca membru al delegaţiei menţionate, Cipariu s-a implicat în elaborarea şi semnarea, împreună cu prietenul său canonicul Vasile Raţiu, a

[13] Idem, p. 36-46; „Organul naţional”, nr. I din 12/26 mai 1848, p. 1-3 şi nr. II din 19/31 mai 1848, p. 5-6.

unui apel adresat vicarilor, protopopilor și viceprotopopilor din Dieceza greco-catolică a Blajului. Apelul îi îndemna să recurgă la colaborarea preoților în vederea efectuării unei colecte bănești necesară susținerii activității tinerilor intelectuali care militau și suportau sacrificii pentru înaintarea „binelui națiunii". Ajutorarea tinerilor se impunea, deoarece ei nu dispuneau de mijloace materiale proprii pentru a face față necesităților pretinse de misiunea lor. Pentru a încuraja donațiile, semnatarii apelului evidențiau că la Blaj s-au strâns deja 210 florini în favoarea tinerilor. Preoții erau sfătuiți să înainteze listele cu donatorii protopopilor, iar aceștia să le trimită la Blaj împreună cu sumele respective. Aici ele vor fi primite de semnatari și de A.T. Laurian care vor elibera chitanțe pentru ele cu semnăturile lor. Toate listele cu numele donatorilor urmau să se publice în „Organul național" în semn de „recunoștință și mulțumire către acei tineri zeloși" care pentru „luminarea și emanciparea națiunii s-au luptat și încă se vor mai lupta". Apelul are data de 9/12 mai 1848.[14]

Cipariu a plecat spre Viena la câteva zile după Adunarea de la Blaj. Înainte de a porni la drum, el a lăsat în grija colaboratorului său I. Manu redactarea nu numai a „Învățătorului poporului", ci și a „Organului național", indicându-i să-i păstreze tonul moderat și obiectiv. La Viena s-a întâlnit cu brașovenii Ctin. Secăreanu, V. Lacea, G. Ion, I. Popasu, pe care-i menționează I. Bran în scrisoarea trimisă lui G. Barițiu în 25 mai. De asemenea, cu A.T. Laurian și cu ceilalți delegați sosiți în capitala Imperiului habsburgic, inclusiv cu I. Maiorescu trimisul Guvernului provizoriu din Țara Românească la Frankfurt. Ajunși în capitală, delegații au constatat că împăratul Ferdinand o părăsise refugiindu-se în Tirol, la Innsbruck, din cauza situației revoluționare. Întrucât conducătorul delegației Andrei Șaguna întârzia, el deplasându-se mai întâi la Karlowitz pentru a fi sfințit ca episcop de mitropolitul Rajacici, cei sosiți la Viena au hotărât, în urma unei consfătuiri, să-i trimită la Innsbruck pe T. Cipariu, I. Popasu, A. T. Laurian și I. Bran, autorul epistolei menționate. Aceștia

---

[14] *Documente*, vol. IV, p. 313-314.

au ajuns la destinaţie în dimineaţa zilei de 30 mai şi au cerut audienţă la Curtea imperială. Ei vor fi primiţi în audienţă la 5 iunie, însă nu de monarh, ci de prinţul Eszterházi, ministrul împuternicit al Guvernului ungar pe lângă Curtea imperială, căruia vor fi nevoiţi să-i înmâneze petiţia. Eszterházi, împreună cu superiorul său premierul Bathyányi, sosit şi el la Innsbruck, vor manevra în aşa fel lucrurile în culise, încât cei patru delegaţi români nu vor fi primiţi de împărat pentru a li se da răspunsul la petiţie decât în 11 iunie, adică a doua zi după ce acesta semnase legea uniunii.

După primirea unui răspuns verbal evaziv T. Cipariu, I. Popasu şi I. Bran s-au reîntors la Viena. La Innsbruck a rămas numai A. T. Laurian, secondat temporar de I. Maiorescu. Reîntoarcerea lor a coincis aproximativ în timp cu sosirea în capitala imperiului a episcopului Andrei Şaguna. Răspunsul evaziv al împăratului nu l-a mulţumit însă. De aceea, cu prilejul unei consfătuiri, s-a decis să se înainteze un memoriu de protest împăratului de o altă delegaţie, formată acum din 13 persoane în frunte cu A. Şaguna. Împreună s-au deplasat la Innsbruck şi au prezentat memoriul Curţii imperiale cu semnăturile lor la 16 iunie. Răspunsul dat de rezoluţia împărătească din 23 iunie asigura că promisiunea făcută verbal în 11 iunie se va concretiza într-o lege ce va fi votată de Dieta Ungariei care va recunoaşte românilor statutul de naţiune politică.[15]

Numele lui Cipariu nu mai apare însă între cei 13 semnatari ai memoriului din 16 iunie. Aceasta înseamnă că el nu s-a mai deplasat cu a doua delegaţie la Innsbruck, ci a rămas în capitală pentru a frecventa bibliotecile şi librăriile vieneze. În schimb, apare, alături de Iosif Ighianu, Paul Dunca, Dimitrie Moldovan şi Ioan Bran de Lemeni care s-au oprit la Pesta şi nu şi-au continuat drumul spre

---

[15] *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. V (20 mai – 4 iunie 1848), Bucureşti, 1992, p. 511-512; *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. VI (5-16 iunie 1848), Bucureşti, 1998, p. 98, 358, 380-385 şi 596-600; *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. VII (17-26 iunie), Bucureşti, 2005, p. 124-126, 427-428 şi 560-561; T. Păcătianu, *Cartea de aur*, vol. I, ediţia II-a, Sibiu, 1904, p. 369-379.

casele lor ca ceilalţi delegaţi. Rămânerea celor cinci la Pesta se explică prin aceea că episcopul Şaguna care-i însoţea, i-a propus Guvernului ungar ca membri supleanţi ai comisiei regnicolare. Această comisie fusese aleasă de Dieta de la Cluj pentru a colabora cu Guvernul pestan la definitivarea amănuntelor uniunii aprobate de monarh. Ele urmau să fie concretizate într-un proiect de lege pentru a fi dezbătut şi adoptat de noua Dietă a Ungariei, aleasă în a doua jumătate a lunii iunie.

Guvernul de la Pesta s-a declarat de acord cu propunerea episcopului Şaguna de a se completa comisia regnicolară. Şaguna îşi motivase propunerea cu argumentul că reprezentanţii românilor se aflau într-o situaţie de inferioritate în cadrul comisiei regnicolare în raport cu cei 23 ai maghiarilor, secuilor şi saşilor. Într-adevăr, în forma votată de Dieta de la Cluj, comisia regnicolară nu-i cuprindea decât pe episcopii Şaguna şi Lemeni şi pe deputatul Al. Bohăţel. Prin includerea în comisie a lui Cipariu, Ighianu, Dunca, Moldovan şi Bran, precum şi a lui Paul Dunca, Nicolae Avram Penciu, Grigore Silaşi şi George Bariţ, propuşi de Consistoriul din Sibiu la sugestia episcopului Lemeni, numărul românilor s-ar fi apropiat de acela al reprezentanţilor celorlalte „naţiuni" din Transilvania. Dar, preşedintele comisiei regnicolare care era însuşi guvernatorul Transilvaniei, groful Teleki József, s-a opus propunerii lui Şaguna, motivând că legile votate de Dieta de la Cluj nu puteau fi modificate nici măcar de cel mai înalt for administrativ al Ungariei. Până la urmă, Teleki a acceptat un compromis în sensul că admitea includerea reprezentanţilor suplimentari ai românilor în comisia regnicolară, dar nu cu drepturi depline, ci numai cu vot consultativ. Compromisul n-a fost acceptat de Comitetul naţional de la Sibiu ales de Adunarea de la Blaj şi de aceea a pretins supleanţilor să revină şi ei acasă. Dintre aceştia nu au dat ascultare îndemnului Comitetului Naţional: Timotei Cipariu şi protopopul ortodox Iosif Ighianu.

Cipariu şi Ighianu şi-au justificat atitudinea printr-o proclamaţie publicată în „Organul naţional" cu titlul: *Către naţiunea română din Transilvania,* pe care au trimis-o de la Pesta cu data de 18 iulie 1848. În sprijinul atitudinii lor au invocat menţionata rezoluţie imperială din 23 iunie, prin care monarhul dădea asigurări privind recunoaşterea

românilor ca naţiune printr-o lege votată de forul legislativ ungar. Respectând rezoluţia, membrii delegaţiei au hotărât să nu mai formuleze o altă petiţie, ci să se reîntoarcă în Transilvania. Întrucât la reîntoarcere au trecut prin Pesta, s-au adresat Guvernului ungar, recomandându-i să ţină seama de cauza naţiunii române, conform rezoluţiei imperiale. Semnatarii recunoşteau că prin sancţionarea legii uniunii de către monarh, unul din punctele importante ale programului de la Blaj nu se îndeplinea. Însă decizia împăratului trebuia oricum respectată, fiindcă românii nu i se puteau opune. Invocând respectarea voinţei imperiale, precum şi propunerea celor doi episcopi români, semnatarii considerau că era mai oportun să rămână la Pesta ca membri ai comisiei regnicolare, decât să dea ascultare îndemnului de a reveni acasă. În partea finală a proclamaţiei Cipariu şi Ighianu informau că până la redactarea ei n-au participat încă la lucrările comisiei regnicolare. Dacă membrii Comitetului Naţional de la Sibiu vor decide să-i înlocuiască cu alţii, ei se declarau dispuşi să respecte o asemenea hotărâre.

Întrucât Comitetul de la Sibiu nu le-a propus înlocuirea, împreună cu Şaguna, Lemeni şi Bohăţel, Cipariu şi Ighianu au contribuit la elaborarea proiectului de lege privind recunoaşterea românilor ca naţiune politică. Prezentat celorlalţi membri ai comisiei regnicolare, aceştia i-au adus serioase modificări. Totuşi în primul paragraf al proiectului de lege s-a admis formularea: „Naţionalitatea şi limba românilor se recunoaşte şi se garantează". Comisia regnicolară care şi-a început activitatea la 16 iulie, după ce a înaintat proiectele de legi pentru a fi definitivate şi adoptate de organul legislativ al Ungariei, la 12 septembrie s-a autodizolvat. Precipitarea evenimentelor în septembrie care a dus în luna următoare la transformarea revoluţiei în război civil, a făcut ca proiectul de lege privind recunoaşterea românilor ca naţiune politică să nu mai fie luat în dezbatere de Dieta Ungariei în toamna anului 1848.[16]

---

[16] „Organul naţional", nr. XII din 28 iulie 1848, p. 1; George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II (ediţia din 1890), p. 176-178; *Documente*, vol. VI, p. 596-600; *Documente*, vol. VII, p. 227-228.

Dizolvarea comisiei regnicolare i-a permis lui Cipariu să părăsească Pesta și să revină la Blaj spre mijlocul lunii septembrie, în preajma celei de a treia Adunări naționale. Revenind la Blaj a preluat conducerea „Organului național" care de-a lungul verii i-a urmat linia trasată, caracterizată prin moderație și echilibru. O astfel de conduită se evidențiază, de exemplu, în redarea evenimentelor de la Luna Arieșului de la începutul lunii septembrie. Aceeași orientare a demonstrat-o și în relatarea întrunirii din 10 septembrie de la Orlat sub protecția întâiului regiment de grăniceri care a prefigurat a treia Adunare de la Blaj. În legătură cu întrunirea de la Orlat se menționează discursul lui A. T. Laurian care a schițat o scurtă istorie a poporului român. Informații importante despre a treia Adunare Națională conține „Organul național" din a doua jumătate a lunii septembrie. Între altele semnalează sosirea la Blaj mai întâi a lui Florian Micaș și apoi a lui Nicolae Bălășescu, eliberați din detenție, dar și a generalului Schurter trimis de Comandamentul suprem al armatei de la Sibiu.

O conceție asemănătoare cu a lui Cipariu etalează articolul semnat de cancelistul Ioan Suciu cu titlul: *Dein Ungaria către compatrioți*. Articolul apărut în 22 septembrie analizează conjunctura revoluționară care a obligat nobilimea să adopte reforme importante, între care și aceea a desființării obligaților feudale și totodată să renunțe la o parte însemnată a privilegiilor ei. Autorul articolului a sesizat just că, fără renunțarea la privilegii și la obligațiile iobagilor, n-ar fi fost posibilă făurirea solidarității naționale care constituia o condiție a conservării și consolidării puterii politice a nobilimii. El a demonstrat falsitatea zvonurilor potrivit cărora cucerirea libertății s-ar fi datorat exclusiv împăratului. Numai prin voința lui, monarhul n-ar fi putut acorda libertatea, deoarece la încoronare a jurat să respecte legile în vigoare, ce garantau imunitatea nobililor. Tot atât de nefondată considera și versiunea conform căreia nobilii ar fi făcut concesii iobagilor privind acordarea libertății și a dreptului de proprietate, pentru că s-ar fi temut de forța și numărul acestora. Autorul articolului o contrazicea, argumentând că, pentru ca o revoltă antinobiliară generalizată să reușească, ar fi fost necesar ca iobagii răsculați să dispună, pe de o parte de conducători capabili a-i disciplina, iar pe

de altă parte să fie înzestraţi cu arme de foc şi cu muniţii, pe care să le aibă la dispoziţie în depozite proprii. O revoltă a iobagilor lipsiţi de resurse financiare şi fără o pregătire corespunzătoare, bazată numai pe transformarea în arme tradiţionale a îmblăcilor, coaselor, sapelor şi furcilor, n-ar fi avut şanse de izbândă. Reformele din primăvara anului 1848 au făcut însă posibilă estomparea diferendelor dintre nobili şi foştii iobagi şi a deschis calea apropierii lor pentru apărarea unor interese comune, îndeosebi a celor cu caracter naţional.

Dar, transformările impuse de revoluţie ar fi trebuit să ofere şanse şi pentru apropierea maghiarilor de celelalte naţionalităţi din Ungaria, deoarece împreună participau la susţinerea statului şi a coroanei regale. Din păcate, în calea acestei apropieri s-a interpus noua legislaţie, prin care s-a proclamat recunoaşterea unei singure naţiuni, cea ungară, cu o limbă diplomatică unică, cea maghiară. Locuitorilor celorlalte naţionalităţi li s-a oferit egalitatea în drepturi cu maghiarii numai ca cetăţeni individuali şi nu ca naţiuni. Indiferent de argumentele invocate pentru a justifica legile cu caracter naţional, ele n-au favorizat apropierea, ci adâncirea separării dintre maghiari şi naţionalităţi. Pentru a favoriza totuşi o solidarizare a naţionalităţilor cu maghiarii, spre finalul articolului său I. Suciu apela la liderii nobilimii ungare, sugerându-le să pună capăt terorismului, prin suspendarea statariului şi înlăturarea spânzurătorilor ridicate în mijlocul satelor şi în apropierea bisericilor. Totodată îi îndemna să respecte interesele naţionalităţilor, pentru ca acestea, la rândul lor, să le accepte pe ale maghiarilor, pe baza egalităţii în drepturi, garantată printr-o legislaţie corespunzătoare.[17]

„Organul naţional" din 29 septembrie 1848 începe primele două pagini cu un articol de fond semnat de Cipariu cu titlul: *Gazetele ungureşti*. Pe parcursul lui, semnatarul analizează evoluţia atitudinii ziarelor maghiare din Transilvania faţă de români din primăvara până în pragul toamnei anului 1848. Până în preajma izbucnirii revoluţiei, mai ales unele ziare din Cluj au dedicat apăsătoarelor

---

[17] „Organul naţional", nr. XVII din 1 septembrie, nr. XVIII din 8 septembrie şi nr. XX din 22 septembrie 1848, p. 75-90.

obligaţii iobăgeşti pagini pline de compasiune, în condiţiile în care transformările petrecute în Europa apuseană de la sfârşitul veacului al XVIII-lea până în 1848 n-au zdruncinat nici puternica nobilime din Ungaria, nici cele trei „naţiuni" sau Stări privilegiate din Transilvania. Evenimentele din ianuarie-februarie 1848 de la Palermo şi Paris vor da însă o puternică lovitură mai întâi regimului feudal din Ungaria, prin legile ce vor fi votate de Dieta de la Bratislava după 15 martie.

Reformele impuse în Ungaria prin noile legi vor alarma Stările privilegiate din Transilvania. Drept urmare, simpatia ziarelor maghiare din Cluj faţă de iobagii români se va diminua treptat, începând cu luna aprilie, iar din mai va fi înlocuită cu o atitudine ostilă. Într-un mod asemănător se va schimba, de altfel, atitudinea presei pestane faţă de croato-slavoni. Modificarea atitudinii presei maghiare reflectă, de fapt, îngrijorarea nobilimii şi a Stărilor privilegiate din Ungaria şi Transilvania în legătură cu prespectiva de a-şi vedea periclitată puterea politică, în cazul acordării românilor, croato-slovenilor şi al celorlalte naţionalităţi drepturi prin legi bazate pe principiile egalităţii, fraţietăţii şi libertăţii. O atare perspectivă putea deveni reală, întrucât românii şi ceilalţi locuitori aparţinând naţionalităţilor erau împreună mai numeroşi decât maghiarii. În Transilvania românii îi întreceau numeric pe maghiari, secui şi saşi luaţi împreună. Perspectiva acordării în favoarea românilor a dreptului de proprietate asupra pământului şi odată cu el şi acela al egalităţii politice ar fi creeat în mod real pericolul subminării puterii deţinute de privilegiaţi şi chiar acela al „înghiţirii", adică al asimilării lor într-un timp mai îndelungat. Pentru evitarea acestui pericol soluţia găsită a fost uniunea cu Ungaria în cazul nobililor şi al secuilor. Rezerve au manifestat saşii, deoarece uniunea cu Ungaria, însoţită de pierderea privilegiilor, îi ameninţa cu desnaţionalizarea. Dar acelaşi pericol putea veni din partea românilor din scaunele şi districtele săseşti, în eventualitatea evitării uniunii. De aceea, liderii saşilor vor înclina spre o uniune condiţionată de păstrarea unora din vechile privilegii.

La rândul lor, românii care sperau că prin extinderea legilor din Ungaria în Transilvania li se va ameliora viaţa, în primele săptămâni ale revoluţiei au manifestat simpatie faţă de uniune, dar şi rezerve,

deoarece ea le putea periclita existenţa naţională. Pentru a-i câştiga pentru uniune, liderii nobilimii le-au promis că odată cu înfăptuirea ei se va desfiinţa iobăgia şi vor primi aceleaşi drepturi ca şi celelalte naţionalităţi, cu excepţia recunoaşterii lor ca naţiune egal îndreptăţită. Românii au reacţionat, afirmând că fără acordarea tuturor drepturilor revendicate, ei vor continua să fie consideraţi şi trataţi ca venetici în propria lor ţară. Iată de ce, simpatia lor iniţială prounionistă va fi înlocuită cu o stare de îngrijorare şi de contestare a uniunii. Formularea revendicării recunoaşterii lor ca naţiune politică egal îndreptăţită la Adunarea de la Blaj din 15-17 mai, va fi urmată în presa maghiară, devenită apărătoare a aristocraţiei, de tot felul de denigrări la adresa românilor. Principalul reproş al presei maghiare la adresa revendicării românilor se referea la faptul că prin ea se opuneau înfăptuirii statului naţional unitar ungar.

Spre finalul comentariului său, Cipariu sublinia că nu avea de gând să intre în polemică cu presa maghiară. Se mulţumea să-i analizeze atitudinea şi să dea asigurări că nu va modifica orientarea săptămânalului său pus în slujba apropierii şi a înţelegerii dintre români şi maghiari. Ziarul va evita propaganda incitatoare la rezistenţă contra măsurilor iniţiate de autorităţile nobiliare şi-şi exprima opinia că şi presa maghiară ar trebui să propovăduiască pacea şi concordia între naţionalităţi.[18]

Un articol de fond semnat de Cipariu conţine şi ultimul număr al „Organului naţional". În partea introductivă semnatarul răspundea criticilor aduse săptămânalului său de unii români şi maghiari.Celor români care-i reproşau că, după ce i-a schimbat denumirea, ziarul ar fi fost mai puţin naţional, le răspundea că, de fapt, nu i-a modificat radical orientarea, chiar dacă ponderea comentariilor politice a crescut. Modificându-i denumirea n-a dorit să-l transforme într-un amalgam de ştiri redate fără discernământ. S-a străduit însă ca paginile săptămânalului să reflecte cu precădere sentimente „curat naţionale româneşti". Această strădanie n-a tăinuit-o, ci a afirmat-o, începând cu al doilea număr al „Organului naţional". A promovat

---

[18] „Organul naţional", nr. XXI din 29 septembrie 1848, p. 91-92.

totodată cu perseverență ideea conviețuirii pașnice între naționalități, pe baza principiilor libertății, egalității și frățietății, pe care le considera adevăruri sublime deosebit de importante pentru sufletul omenesc. Subliniind importanța acestor principii își exprima regretul că ele au fost uitate mai ales de presa maghiară care a acordat întâietate instigărilor împotriva acelora ce criticau ideea unicității statului ungar. Principiile și ideile călăuzitoare imprimate săptămânalului său s-au promovat și în răstimpul cât el a fost plecat la Viena ca membru al delegației aleasă la Adunarea de la Blaj și apoi la Pesta ca supleant în comisia regnicolară. De altfel și în acel interval de timp responsabilitatea pentru cele publicate în „Organul național" i-a revenit lui.

De-a lungul apariției „Organului", redacția n-a refuzat articolele și informațiile trimise de colaboratori, decât în acele cazuri care erau contrare intereselor naționale sau se dovedeau divergente față de orientarea ziarului. Orientarea politică a redacției spre promovarea colaborării și a păcii între naționalități nu va fi părăsită cât timp va mai apărea săptămânalul. Decât să-i modifice orientarea, redacția prefera să nu-l mai editeze. În acest sens Cipariu declara că redactorii vor rămâne fideli promovării păcii și a împăcării pe cale amiabilă între naționalități, însă vor adopta o atitudine combativă contra oricărei denigrări a „națiunii noastre". Prin justificarea orientării „Organului", Cipariu își afirma crezul lui politic dedicat apărării intereselor națiunii sale cu mijloace pe care el le considera adecvate.[19]

Ultimul număr se încheia cu publicarea pe ultima pagină a *Extractului din protocolul Adunării naționale de la Blaj din 13-25 septembrie 1848*. Protocolul sau procesul verbal întocmit cu prilejul celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj sintetizează o serie de revendicări formulate „în numele poporului român din Transilvania". Ele se referă la: anularea statariului și desființarea instanței judecătorești statariale de la Târgu Mureș, în vederea restaurării domniei legii și a tribunalelor legale, ca o condiție a încetării teroarei; sistarea execuțiilor militare generatoare de abuzuri concretizate în confiscări de animale și de alte bunuri din gospodăriile țăranilor, precum și în

---

[19] „Organul național", nr. XXII din 6/13 octombrie 1848, p. 95-96.

arestări şi chiar execuţii ale acestora; interzicerea pretinderii de robote sub pretextul restanţelor sau al motivaţiei că unii ţărani ar avea în folosinţă pământuri alodiale, până la înfiinţarea tribunalelor urbariale care să judece diferendele dintre foştii iobagi şi stăpânii lor; constituirea unei comisii din reprezentanţi ai românilor, maghiarilor şi saşilor care să cerceteze persecuţiile şi abuzurile comise de dregătorii locali, iar cei vinovaţi de înfăptuirea lor să fie judecaţi şi să suporte pedepsele pronunţate prin sentinţe ale tribunalelor legale; înfiinţarea gărzilor naţionale româneşti cu aprobarea monarhului şi înzestrarea lor cu arme şi muniţii, asemenea celor maghiare, secuieşti şi săseşti; respectarea jurământului depus de reprezentanţii poporului român la Adunarea naţională de la Blaj din 15-17 mai; anularea legii uniunii şi rediscutarea ei pentru a fi aprobată sau respinsă de o nouă Dietă a Transilvaniei formată din deputaţi ai tuturor „naţiunilor" ardelene, aleşi proporţional cu numărul lor etc. Până la alegerea noii diete şi reconstituirea unui guvern propriu, protocolul prevedea ca şi pe teritoriul Transilvaniei să se recunoască provizoriu constituţia austriacă.

Revendicările formulate în protocolul celei de a treia Adunări Naţionale de la Blaj reflectă noua conjunctură politică tensionată din pragul toamnei anului 1848, când se va produce ruptura între Curtea imperială de la Viena şi Guvernul ungar de la Pesta, iar precipitarea evenimentelor va duce la transformarea revoluţiei în război civil. Analiza acestor revendicări relevă că reprezentanţii românilor s-au străduit să profite de noua conjunctură pentru a obţine din partea puterii imperiale drepturile politice, pe care Dieta şi Guvernul de la Pesta li le-au refuzat.

Sfârşitul ultimului număr al „Organului naţional" îl formează câteva rânduri, prin care redactorul ei responsabil Timotei Cipariu vesteşte încetarea apariţiei lui din cauza evoluţiei evenimentelor, exprimând totuşi speranţa că nu peste mult timp va putea să vadă din nou lumina tiparului.[20]

Ruptura ce s-a produs în septembrie 1848 între Curtea imperială de la Viena şi Guvernul de la Pesta şi iminenţa transformării revoluţiei

---

[20] *Ibidem.*

în război civil a constituit, într-adevăr, unul din motivele principale ale deciziei lui Timotei Cipariu de a sista apariția „Organului național", ca de altfel și a „Învățătorului poporului". Perspectiva războiului civil va determina Comandamentul de la Sibiu al armatei habsburgice din Transilvania să-l delege, spre sfârșitul lunii septembrie, pe generalul Schurter la Blaj, pentru a purta discuții cu reprezentanții noului Comitet Național aleși de a treia Adunare a românilor care se mai aflau acolo după încheierea lucrărilor acesteia. La sfatul lui Schurter, o delegație de 22 de membri va pleca la Sibiu, unde va fi primită în audiență de generalul Puchner, comandantul suprem, în ziua de 3 octombrie. Delegația i-a înmânat un memoriu revendicativ, dar a fost nevoită să admită restrângerea numărului noului Comitet național la șase persoane. Drept urmare din noul Comitet național, zis de pacificațiune, vor face inițial parte: S. Bărnuțiu, A. T. Laurian, N. Bălășescu, I. Bran, Fl. Micaș și T. Cipariu. Lor li se va alătura în scurt timp și G. Barițiu. Pentru a putea colabora cu Comandamentul militar austriac, toți membrii comitetului trebuiau să se mute la Sibiu. De aceea Cipariu nu va ezita să se stabilească temporar în acest oraș. Plecarea lui la Sibiu constituie încă o dovadă că el a înțeles să se pună în slujba luptei de emancipare națională în momentele ei hotărâtoare. La 20 octombrie va semna, împreună cu ceilalți membri ai Comitetului, chemarea la arme a poporului român. Chemarea combătea, totodată, circulara promaghiară a episcopului Lemeni. A doua zi, în 21 octombrie își va pune semnătura pe un apel, adresat românilor ce se înrolau în unitățile de voluntari, prin care li se cerea să nu aducă prejudicii persoanelor civile de altă naționalitate și nici averii acestora. La 11 noiembrie 1848 va iscăli, împreună cu S. Bărnuțiu, ordinul adresat deveanului Demetriu Moldovan privind primirea și cazarea maiorului Zerbes. Acesta fusese numit de Comandamentul armatei de la Sibiu ca administrator al comitatului Hunedoara, iar D. Moldovan adjunctul lui. În ziua următoare Comitetul național i s-a adresat din nou lui D. Moldovan, de această dată cu titulatura de coadministrator al aceluiași comitat Hunedoara. Informațiile din cele două dispoziții ale Comitetului Național de pacificațiune confirmă instalarea la cârma unora din comitatele ardelene a unei administrații provizorii mixte formată din ofițeri ai armatei imperiale și din intelectuali români, ofițerii preluând

prerogativele comiţilor supremi, iar coadministratorii civili atribuţiile vicecomiţilor. Semnătura lui T. Cipariu, apare de asemenea, pe un ordin dat de Comitetul Naţional prefecţilor legiunilor româneşti la 28 noiembrie 1848, alături de a celorlalţi membri. Ordinul se referea, de fapt, la recomandarea acestui Comitet privind respectarea drepturilor naţionalităţilor ardelene în situaţia excepţională prilejuită de transformarea revoluţiei în război civil.

Paralel cu acţiunea de constituire a legiunilor de voluntari, Comitetul naţional a luat măsuri pentru înlocuirea vechiului aparat administrativ nobiliar din comitate. Lui Bărnuţiu şi lui Cipariu le-a revenit misiunea de a conduce alegerea noilor dregători din cercul electoral al Blajului. Sub îndrumarea lor s-au întocmit listele de alegători pe baza şemantismelor bisericeşti şi a rapoartelor preoţilor pentru a se asigura desemnarea dregătorilor sau funcţionarilor din toate naţionalităţile, proporţional cu numărul lor. Fiindcă mulţi dintre bărbaţi fuseseră încadraţi în unităţile de voluntari, la alegerile care au avut loc la Blaj, spre mijlocul lunii noiembrie, au participat câte 12 reprezentanţi ai satelor ce făceau parte din această circumscripţie electorală. Alături de săteni români au votat şi ţărani maghiari. S-a asigurat astfel democratismul alegerilor prin însăşi apartenenţa socială şi naţională a alegătorilor.

Cu data de 8 decembrie 1848, Cipariu va iscăli o petiţie către noul împărat Franz Josef, împreună cu S. Bărnuţiu şi A. T. Laurian, în numele Comitetului Naţional de pacificaţiune. Prin ea se cerea dizolvarea Guberniului nobiliar transilvănean care aderase la rebeliunea antimonarhică, iar prin intermediul noului guvernator Mikó Imre, îi atrăsese şi pe secui în lupta contra habsburgilor. Totodată, ţinând cont de starea excepţională de război, autorii ei se pronunţau pentru concentrarea întregii puteri în mâinile generalului Puchner, care urma să conducă Transilvania în colaborare cu consilieri desemnaţi dintre români şi saşi.[21]

---

[21] G. Bariţiu, *op. cit.*, p. 242-246 şi 305-308; L. Maior, *Aspecte ale organizării administraţiei româneşti din anii 1848-1849*, în *ActaMN*, IX, 1967, p. 556; S. Dragomir, E. Hulea şi Lazăr Nichi, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în 1848-1849*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 34-35 şi 326-327.

Prin măsurile întreprinse în octombrie-noiembrie 1848, Comitetul național de pacificațiune a ajuns să fie considerat de români un fel de guvern al lor. Sub directa îndrumare a membrilor comitetului, legiunile și subunitățile acestora de voluntari au colaborat la dezarmarea gărzilor civile maghiare din comitate. În același interval de timp au contribuit la forțarea grănicerilor secui să se retragă în Trei Scaune, întrucât din primăvară până în toamnă fuseseră folosiți de autoritățile nobiliare drept instrumente de terorizare a populației românești.

Odată cu intrarea trupelor revoluționare ungare în Transilvania, sub comanda generalului Bem, la începutul lui decembrie 1848, pentru lupta de emancipare națională a românilor se va profila o perioadă defavorabilă de cîteva luni. Bem va cuceri în februarie 1849 Sibiul, punând mîna pe o mare cantitate de armament și muniții, pe care Puchner refuzase să o dea legiunilor de voluntari români.

Întorsătura neașteptată a operațiunilor militare va determina membrii Comitetului Național de pacificațiune să se refugieze și ei peste munți, la Râmnicu Vâlcea, pentru a fi în apropierea generalului Puchner. Acesta se stabilise la Călimănești, fiind bolnav. Unii dintre componenții comitetului, printre care S. Bărnuțiu și A. Florian, au trecut prin pasul Turnu Roșu. Din jurnalul lui Cipariu, scris în 1849, reiese că el a fost nevoit să urmeze o cale mult mai dificilă, de la Rășinari peste râul Sadu, iar de aici traseul Voineasa, Mălaia, Brezoiu, Lotru, Călimănești, Râmnicu Vâlcea. Dificultatea traseului a sporit din cauza timpului nefavorabil de iarnă. Ajungând la Râmnicu Vâlcea, Cipariu și ceilalți membri ai comitetului au avut neplăcuta surpriză de a fi arestați la ordinul Căimăcămiei, care-i privea cu neîncredere, datorită activității lor revoluționare. O soartă asemănătoare au împărtășit și unii dintre prefecții, viceprefecții, tribunii și vicetribunii lui Avram Iancu, care se retrăseseră în Oltenia. Au fost necesare mai multe audiențe la Puchner, pentru ca acesta să intervină pe lângă comandantul trupelor țariste de ocupație. Intervenția s-a soldat cu punerea în libertate a transilvănenilor până la începutul lui aprilie 1849, după ce în prealabil li s-a oferit posibilitatea de a se deplasa fără restricții în Râmnicu Vâlcea. De o relativă libertate s-a bucurat și Cipariu, ceea ce i-a permis să cunoască nu numai micul orășel, ci și

împrejurimile lui. La 18 aprilie, el va primi dreptul de a se stabili temporar la Bucureşti. Va pleca spre capitala Ţării Româneşti prin Drăgăşani şi Slatina. În Bucureşti va trage la hanul Gabrovenilor. De aici va urmări ştirile referitoare la mersul operaţiunilor militare din Transilvania până în iulie 1849. Spre sfârşitul acestei luni va primi informaţii neliniştitoare privind daunele suferite de cărţile şi manuscrisele sale lăsate la Blaj şi Sibiu. Dorinţa de a vedea ce i-a mai rămas din manuscrisele şi cărţile lui dragi, l-a decis să amâne plecarea la Viena pentru a se alătura celorlalţi membri ai Comitetului naţional. A preferat să se reîntoarcă mai întâi la Sibiu şi Blaj, unde va constata cu amărăciune că într-adevăr valoroasa lui bibliotecă suferise un veritabil dezastru. Numai după ce-şi va învinge mâhnirea şi va pune o relativă ordine în ceea ce i-a mai rămas din bibliotecă, se va hotărî să ia drumul Vienei spre sfârşitul anului 1849, pe calea ocolită a Bucovinei şi Galiţiei.

Între timp delegaţii transilvăneni şi-au unit forţele cu cele ale reprezentanţilor românilor din Banat, Partium şi Bucovina, deoarece interesele lor naţionale erau aceleaşi. Împreună au înaintat Curţii imperiale mai multe memorii, prin care au cerut, între altele, unirea tuturor teritoriilor cu populaţie majoritară românească din monarhie într-o provincie autonomă, care să dispună de un aparat administrativ propriu.[22]

Pe parcursul anului 1850, petrecut în întregime la Viena, în calitatea lui de membru al Comitetului de pacificaţiune, Cipariu va iscăli, împreună cu ceilalţi exponenţi ai voinţei românilor, următoarele documente de interes naţional: a) un protest, cu data de 11 martie, împotriva prevederilor din constituţia imperială dată cu un an în urmă, potrivit cărora o bună parte din Transilvania se proclama „ţară săsească" (Sachsenland), deşi populaţia ei românească era dublă faţă de cea de origine germană; b) un memoriu, înaintat la 12 aprilie Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Viena, prin care se

[22] V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate naţională (1848-1881)*, Bucureşti, 1974, p. 34-44; M. Popa, *Scenariul unui episod dramatic*, în *Manuscriptum*, 1978, nr. 2, p. 16-22.

solicita numirea unui comisar școlar favorabil progresului învățământului românesc; c) o petiție către același minister, cu data de 10 august, prin care se cereau burse de stat pentru o serie de absolvenți români ai școlilor medii în vederea frecventării unor instituții de învățământ superior, pentru a obține calificarea necesară accesului lor la funcții publice; d) o altă petiție către același minister, din 5 septembrie, prin care i se pretindea să aprobe convocarea unui sinod al bisericii greco-catolice, format din clerici și laici, pentru a alege un nou episcop, deoarece Lemeni fusese destituit de generalul Puchner încă în toamna anului 1849 datorită atitudinii lui filo-maghiare; e) un protest tot către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu data de 19 septembrie, împotriva încercărilor primatului romano-catoloc al Ungariei de a se amesteca în afacerile interne ale bisericii greco-catolice; f) o nouă petiție către același minister, din 29 decembrie, prin care se solicita aprobarea înființării unei facultăți de filosofie și științe juridice în limba română la Cluj; g) un alt protest din 30 decembrie împotriva împărțirii administrative a Transilvaniei și Banatului, prin care se cerea încă odată un teritoriu autonom românesc și recunoașterea românilor ca națiune politică. În sfârșit, la 10 ianuarie 1851 își va pune iscălitura pe un ultim memoriu pentru obținerea unei organizări unitare a învățământului românesc din Transilvania. Din păcate, diferitele petiții, memorii și proteste redactate și înaintate autorităților imperiale de către membrii delegațiilor provinciilor românești n-au fost luate în considerare. Una din puținele urmări pozitive ale acestei activități petiționare s-a concretizat în decretul imperial din decembrie 1850, prin care episcopia greco-catolică se ridica la rangul de mitropolie. Garantarea autonomiei noii mitropolii va fi asigurată prin bula papală „Ecclesiam Christi” din 1853. În condițiile istorice de atunci, când școlile confesionale în limba maternă erau patronate de biserică, autonomia se va răsfrânge benefic asupra învățământului românesc greco-catolic până în 1867.

La scurt timp după semnarea memoriului din 10 ianuarie 1851, Cipariu va părăsi capitala monarhiei habsburgice și va reveni la Blaj, unde-l așteptau obligațiile ecleziastice și școlare. Fără îndoială că plecarea lui din Viena s-a datorat, pe de o parte, atitudinii negative

a cercurilor guvernante habsburgice în problema îndeplinirii promisiunilor făcute românilor în timpul războiului civil. Pe de altă parte, a putut avea drept cauză şi orientarea tot mai vădită a acestor cercuri înspre instaurarea unui nou absolutism, pe care Cipariu a sesizat-o cu intuiţia lui de observator obiectiv al evenimentelor politice. Instaurarea neoabsolutismului de esenţă burghezo-nobiliară va deveni realitate în 31 decembrie 1851, când va fi abrogată constituţia din martie 1849. Se consfinţea, de fapt, o dictatură militaro-absolutistă, care va interzice orice activitate politică opoziţionistă. În noua conjunctură, Cipariu se va rezuma să-şi servească naţiunea prin intermediul învăţământului şi culturii, timp de aproape un deceniu.[23]

În concluzie, Timotei Cipariu a contribuit într-o măsură însemnată la lupta de emancipare naţională a românilor transilvăneni în anii 1848-1851. Deşi la începutul revoluţiei avusese o orientare moderată şi o atitudine de compromis cu liderii revoluţiei maghiare, când s-a convins că aceştia nu erau înclinaţi să admită depăşirea stării de inferioritate politică în care se găsea poporul român, nu a ezitat să îmbrăţişeze tezele cuprinse în programul partidei naţionale susţinut de tinerii revoluţionari români şi să treacă în rândurile ei. Drept urmare va deveni unul din colaboratorii şi sfătuitorii acestor tineri atât cu ocazia primei întruniri naţionale de la Blaj din 30 aprilie, cât şi în intervalul ce a urmat până la a doua Adunare din 15-17 mai 1848. Totodată, după ce i-a schimbat denumirea în „Organ naţional", şi-a pus săptămânalul său în slujba propagării idealurilor egalei îndreptăţiri a românilor şi a recunoaşterii lor ca naţiune politică asemenea naţionalităţilor conlocuitoare. Mai mult, pentru a contribui la întărirea conştiinţei naţionale a maselor de ţărani români, după a doua Adunare de la Blaj va scoate „Învăţătorul poporului" cu ajutorul colaboratorilor săi A. Pumnul şi I. Manu. La a doua Adunare Naţională a figurat printre cei zece secretari, care au redactat procesul verbal şi celelalte documente elaborate cu acest prilej. Pe toate le-a publicat în „Organul naţional". În vara anului 1848, Cipariu a acţionat mai întâi

[23] G. Bariţiu, *op. cit.*, p. 734; I. Raţiu, *op. cit.*, p. 32-35; V. Netea, *op. cit.*, p. 50-57.

la Viena ca membru al delegației aleasă la Blaj pentru a obține din partea împăratului aprobarea programului revoluționar, ceea ce ar fi echivalat cu emanciparea politică a poporului român. De la Viena a plecat la Pesta, unde a colaborat cu membrii comisiei regnicolare la elaborarea unui proiect de lege, care ar fi trebuit să ducă la recunoașterea românilor ca națiune politică. S-a reîntors în Transilvania în septembrie și astfel a participat la a treia Adunare Națională de la Blaj. La scurt timp după aceea, în octombrie 1848, odată cu transformarea revoluției în război civil, va fi inclus în noul Comitet Național de pacificațiune și se va muta temporar la Sibiu. Pentru apărarea ființei naționale, acest comitet va contribui la înarmarea poporului și deci la formarea unei armate populare. Comitetul va ajunge, de altfel, să fie considerat de mase ca un guvern național propriu. În pragul primăverii anului 1848, ca urmare a cuceririi Sibiului de către armata generalului Bem, membrii Comitetului se vor refugia peste Carpați în Țara Românească. Cipariu își va petrece vara anului 1849 la București frecventând bibliotecile, dar în toamna acestui an va pleca din nou la Viena. Aici se va alătura delegației românești și va contribui la redactarea a numeroase petiții, prin care s-a încercat până la sfârșitul anului 1851 să se obțină drepturile promise de autoritățile habsburgice pe seama poporului român în timpul războiului civil. Încercările se vor dovedi la fel de infructoase ca și în vara anului 1848. De aceea, Cipariu va reveni la Blaj și timp de un deceniu se va strădui să-și slujească poporul prin intermediul învățământului, al presei, al literaturii, dar mai ales printr-o susținută activitate științifică în domeniul filologiei și istoriei.

EFTIMIE MURGU ÎN PERCEPŢIA ELITEI ECLEZIASTICE DIN BANAT LA 1848-1849

Varga Attila

Aşa cum reiese din corespondenţa privată – deocamdată inedită – dintre vicarul episcopal de Timişoara, Fábry Ignácz şi episcopul de Cenad Lonovics József, la mijlocul veacului al XIX-lea, în preajma revoluţiei cu precădere, situaţia politică şi confesională din Banat era într-o continuă fierbere.[1]

Din punct de vedere administrativ, atât provincia, cât şi episcopia romano-catolică de Timişoara erau bine încadrate în structurile politice şi ecleziastice ale Ungariei unde, încă de la finele veacului al XVIII-lea, începuse o puternică mişcare de trezire a conştiinţei naţionale. Aceasta s-a produs, mai ales cu ocazia măsurii luate de către Iosif al II-lea de a introduce limba germană ca limbă oficială, în locul limbii latine. Prin înfiinţarea Academiei Maghiare, a Teatrului Naţional, respectiv prin deschiderea Universităţii din Pesta, ideile veacului s-au răspândit tot mai mult în rândul opiniei publice maghiare.

Alături de maghiari, românii împreună cu popoarele slave au ajuns şi ei, la rândul lor, la o deplină dezvoltare a conştiinţei naţionale, realizând importanţa majorităţii pe care o alcătuiau în sânul populaţiei din Ungaria. Mai mult decât atât, societatea românească din Banat a reuşit să asimileze principalele componente ale imaginii, respectiv ale trăsăturilor idealului european ce anima conştiinţa colectivă, aceasta mai ales la nivelul elitelor.

---

[1] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz, din perioada 1840-1847.

Corespondența mai sus amintită, prin bogăția informațiilor oferite, lasă și ea să se înțeleagă faptul că, dincolo de acea puternică efervescență revoluționară care a cuprins populația din Banat, revelația conștiinței europene a coincis cu asumarea conștiinței de sine. Idealul european, echivalent cu cel de modernizare, progres și dezvoltare fusese asociat idealului iluminării.[2]

În fond, prin iluminare, respectiv prin cultivarea științelor, artelor, a literaturii, teatrului și a poeziei se conturaseră mijloace de afirmare a solidarității cu Europa, fapt ce a și asigurat o proiecție în universalitate.

Această realitate a iluminării, a evoluței spre maturitate a culturii și a conștiinței naționale se reflectă foarte bine în chiar primele scrisori trimise de vicarul romano-catolic de Timișoara către episcopul său, aflat în misiune politică la Pesta. După ce face, în prealabil, câteva referiri la situația seminarului teologic și a cheltuielilor deosebit de mari, care s-au făcut din cauza consumului prea mare de alimente, Fábry relatează un episod interesant petrecut pe data de 3 ianuarie 1840.[3]

În realitate, este vorba despre un scandal de proporții petrecut la Timișoara, scandal care îl are în centrul atenției pe chiar directorul teatrului, un anume Müller, deloc agreat de către public. La un moment dat, acesta este chemat la o discuție deschisă, ocazie cu care lumea a început să-l huiduie și să dea în el cu ouă, nemulțumită de activitatea și de maniera în care organiza spectacolele în oraș. După o anchetă minuțios întreprinsă de către autorități, s-au luat măsuri drastice, însă directorul cu pricina – spune documentul – a căzut la pat, făcând un atac de gută din cauza celor întâmplate.[4]

Evenimentul se înscrie pe un fond de mare tensiune, provocată în sânul populației românești, mai mult sau mai puțin intenționat,

---

[2] Nicolae Bocșan, *Franța și Banatul*, Reșița, 1994, p. 15-16.

[3] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 3 ianuarie 1840.

[4] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 10 ianuarie 1840.

aceasta mai ales din cauza faptului că, în anul 1836, Dieta hotărâse introducerea limbii maghiare în administraţie şi magistratură. Practic, în corespondenţa dintre autorităţile bisericeşti şi cele civile trebuia folosită limba maghiară. Decizia în sine a stârnit reacţii vehemente, care s-au manifestat deschis în fiecare moment favorabil, precum cel mai sus amintit.

Apoi, în altă ordine de idei, tot în cadrul acestui context tulbure, persoana lui Eftimie Murgu a atras de foarte multe ori atenţia clericilor romano-catolici bănăţeni, mai ales în perioada de dinaintea revoluţiei. În general, după cum reiese din cele menţionate de către Fábry, Murgu era o persoană care ieşise în prim plan, într-o lumină extrem de negativă, mai ales din cauza multor promisiuni neonorate, dar şi a atitudinii sale. În plus, trecutul său, pe care destul de mulţi îl ştiau, nu inspira deloc încredere.[5] La fel ca şi prietenul său Damaschin Bojincă, pasionat de studiu, el se dovedise a fi o persoană mereu dornică de lărgirea orizontului politic şi cultural. Deoarece în Banat nu găsise condiţii propice pentru acesta, s-a îndreptat spre alte zone de afirmare.

La chemarea Eforiei Şcoalelor, Murgu a ales să meargă spre Moldova, atras fiind de cariera de dascăl. În scurt timp, a câştigat simpatia autorităţilor şcolare şi politice, dar mai ales pe cea a domnitorului Mihail Sturza. În consecinţă, în vara lui 1834, a fost numit profesor de filosofie la Academia Mihăileană. Aici a întemeiat prima catedră de filosofie, considerat fiind unul dintre întemeiatorii învăţământului filosofic românesc.

În luna decembrie 1834, el şi-a manifestat dorinţa de a-şi completa cursul de filosofie prin crearea unei secţiuni, în care se preocupa mai mult de dreptul naturii. Filosofia românească se afla la începuturile sale, iar Murgu avusese meritul de a fi contribuit la modernizarea terminologiei de specialitate. Pentru talentul şi capacitatea lui deosebită, dovedită atât în domeniul filosofiei, cât şi în cel al dreptului, Murgu a fost ales membru de onoare al Societăţii

---

[5] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 14 februarie 1840.

Științifice din Moldova, patronată de către domnitorul Mihail Sturza însuși. Ca profesor, el se pronunțase pentru o „înțelegere bărbătească și o judecată pătrunzătoare."[6]

În altă ordine de idei, din cauza efervescenței iscată printre tinerii săi învățăcei, apoi grație ideilor înflăcărate pe care le-a propagat, Murgu a avut darul de a nemulțumi profund boierimea conservatoare, respectiv pe cei ce aveau în mână destinele învățământului moldovenesc, în frunte cu Gheorghe Asachi. Alarmat că profesorul bănățean avea o atitudine revoluționară, atât prin legăturile cu oponenții domnitorului, cât și prin lecțiile sale în care își exprima ideile, Gheorghe Asachi nu a ezitat să-l denunțe în fața lui Mihail Strurza. El a amintit că profesorul bănățean este membru în complotul „opoziției sale", motiv pentru care, în scurt timp, Murgu a și fost nevoit să își dea demisia, pe data de 22 mai.[7]

În anul 1836, Murgu ajunge la București unde, timp de un an și jumătate, trăiește din avocatură și din lecții particulare. Din cauza renumelui de revoluționar pe care și l-a făcut, dar și din cauza ideilor sale, Eforia Școalelor din București a întârziat numirea sa la Colegiul Sfântul Sava. Din acest motiv, timp de încă un an, el a trebuit să trăiască mai departe din avocatură și lecții particulare, între elevii săi numărându-se cei care, ulterior, vor deveni lideri de marcă ai revoluției din Țara Românească: Nicolae Bălcescu și C.A. Rosetti.

În timpul șederii sale la București, Murgu și-a făcut numeroși prieteni, ca de pildă: Dimitrie Filipescu și profesorul francez I.A. Vaillant, venit în țară încă din anul 1829. Împreună cu aceștia, el a pus bazele unei societăți secrete, ce a început să activeze odată cu anul 1840. În scurt timp, ei i-au atras în mișcare pe Nicolae Bălcescu, D. Macedonski, Cezar Bolliac, precum și pe alți tineri dintre care ar mai fi de amintit revoluționarii pașoptiști Marin Serghiescu și Constantin Telegescu. Membrii acestei mișcări se întâlneau des la locația lui Murgu sau la cea a lui Filipescu.

---

[6] I.D. Suciu, *Eftimie Murgu - Scrieri*, București, 1969, p. 18.

[7] Bogdan Duică, *Eftimie Murgu*, în *Studii și cercetări* XXXI, p.80.

Pe data de 20 octombrie, când societatea este descoperită, s-a şi aflat pentru ce anume militau membrii ei. Dezideratele erau extrem de îndrăzneţe pentru acel timp şi, fireşte, că au avut darul de a bulversa multe dintre spirite: independenţa ţării, republică democratică, egalitatea în faţa legii, constituirea unei armate revoluţionare.

Din raportul comisiei de anchetă reieşise clar aceea că liderii acestei societăţi fuseseră patru persoane de marcă: I.A. Vaillant, D. Filipescu, Eftimie Murgu şi Felix Colson. Dintre ei, a fost anchetat doar Murgu, deoarece restul reuşiseră să scape între timp. Au mai fost invitaţi, în schimb, la interogatoriu cam 20 de suspecţi printre care s-au regăsit: Marin Serghiescu, Constantin Telegescu, Nicolae Bălcescu, Costache Baronescu etc.

În ceea ce priveşte scopul mişcării, raportul arăta că mai sus numiţii complotişti plănuiau: să desfiinţeze „cea de astăzi politicească organizaţie a ţării", să înfiinţeze o vremelnică oblăduire revoluţionară „alcătuită din 6 mădulare şi un prezident." Noua conducere urma să promulge o constituţie republicană, apoi să înfiinţeze o armată revoluţionară, respectiv să dea ţării un alt nume: Noua Românie.[8]

După eliberarea sa, chiar în anul în care se demarase şi ancheta, Murgu revine în Banat, continuând să desfăşoare o intensă activitate politică a cărei efervescenţă, în scurt timp, a cuprins întreaga provincie. Se pare că a continuat lupta societăţii secrete numită „Constituţia", care luase fiinţă la Lugoj, încă din anul 1830 în casa lui Damaschin Nedelcu. Printre membrii ei, s-au mai numărat: Ion Toader, Ion Roşu, Toader Ştefanovici, Iosif Nica, Ştefan Berceanu şi alţii. Ei militau pentru unirea românilor de dincolo şi de dincoace de Carpaţi într-o republică. Societatea în sine avea legături strânse cu societatea revoluţionară din Rusca Banatului, la care au participat şi revoluţionari din Ţara Românească.[9]

[8] I.C. Filitti, *Tulburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1843-1848*, Bucureşti, 1912, p. 81-82.

[9] Nicolae Bocşan, *Recitindu-l pe Murgu* în „Orizont", Timişoara, nr. 25/278 din 1973, p. 5.

Catalogat încă din luna octombrie a anului 1840 drept un intrigant, Murgu şi-a păstrat această percepţie până târziu, în faza avansată a revoluţiei. Inclusiv atunci, în viziunea elitei clericale romano-catolice a episcopiei de Timişoara, el a rămas acelaşi „uneltitor ce nicicând nu inspiră încredere".

La Lugoj, contribuise din plin la efervescenţa produsă cu ocazia marii adunări din ziua de 15 iunie 1848, iar atitudinea sa provocase multă dezamăgire în sânul elitei maghiare. Kossuth însuşi considerase că, la Lugoj, în realitate, se abuzase de numele poporului, iar cei 30.000 de oameni ai Caraşului cu care Murgu ţinuse adunarea, nu reprezentau nicidecum Ungaria şi Ardealul.

Mai mult decât atât, ideea unui Căpitanat Românesc nu era privită cu ochi buni, întrucât aprobarea cererii de formare a unei instituţii naţionale proprii într-o ţară unitară, nu putea fi – se credea – decât un gând de subminare. Un motiv în plus pentru vicarul Fábry de a sublinia că Eftimie Murgu este o persoană extrem de alunecoasă care, în realitate, pe lângă faptul că îi place băutura, mai mereu este, ba cu un picior în Uniune, ba în schismă.[10]

Începând cu anul 1842 şi până la momentul declanşării revoluţiei, centrul de interes – aşa cum reiese şi din corespondenţă – al elitei romano-catolice bănăţene este axat, cu precădere, asupra a două subiecte. Ele sunt pe cât de incitante, pe atât de semnificative pentru contextul anterevoluţionar în sine: avântul ideilor liberale şi problema sârbească.

Referitor la primul aspect, cele dintâi menţiuni importante pot fi întâlnite în cadrul scrisorii trimisă de către Fábry episcopului său, pe data de 13 octombrie 1843. Din cele relatate, se observă foarte clar acea nelinişte manifestată de către vicarul de Timişoara faţă de avântul mult prea mare pe care l-au luat ideile liberale, fapt care, consideră el, se observă foarte bine în Timişoara şi nu numai.

[10] Országos Széchényi Könyvtár –Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 24 ianuarie 1840.

Această realitate, el o transpune atât în sânul maghiarilor, cât şi în cel al altor etnii.[11]

În cazul românilor şi sârbilor din Banat, primul mare semn al transformării de mentalitate fusese, după cum se ştie, congresul ilir de la Timişoara ţinut în anul 1790, atunci când deputaţii bănăţeni au venit cu deziderate marcate de spirit liberal (dreptul omului la fericire, progres) care nu au făcut decât să inaugureze discursul liberalismului, prin cultivarea individualismului burghez şi a drepturilor omului.[12] El a stimulat, în bună măsură, campania dusă împotriva ierahiei sârbe, care interzisese folosirea limbii române în biserică.

Odată cu anul 1815 şi cu plasarea lui Moise Nicoară în fruntea mişcării româneşti, aceasta primeşte o nouă orientare, fundamentată pe o concepţie democratică, independentă de cercurile aulice şi bisericeşti. El a întărit elementul laic din mişcare printr-o cooperare mai strânsă cu profesorii de la Preparandie. Patru ani mai târziu, el i-a trimis Împăratului o scrisoare, prin care i se adresa în calitate de cetăţean, de deputat şi de reprezentant al poporului, respectiv al clerului din Banat. El abandonează tonul obedient, acuzându-l pe suveran de încalcare a contractului care stă la baza societăţii. Se şi recunosc, de altfel, în discursul său motivele fundamentale ale liberalismului clasic: libertate personală, dreptate, dreptul de rezistenţă la opresiune, dreptul la petiţie.

Indiscutabil, momentul a marcat o fază importantă a cristalizării liberalismului la românii din Imperiu, ca efect al asimilării şi adoptării spiritului revoluţiei democratice. Prin aceasta, se inaugura o etapă nouă în evoluţia militantismului românesc, marcată de spiritul paşoptist ce-şi va asocia factorul popor şi problematica socială ca o parte organică a doctrinei social-politice. Consecinţa acestei înnoiri nu a făcut decât să contribuie, în mare măsură, la formarea ideologiei paşoptiste, respectiv la pregătirea revoluţiei democratice.[13]

---

[11] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 13 octombrie 1843.

[12] Nicolae Bocşan, *op. cit.*, p. 108.

[13] *Ibidem*, p. 121.

Şi în cazul sârbilor, după cum s-a mai amintit în cele de mai sus, încă din prima parte a veacului al XIX-lea, începe să-şi facă simţită prezenţa o puternică mişcare de redeşteptare naţională. Acum îşi începe activitatea reformatorul limbii sârbe Vuk Stefanovics Karadzics, iar din anul 1819, se stabilise ca profesor la Novisad un alt reprezentant important al panslavismului, pe nume Paul Iosif Schaffarik. El publică o *Istorie a limbii şi a literaturii slave* în toate dialectele sale, militând, la rândul său, pentru unirea slavilor din Imperiu.

Tot acum, la Pesta, îşi scrie versurile de îndemn la unire şi deja celebrul poet Jan Kollár. Operele sale au avut un puternic ecou în lumea slavă, ce realizează tot mai mult importanţa ei numerică în cadrul monarhiei austriece. Sârbii din Banat, la rândul lor, îl dau pe Dositei Obradovics, care, prin întreaga sa activitate, propaga ideea unirii tuturor slavilor din Sud, provocând, cu aceasta, o mare efervescenţă în cadrul provinciei. Ea nu a făcut decât să reveleze, deseori, acea stare de tensiune dintre sârbi, pe de-o parte, maghiari şi români pe de alta, anunţând parcă, indirect, marea confruntare ce, nu peste mult timp, a şi izbucnit. Elita romano-catolică şi politică bănăţeană, la fel ca şi cei mai mulţi dintre români, i-au privit pe sârbi în ipostaza celor mai înverşunaţi adversari, plasând în seama lor cele mai multe dintre cauzele tulburărilor existente. Cercurile liberale din Banat în frunte cu Vukovics Sebő, Gorove István şi Kulturer Ignátz, aderaseră la programul nobilimii maghiare liberale, militând pentru unitatea statului maghiar.

Ierarhia sârbă, reprezentată prin episcopul Pantelimon Jivcovics, care rezida la Timişoara, respectiv prin mitropolitul Rajacici de la Karlowitz trecuse de partea habsburgilor, conştientă fiind de faptul că, prin constituirea unui stat maghiar independent, prin încorporarea de teritorii sârbeşti, le-ar fi fost periclitată naţionalitatea, limba şi credinţa ortodoxă. Din acest motiv, el a refuzat să accepte ieşirea bisericii ortodoxe româneşti de sub jurisdicţia ei, căci eparhiile Timişoarei şi Vârşetului îi aduceau cele mai mari venituri.[14] În aceste

---

[14] I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti, 1968, p. 38-39.

condiții, se accentuează starea de tensiune dintre români și sârbi pe tema independenței Bisericii românești și nu numai.

Pe data de 16 octombrie 1842, se produce un incident care, nu doar că a sporit agitația din cadrul provinciei, ci aproape că a și aruncat spiritele în aer. Întâmplarea în sine, îl are în centrul atenției pe chiar patriarhul de Karlowitz, care era să-și piarda viața în condiții destul de suspecte.[15] Înaltul prelat ortodox, pornise, la un moment dat, într-o călătorie cu trăsura, iar când a ajuns în localitatea Ujvidék, s-a oprit pentru un timp. Exact când nu se aștepta, în condiții misterioase, caii au pornit brusc, iar, după un timp, trăsura s-a răsturnat cu tot cu patriarhul care, în interior, tremura de spaimă. În urma incidentului, trăsura a fost distrusă în întregime, iar înaltul prelat abia dacă a putut scăpa cu viață.

În această conjunctură și așa destul de tensionată în relațiile cu sârbii, la finele anului, o plângere împotriva lor vine, de data aceasta, chiar dinspre episcopia de Timișoara. Elita romano-catolică își manifestă nemulțumirea în fața notabilităților orașului în legătură cu faptul că sârbii dau dovadă, mai tot timpul, de o atitudine rebelă și ostilă, cu care nu urmăresc altceva decât să întărâte spiritele, respectiv să atragă de partea lor cât mai mulți aderenți. Se mai amintește și aceea că, în fiecare săptămână, ei organizează baluri gălăgioase, motiv pentru care magistratul orașului este invitat să ia atitudine, tocmai în ideea de a-i împiedica pe mulți dintre credincioșii catolici să li se alăture.

Departe de a se fi stins neînțelegerile cu sârbii, în ziua de 14 ianuarie 1843 elita clericală, care conducea episcopia de Timișoara, s-a văzut pusă din nou în fața unei noi provocări.[16] Sârbii și românii din cadrul Seminarului doreau să se constituie într-o asociație

[15] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 16 octombrie 1842.

[16] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 14 ianuarie 1843.

separată, unde să funcţioneze ziare în limbi diferite, atât în limba slavă, cât şi în limba română.

Atitudinea corpului profesoral romano-catolic, precum şi a celor din vârful ierarhiei bisericii, a fost una extrem de hotărâtă, criticându-se, cu vehemenţă, o asemenea cerere. Aceasta mai ales întrucât – s-a considerat – nu se ştia cine era cu adevărat în spatele unei asemenea iniţiative, ce ar fi favorizat conturarea unor direcţii dizidente. S-a crezut că ele, indiscutabil, nu ar fi făcut decât să sporească bulversările în cadrul comitatului şi, în plus, ar fi ajutat panslavismul să prindă aripi.

Situaţia nu s-a detensionat însă, în ciuda adoptării acestei poziţii hotărâte. Prin urmare, nu a mai surprins pe nimeni faptul că, atât maghiarii cât şi românii au luat poziţie, grăbind parcă ceea ce oricum trebuia să se întâmple. În evenimentele care vor urma însă, cele două părţi se vor plasa, de cele mai multe ori, pe poziţii diametral opuse. Astfel, în cele ce s-au succedat, biserica romano-catolică a jucat un rol central, după cum au şi dovedit-o, de altfel, toate cele ce s-au petrecut cu o repeziciune uimitoare. Pentru episcopia romano-catolică de Timişoara, indiscutabil, un capitol crucial din existenţa ei tocmai era pe cale să înceapă...

DIMITRIE MOLDOVAN ŞI ROLUL SĂU ÎN REVOLUŢIA ROMÂNĂ DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA

Liviu Botezan

Dimitrie (Demetriu sau Dumitru) Moldovan s-a născut în 1811 la Deva într-o familie înstărită de negustori şi proprietari ai unor exploatări miniere. A frecventat Şcoala primară „de normă" din Zlatna, Gimnaziul german din Sibiu şi Institutul minier din Schemnitz, cunoscut sub denumirea de Academie montanistică. Treptele învăţământului parcurse i-au dat posibilitatea să-şi însuşească latina, germana şi maghiara, iar absolvirea Academiei montanistice i-a adus diploma de inginer minier. Două documente din martie şi aprilie 1848 relevă că în anii premergători revoluţiei s-a dedicat administrării exploatării miniere a familiei sale de la Băiţa. Ambele se referă la implicarea lui în redactarea unor memorii înaintate comisiei de recrutare în cauza unui miner, tatăl mai multor copii, acuzat de vagabondaj[1].

Izbucnirea revoluţiei la mijlocul lui martie 1848 la Viena şi Pesta şi extinderea ei în întreaga monarhie habsburgică a creat perspective pentru eliberarea socială şi pentru emanciparea naţională a românilor din Transilvania. Aceste perspective l-au determinat şi pe D. Moldovan să se implice în acţiunile ce vizau cucerirea unor drepturi politice, asemenea celorlalţi intelectuali români ardeleni. Implicarea lui s-a

[1] C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom III, Sibiu, 1900 p. 314; S. Dragomir, E.Hulea, L. Nichi, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 147; Arhivele Naţionale, filiala Cluj-Napoca, fond Arhiva familiei D. Moldovan, ms. nr. 15.

concretizat în participarea la cea de-a doua Adunare Națională de la Blaj din 15-17 mai 1848. Însuflețit de ideile expuse de S. Bărnuțiu în cuvântările lui din 14 mai și din prima zi a Adunării și el va rosti jurământul prin care, la fel ca ceilalți participanți, se va angaja să rămână toată viața fidel năzuințelor de emancipare ale națiunii sale. În a treia zi a Adunării va fi cooptat între membrii delegației desemnată să prezinte împăratului de la Viena, sub forma unei petiții, programul în 16 puncte adoptat de ea.

Sosit la Viena, D. Moldovan s-a alăturat celorlalți delegați. Împreună au constatat că monarhul și Curtea imperială se refugiaseră în Tirol, la Innsbruck, din cauza avântului revoluționar care a cuprins populația vieneză. Întrucât Andrei Șaguna, conducătorul delegației, a fost nevoit să meargă mai întâi la Carloviț pentru a fi sanctificat ca episcop de mitropolitul Rajačič, delegații sosiți în capitala Imperiului habsburgic au hotărât, într-o consfătuire din 25 sau 26 mai, să-i trimită la Innsbruck pe T. Cipariu, I. Popasu, A.T. Laurian și I. Bran Pap de Lemeni pentru a-i prezenta împăratului petiția. Ei vor fi primiți în audiență la 5 iunie, însă nu de monarh, ci de împuternicitul Guvernului ungar pe lângă Curtea imperială, prințul Eszterházi Pál, căruia vor fi nevoiți să-i înmâneze petiția. Eszterházi a profitat de împrejurare și, în colaborare cu premierul Guvernului de la Pesta, Batthyányi Lajos, sosit și el la Innsbruck, au manevrat astfel jocul politic din culise, încât împăratul Ferdinand nu i-a primit în audiență pe cei patru delegați pentru a le da răspunsul la petiție decât în 11 iunie, adică a doua zi după ce a semnat legea uniunii. După primirea răspunsului monarhului, la Innsbruck a rămas numai A.T. Laurian, ceilalți trei revenind la Viena. Revenirea lor a coincis cu sosirea în capitala monarhiei a episcopului Andrei Șaguna.

Informat despre răspunsul evaziv al monarhului, A. Șaguna s-a hotărât să se deplaseze el însuși la Innsbruck, însoțit de 12 delegați. Împreună au prezentat împăratului, la 16 iunie, un protest contra legii uniunii, cu semnăturile lor. Între cei 13 semnatari ai protestului figura și D. Moldovan. De altfel, el și-a manifestat dezaprobarea față de înmânarea petiției la 5 iunie prințului Eszterházi și nu direct monarhului, într-un articol publicat în ziarul „Wienner Zeitung", care va fi reprodus apoi de „Siebenbürger Bote" și de „Budapesti Hirlap".

Semnatarul articolului justifica astfel protestul contra legii uniunii aprobată de împărat[2].

După ce monarhul a răspuns protestului la 23 iunie, promiţând că Guvernul ungar va propune Dietei pestane un proiect de lege privind recunoaşterea românilor ca naţiune, delegaţii au pornit spre casele lor. La Pesta s-au oprit Timotei Cipariu, Paul Dunca, Ioan Bran, Iosif Ighianu şi Dimitrie Moldovan, deoarece episcopul Şaguna i-a propus Guvernului maghiar ca membri suplimentari ai comisiei regnicolare, desemnată de Dieta nobiliară de la Cluj pentru a definitiva legea uniunii împreună cu guvernamentalii Pestani. Şaguna şi-a motivat propunerea cu argumentul că în comisia regnicolară românii nu erau reprezentaţi decât de el, de episcopul Lemeni şi de deputatul Al. Bohăţel, fiind deci în netă inferioritate comparativ cu cei 23 de maghiari, secui şi saşi. Guvernul pestan a fost de acord cu propunerea lui Şaguna şi a admis chiar ca lista să fie completată cu alţi câţiva români, pe care urma să-i nominalizeze episcopul Lemeni. Dar conducătorul comisiei regnicolare, care era însuşi guvernatorul Teleki József, s-a opus iniţial, susţinând că decizia Dietei de la Cluj nu putea fi modificată nici măcar de cel mai înalt for administrativ al Ungariei. Până la urmă, contele Teleki József a admis totuşi un compromis, în sensul că cei propuşi de Şaguna puteau participa la dezbaterile din comisia regnicolară ca supleanţi, însă fără dreptul de a vota hotărârile ce se vor adopta. În această postură cei cinci supleanţi propuşi de Şaguna vor contribui prin intervenţiile lor la elaborarea proiectului de lege care prevedea recunoaşterea românilor ca naţionalitate distinctă, inclusiv acordarea dreptului de a-şi folosi limba maternă în biserici, şcoli şi în administraţia locală. Proiectul legii nu va mai ajunge însă să fie luat în dezbaterea Dietei Ungariei, deoarece în luna septembrie evenimentele se vor precipita şi în octombrie vor contribui la transformarea revoluţiei în război civil.

---

[2] *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. VI, Bucureşti, 1998, p. 596-600; G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 169-170; *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. V, Bucureşti, 1981, p. 123-124.

Încheindu-se misiunea, membrii comisiei regnicolare vor părăsi Pesta şi vor reveni în Transilvania spre mijlocul lunii septembrie, deci în preajma celei de a treia Adunări Naţionale de la Blaj[3].

Cea de a treia Adunare Naţională a durat din 15 până în 27 septembrie 1848. Ea s-a soldat cu constituirea unui nou Comitet naţional care-l va înlocui pe cel ales la Adunarea din mai şi, totodată, cu formularea unor noi revendicări adresate de această dată Comandamentului armatei imperiale de la Sibiu. Comandamentul militar l-a trimis la Blaj pe acelaşi general Schurter care a fost prezent şi la a doua Adunare, pentru a discuta revendicările formulate, inclusiv problema recunoaşterii noului comitet. Între revendicări a figurat şi aceea a organizării unor gărzi cetăţeneşti în comitatele şi districtele unde românii formau majoritatea populaţiei, pentru a se putea apăra împotriva abuzurilor şi silniciilor comise de cele înfiinţate încă din primăvara anului 1848 sub patronajul nobilimii maghiare. Gărzile urmau să fie constituite sub forma unor legiuni sau prefecturi. Acestea vor fi alcătuite din tribunate, tribunatele din centurii, iar centuriile din decurii. Toate trebuiau să fie subordonate noului Comitet naţional oficial numit de pacificaţiune.

Câteva zile comandantul suprem al armatei de la Sibiu, feld-mareşalul Puchner, a ezitat să primească propunerile Comitetului naţional, întrucât nu-l acceptase oficial. Totuşi, fiindcă după omorârea generalului Lamberg, împuternicitul împăratului în Ungaria, de către mulţimea întărâtată de la Pesta, devenise clar că evenimentele evoluau spre un război civil, Puchner s-a decis să poarte tratative cu Comitetul Naţiunii Române. A condiţionat însă recunoaşterea acestuia de restrângerea lui la şase persoane care să cunoască bine limba germană şi să se stabilească la Sibiu, pentru a putea colabora cu ei rapid şi eficient. Iniţial cele şase persoane acceptate au fost: A. T. Laurian T. Cipariu, N. Bălăşescu, Fl. Micaş, I. Bran şi S. Bărnuţiu, acesta ca preşedinte. Curând li se va alătura însă şi G. Bariţiu. Din

---

3 G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 169-170; L. Botezan, *Dimitrie Moldovan – fiu al Devei. Rolul lui în viaţa politică a Transilvaniei din perioada 1848-1867*, în *Sargetia*, XXV, 1992-1994, p. 567-569.

cele relatate de Bariţiu rezultă că chiar de la început ţăranii români au considerat comitetul ca „Guberniu românesc".

La scurt timp după ce a fost recunoscut, paralel cu organizarea legiunilor sau prefecturilor, noul Comitet a procedat la instalarea unor noi autorităţi administrative civile în câteva comitate şi districte. Noile oficialităţi administrative vor fi parţial româneşti. Ele le vor înlocui pe cele nobiliare până la 1 decembrie 1848, pe măsură ce trupele imperiale, secondate de voluntarii sau „glotaşii" români, vor dezarma gărzile cetăţeneşti maghiare din oraşele Deva, Hunedoara şi Haţeg. În cazul comitatului Hunedoara perspectiva înlocuirii rezultă din raportul înaintat la 16 octombrie baronului Vaj Miklos, împuternicitul Guvernului ungar în Transilvania, de către contele Kuun Gothárd. El a îndeplinit funcţia de jude şi de administrator suprem comitatens din primăvara anului 1848, când Vasile Nopcea a demisionat din dregătoria de comite. Kuun Gothárd recunoştea în raportul său că în noua conjunctură a preferat să se refugieze în Ungaria, împreună cu subalternii săi.

Instituirea noilor oficialităţi administrative s-a realizat în comitatele Alba de Jos şi Târnava, precum şi în districtul Făgăraş, pe baza unui scrutin electoral, la care au participat alegători români, maghiari şi saşi. Dar extinderea mai timpurie a războiului civil în comitatele Zarand şi Hunedoara a împiedicat efectuarea unor alegeri libere asemănătoare cu cele menţionate. În aceste două comitate noii funcţionari sau dregători comitatensi vor fi numiţi de Comitetul Naţiunii Române şi de Comandamentul suprem al armatei de la Sibiu. Cei desemnaţi de Comandamentul militar proveneau din rândurile ofiţerilor pensionaţi. Lor le vor reveni prerogativele comiţilor supremi. Cei numiţi de Comitetul de pacificaţiune vor prelua atributele vicecomiţilor şi vor fi consideraţi coadministratori. De fapt, ca şi în cazul vicecomiţilor, ei vor coordona aparatul administrativ comitatens. În comitatul Zarand, prim administrator a devenit căpitanul Turbat, iar coadministrator prefectul legiunii zărăndene, Ioan Buteanu. În comitatul Hunedoara demnitatea de administrator suprem i s-a atribuit maiorului Johann Cserbes (Czerbes, Zerbes, Ţerbes), iar aceea de adjunct sau coadministrator lui Dimitrie Moldovan. În ordinile primite de la Comitetul de pacificaţiune şi în rapoartele pe care i le-au adresat funcţionarii subordonaţi existenţi la nivelul cercurilor, plăşilor şi comunelor din comitatul Hunedoara, lui D. Moldovan i se spunea

fie coadministrator, fie jude suprem sau prim jude. Ultima titulatură se explică prin faptul că până în 1848 comiţii supremi şi vicecomiţii aflaţi la cârma comitatelor îndeplineau pe lângă funcţii administrative şi prerogative juridice.

Numirea noilor dregători ai comitatului Hunedoara rezultă din apelul adresat de Comitetul de pacificaţiune tatălui lui D. Moldovan, la 11 noiembrie 1848, prin care îl ruga să asigure maiorului Czerbes o cazare corespunzătoare, când va sosi la Deva. Czerbes a sosit la Deva şi a preluat funcţia de administrator comitatens la 15 noiembrie, însoţit de adjunctul său D. Moldovan, după cum afirmă el într-un memoriu înaintat în 1850 Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena. Zece zile mai târziu, la 25 noiembrie, în numele Comitetului de pacificaţiune de la Sibiu, S. Bărnuţiu ca preşedinte şi A. Florian ca secretar au semnat scrisoarea trimisă lui D. Moldovan, prin care îi mărturiseau satisfacţia la aflarea veştii privind instalarea administraţiei româneşti în comitatul Hunedoara, primită de la I. Bran. Semnatarii îl atenţionau pe D. Moldovan că era necesar să se îngrijească de salarizarea funcţionarilor subordonaţi pentru a-i cointeresa să-şi îndeplinească îndatoririle fără a comite abuzuri. Ei recomandau ca salariile să varieze între 200 şi 800 de florini.

O scrisoare primită de D. Moldovan de la I. Pipoş la 26 noiembrie relevă dificultăţile pe care le-a avut de înfruntat în acţiunea de recrutare a unor funcţionari cu experienţă în aparatul administrativ comitatens. I. Pipoş se scuza că nu putea accepta propunerea de a deveni inspector comitatens provizoriu, deoarece îndeplinea funcţia de controlor minier erarial care-i impunea să administreze cu grijă fondul montanistic de 250.000 de florini destinat exploatării miniereului fieros[4].

Printr-o adresă anterioară din 22 noiembrie, semnată de S. Bărnuţiu şi A. Florian, Comitetul de pacificaţiune atenţiona noua administraţie asupra necesităţii asigurării ordinii publice. Ea conţinea pe de o parte indicaţia de a se ancheta ciocnirea dintre ţăranii „glotaşi" din 16 sate hunedorene şi gardiştii maghiari de la Geoagiu de Jos, soldată cu morţi şi răniţi. Pe de altă parte i se pretindea lui D. Moldovan să verifice în ce măsură corespundea adevărului informaţia

---

[4] S. Dragomir, E. Hulea, L. Nichi, *op. cit.* Vol. II, p. 34-36.

dată Comandamentului suprem de către maiorul Teuchert în legătură cu amenințarea ce ar plana asupra nobililor din Zarand și din „Țara Hațegului” care s-au refugiat la Orăștie.

Ancheta de la Geoagiu a efectuat-o la 6 decembrie 1848 controlorul erarial I. Pipoș la intervenția prefectului P. Dobra. Despre rezultatele anchetei, I. Pipoș l-a informat pe D. Moldovan la aceeași dată. Cu ocazia anchetei i-a audiat pe Servian Popovici, pe George Damian și pe căpitanul Nalik. Din relatările lor reieșea că unul din membrii gărzii maghiare a tras asupra „glotașilor” trimiși de prefectul Ioan Buteanu să-i dezarmeze și să efectueze treieratul cerealelor de la curțile nobiliare, care urmau să fie trimise la Zlatna și Abrud. De aceea glotașii au răspuns la provocare și astfel ciocnirea s-a încheiat cu morți și răniți. Autorul raportului lasă să se înțeleagă că informația maiorului Teuchert reflecta influența patriciatului săsesc din Orăștie, care se afla în divergență cu românii și maghiarii din scaunul cu aceeași denumire. I. Pipoș îl asigura pe D. Moldovan că românii nu intenționau să atace orașul Orăștie, unde ei formau majoritatea populației. Dând crezare insinuărilor Magistratului sau Consiliului Orăștiei, maiorul Teuchert s-a deplasat cu unitatea pe care o comanda în acest oraș, lăsând fără apărare granița dinspre Zam. Insurgenții maghiari au avut astfel posibilitatea să pătrundă în comitatul Hunedoara pe valea Mureșului mijlociu, provocând mari pagube satelor din zonă. Incursiunea acestora s-a produs la începutul lui noiembrie 1848.

Pe baza notei informative primite de la I. Pipoș, tot la 6 decembrie, D. Moldovan a raportat Comitetului de la Sibiu consecințele nefaste ale acțiunii maiorului Teuchert care s-au abătut asupra satelor românești din Zarand și de pe Mureșul mijlociu. Pentru a se evita repetarea evenimentelor, el sublinia necesitatea înarmării „glotașilor” români, precizând că numai 60 dintre ei dacă ar fi dispus de arme, ar fi putut să-i oprească pe jefuitori la Zam. „Glotașii” trebuiau să lupte însă slab înarmați și echipați. Sugera Comitetului să intervină la Comandantul armatei spre a asigura cu forțe înarmate, inclusiv cu tunuri, căile de acces de la Dobra și Hălmagiu spre Lugoj, Arad și Oradea. În raportul său, D. Moldovan mai înștiința Comitetul că maiorul Teuchert, în trecerea prin Deva, a adus câțiva români arestați de el, pe care i-a lăsat sub pază într-o casă fără geamuri, periclitându-le

astfel sănătatea. De aceea a intervenit la Comandamentul garnizoanei din Deva şi a obţinut eliberarea lor.

În exercitarea atribuţiilor sale, D. Moldovan se va baza pe colaborarea cu Nicolae Solomon, prefectul legiunii hunedorene şi pe sprijinul grănicerilor români ce staţionau în „Ţara Haţegului".

La 7 decembrie 1848, maiorul J. Czerbes şi D. Moldovan au semnat un apel adresat românilor din comitatul Hunedoara. Invocând proclamaţia feldmareşalului Puchner din 26 octombrie, semnatarii apelului le cereau să respecte averile celor dezarmaţi şi-i îndemnau la convieţuire paşnică cu aceştia, deoarece nu vor mai avea posibilitatea să-i asuprească. Totodată le aduceau la cunoştinţă că de la curţile nobiliare părăsite de proprietarii lor se vor strânge 120.000 de porţii „cătăneşti" de grâu, ovăz şi fân, precum şi 400 de stânjeni de lemne, conform ordinului „comisarului împărătesc". Celelalte provizii care vor rămâne după colectarea porţiilor necesare aprovizionării armatei urmau să fie distribuite familiilor celor răniţi şi căzuţi în luptele cu insurgenţii. În schimbul respectării îndemnurilor şi măsurilor iniţiate de Comandamentul suprem al armatei, autorii apelului promiteau ţăranilor din satele hunedorene că li se va asigura necesarul de lemne de foc pentru a depăşi rigorile iernii. Li se promitea, de asemenea, că se vor restitui pământurile de care au fost deposedate unele comunităţi săteşti înainte de revoluţie. În partea finală a apelului semnatarii îi asigurau pe hunedoreni că noua administraţie se va strădui să facă dreptate celor care până acuma au fost asupriţi. La 12 decembrie, D. Moldovan a expediat apelul la Comitetul de pacificaţiune de la Sibiu şi i-a solicitat sprijinul pentru a fi tipărit în cât mai multe exemplare[5].

Din analiza apelului rezulta că, în afara misiunii de a menţine ordinea publică, o sarcină importantă revenea noii administraţii în asigurarea aprovizionării armatei imperiale cu alimente şi lemne de foc pentru soldaţi şi cu furaje pentru caii acestora. Asupra greutăţilor pe care le întâmpina în îndeplinirea sarcinilor sale administrative insista D. Moldovan şi în raportul trimis Comitetului naţional la 15 decembrie. Prin acest raport răspundea reproşurilor pe care Comitetul

[5] Idem, p. 38-43.

i le-a adresat în urmă cu o săptămână. Reproşurile se refereau la modalitatea angajării funcţionarilor subalterni. D. Moldovan informa Comitetul că, începând cu 15 noiembrie, când a ajuns la Deva împreună cu maiorul Cserbes, a luat măsuri pentru stoparea tulburărilor prin apeluri adresate populaţiei şi prin solicitarea unor intelectuali să colaboreze la pacificarea satelor. A constatat însă cu regret că unii au refuzat să-i dea concursul pentru a asigura noului aparat administrativ o eficienţă cât mai mare. Estima că rezerva acestora se putea datora neîncrederii în posibilitatea unei victorii în cauza emancipării naţionale. Până la redactarea raportului doar inspectorii comitatensi s-au arătat dispuşi să colaboreze. În lipsa colaboratorilor era obligat să depună zi de zi eforturi pentru a îndeplini nu numai atribuţiile ce-i reveneau ca jude suprem şi coadministrator, ci şi munca de concepist, de secretar şi de expeditor al corespondenţei. Cu câteva zile înainte de 15 decembrie a încercat să-i vină în ajutor N. Solomon care i-a propus mai multe persoane de încredere pentru funcţii administrative. În aceeaşi zi de 15 decembrie, D. Moldovan a atenţionat Comitetul naţional asupra încercărilor Guberniului de la Cluj, condus de noul guvernator Mikó Imre, de a restabili pacea şi de a-şi recâştiga autoritatea.

De fapt, cei doi noi dregători principali au administrat comitatul Hunedoara în lunile noiembrie şi decembrie ale anului 1848 în mod provizoriu. Comandamentul suprem al armatei imperiale îi va confirma, împreună cu 40 de subalterni, numai la 12 ianuarie 1849, printr-un decret semnat de feldmareşalul Pfersmann, locţiitorul lui Puchner care era bolnav. Între cei 40 de funcţionari subordonaţi lui D. Moldovan figurează: Petru Damian, Anton Grigorescu, George Tăbăcariu, prefectul Nicolae Solomon, Iosif şi Petru Moldovan, arhidiaconii Orbonaş, Pipoş şi Crainic, primnotarul Nicolae Barb, protocolistul Victor Pipoş etc. Confirmarea era însoţită de jurământul pe care funcţionarii comitatensi au fost obligaţi să-l presteze.[6]

Prelungirea războiului civil a făcut ca la începutul anului 1849 aprovizionarea armatei imperiale şi a unităţilor de voluntari să se deterioreze. De aceea, Comitetul naţional a transmis administraţiei comitatului Hunedoara, la 9 ianuarie, ordinul Comandamentului

---

6 Idem, p. 46-47 şi 53-60.

militar, dat în urmă cu câteva zile, prin care se interzicea folosirea cerealelor şi cartofilor la fabricarea rachiului. Ordinul trebuia vestit de preoţi în biserici, concomitent cu avertismentul că cei ce nu-l vor respecta vor suporta amenzi de 12 florini şi li se vor confisca principalele componente ale cazanelor folosite la producerea băuturilor spirtoase. Atenţionarea transmisă de Comitetul naţional era semnată acum de S. Bărnuţiu şi de G. Bariţiu.

Dificultăţile au sporit deoarece detaşamente ale revoluţionarilor maghiari, după incursiunea devastatoare de la începutul lui noiembrie 1848, în ianuarie 1849 au intrat din nou în Zarand şi s-au apropiat de comitatul Hunedoara. D. Moldovan informa la 11 ianuarie Comitetul de pacificaţiune că insurgenţii au ajuns la Hălmagiu şi căutau să-i aresteze mai ales pe intelectuali, pentru a-i lipsi pe luptătorii români de conducători. Totodată avertiza că împiedicarea „rebelilor" de a pătrunde în comitatul Hunedoara nu va fi posibilă în lipsă de arme de foc şi de muniţie. Satele hunedorene vor fi astfel expuse la noi jafuri care se vor solda cu „bucate prădate", ceea ce va echivala cu reducerea posibilităţilor de aprovizionare cu alimente şi furaje.

La 13 ianuarie tribunul Avram Suciu din Zarand îi aducea la cunoştinţă inspectorului Anton Grigorescu, subordonatul lui D. Moldovan, că insurgenţii au ajuns până în Vălişoara şi Dealu Mare. O informaţie asemănătoare oferea lui D. Moldovan şi viceprefectul Zarandului Aviron Teleki, tot în 13 ianuarie. El preciza că „rebelii" au ajuns până în Crâştior şi umblau din sat în sat, însuşindu-şi produse alimentare, îmbrăcăminte, încălţăminte, eventual bani etc. Două zile mai târziu, în 15 ianuarie, parohul Alexe Olariu şi notarul Iosif Panaiot îl înştiinţau pe D. Moldovan că insurgenţii au cucerit Bradul şi de aici se pregăteau să se îndrepte spre Băiţa, iar de acolo spre Deva. Avertismentul era însoţit de informaţia potrivit căreia inspectorul Anton Grigorescu a plecat în Banat şi a ajuns la Făget. De acolo intenţiona să se îndrepte spre Lugoj, pentru a solicita un ajutor regimentului de grăniceri români de la Caransebeş.

Despre ocuparea Hălmagiului, Băii de Criş şi Bradului de către revoluţionarii unguri îl informa pe D. Moldovan, la 21 ianuarie 1849, viceadministratorul comitatului Zarand, Ioan Buteanu. Efectivul forţelor de ocupaţie a celor mai importante localităţi din comitatul Zarand, I. Buteanu îl aprecia la 2.000 de oameni. Potenţialul lor

militar sporea prin cele cinci tunuri de care dispuneau. De aceea s-a retras pentru a putea apăra „strâmtorile de către Zlatna şi Abrud". Posibilităţile de a rezista unor atacuri ale insurgenţilor îi erau limitate din cauza atitudinii zărăndenilor înclinaţi spre supunere în faţa acestora. Îşi punea speranţe în „bravii munteni" din zona Câmpeni. Prezenţa „rebelilor" maghiari în Zarand făcea posibilă pătrunderea lor şi în comitatul Hunedoara. În această perspectivă îl sfătuiau pe D. Moldovan să facă „proviziuni de bucate".

Scrisoarea lui I. Buteanu din 21 ianuarie conţine referiri şi la pătrunderea revoluţionarilor maghiari în Blaj, precum şi la retragerea grănicerilor năsăudeni conduşi de colonelul Urban în Bucovina. Interesantă poate fi considerată destăinuirea autorului epistolei despre întâlnirea şi consfătuirea cu revoluţionarii munteni Golescu şi Ionescu. Aceştia au insistat asupra necesităţii trimiterii unor delegaţi la Congresul german de la Frankfurt, pentru a face cunoscute Europei năzuinţele naţionale ale românilor.

Informaţiile despre prezenţa „rebelilor" unguri în Zarand sunt completate şi de epistolele primite de D. Moldovan de la inspectorii Anton Grigorescu şi George Tăbăcariu la 23 şi respectiv 27 şi 29 ianuarie 1849. G. Tăbăcariu i-a relatat despre pătrunderea a 50 de insurgenţi cavalerişti husari în Vălişoara şi despre încercarea lor de a-i captura pe preotul şi pe biräul sau judele primar din localitate. Aceştia au reuşit să scape, deoarece au fost avertizaţi de avanpostul de la Dealu Mare. De altfel, informaţia i-a fost oferită autorului scrisorii chiar de biräul sau primarul din Vălişoara.

În cele două epistole inspectorul A. Grigorescu îl punea la curent pe D. Moldovan cu pregătirile pe care forţele insurgenţilor de la Zam le făceau pentru a intra în Ardeal. Totodată îi aducea la cunoştinţă că aceştia, fiind numeroşi, prefectul N. Solomon nu era în stare să li se opună în lipsa sprijinului soldaţilor din armata imperială şi a înzestrării cu tunuri[7].

Unităţi ale revoluţionarilor maghiari comandate de generalul Iosif Bem au pătruns în comitatul Hunedoara la începutul lunii

[7] Idem, p. 50-52 şi 60-65.

februarie. La fel ca și în Zarand, intrarea lor în comitatul Hunedoara a fost însoțită de jafuri, incendieri, impuneri de contribuții bănești și în natură în satele prin care au trecut. Scrisorile pe care D. Moldovan le-a primit de la căpitanul Turbat între 9 și 14 februarie 1849 relevă că încă înainte de bătălia de la podul Simeriei au fost incendiate localitățile Sântandrei, Sântuhalm și Rapolt din apropierea Devei. Corespondența provenită de la căpitanul Turbat dezvăluie că armata generalului Iosif Bem a pătruns în Deva după înfruntarea de la podul Simeriei cu un efectiv de 7.800 de oameni care dispunea de 15 tunuri.

Relatările despre bătălia de la podul Simeriei din 9 februarie și despre intrarea insurgenților în Deva conține și raportul prefectului N. Solomon, redactat după terminarea războiului civil. Participant la această luptă împreună cu legiunea sa, el menționează că în desfășurarea ei s-au înfruntat trupele lui Bem și două companii ale regimentului de grăniceri din Banat, comandate de căpitanul Csernoevits (Černoevič). Bătălia s-a încheiat cu sute de morți și de răniți. Referitor la intrarea revoluționarilor maghiari în Deva, N. Solomon evidenția pe de o parte insuccesul acestora în asedierea cetății apărată cu îndârjire de căpitanul Runcan, care dispunea doar de 60 de soldați și de două tunuri. Pe de altă parte menționa că insurgenții au devastat îndeosebi prăvăliile și pivnițele cu vinuri din Deva, între care și acelea ale familiei lui D. Moldovan. Neputând cuceri cetatea, armata lui Bem a părăsit centrul de reședință al comitatului Hunedoara și a pornit spre Orăștie, dedându-se și acum la jefuirea și incendierea satelor dintre cele două orașe. De la Orăștie „rebelii" s-au îndreptat spre Sibiu și astfel au părăsit temporar comitatul Hunedoara.

Evoluția defavorabilă a operațiunilor militare în prima jumătate a lui februarie 1849 a pus administrația comitatului Hunedoara într-o situație critică, asemănătoare cu aceea a învecinatului Zarand din luna precedentă. D. Moldovan și maiorul Czerbes au fost nevoiți să părăsească Deva înainte de a fi ocupată, pentru a nu fi capturați de insurgenți. Menționata corespondență a căpitanului Turbat dovedește că D. Moldovan s-a retras la Peșteana, iar Czerbes s-a refugiat la Caransebeș, în Banat.

Retragerea celor doi dregători ai comitatului Hunedoara n-a fost, deocamdată, decât de scurtă durată, deoarece, după părăsirea Devei de către armata lui Bem, stăpână a oraşului va deveni legiunea prefectului N. Solomon. La 18 februarie, acesta i-a adresat lui D. Moldovan invitaţia de a reveni la Deva, argumentând că prezenţa lui în centrul administrativ al comitatului devenise „foarte de trebuinţă". Pentru a-l convinge să dea curs invitaţiei, semnatarul epistolei îl înştiinţa că şi maiorul Czerbes se reîntorsese deja la Deva. Îi aducea de asemenea la cunoştinţă că şi I. Buteanu a revenit la Brad, iar Avram Iancu se afla la Câmpeni. Un îndemn asemănător îi adresase de altfel şi căpitanul Turbat încă la 14 februarie. Invitaţiile ce i-au fost adresate l-au convins p D. Moldovan să se înapoieze la Deva în preajma datei de 20 februarie.[8]

Cu revenirea lui Czerbes şi a lui D. Moldovan la Deva şi respectiv a lui I. Buteanu la Brad, dificultatea administrării comitatelor Hunedoara şi Zarand nu s-a diminuat, ci, dimpotrivă, s-a accentuat spre sfârşitul lunii februarie în condiţiile amplificării războiului civil. În Zarand greutăţile erau mai persistente datorită pe de o parte faptului că acolo continuau să pătrundă detaşamente ale insurgenţilor dinspre Arad şi Ungaria, iar pe de altă parte din cauză că populaţia Zarandului era mai puţin dispusă să suporte sacrificii. Aceste neajunsuri se reflectă în două scrisori pe care I. Buteanu i le-a trimis lui D. Moldovan la 17 şi 19 februarie. În prima epistolă îi relata că la Baia de Criş s-au înstăpânit 42 de insurgenţi care au instalat un nou primar şi i-au pretins să le asigure cazare şi să le furnizeze 300 porţii de fân şi ovăz, precum şi doi boi. O contribuţie asemănătoare au impus şi locuitorilor din Ribiţa, după ce mai întâi le-au cerut să le spună unde se afla „lagărul" lui Avram Iancu. La Ribiţa au pretins în plus să li se dea îmbrăcăminte de iarnă. Buteanu îşi încheia prima epistolă cu exprimarea sentimentului de nemulţumire faţă de înclinaţia locuitorilor de a se supune şi de a suporta contribuţiile ce li se impuneau, acceptând să primească în schimbul lor „bani koşutiani de hârtie".

[8] Idem, p. 63-72 „Transilvania" (revista ASTRA), nr. 23 din 1 decembrie 1872, p. 267-269.

A doua scrisoare este mult mai lungă. În prima ei parte revine asupra atitudinii necombative a zărăndenilor, exprimându-şi regretul că toate strădaniile lui de a le insufla sentimentul solidarităţii naţionale n-au dat rezultatele scontate. L-au decepţionat în mod deosebit locuitorii din Băiţa, unde se afla exploatarea minieră care era proprietatea familiei lui D. Moldovan. Băiţenii nu numai că l-au sfidat, dar s-au dedat la intrigi şi la bârfeli împotriva noii administraţii. În plasa intrigilor a căzut şi căpitanul Turbat care, fiind lipsit de experienţă în astfel de situaţii, i-a provocat şi el neajunsuri în exercitarea atribuţiilor sale. De aceea îl ruga pe D. Moldovan să nu dea crezare intrigilor şi colportărilor, ci să intervină pentru a-i uşura exercitarea prerogativelor administrative ce-i reveneau. Totodată îi garanta că dificultăţile nu l-au descurajat, ci l-au îndârjit, fiind hotărât să-şi facă în continuare datoria faţă de propria lui naţiune, chiar cu preţul vieţii. El era conştient că pericolul plana asupra lui, deoarece nu dispunea decât de forţe reduse pentru a se apăra la Brad, putând fi capturat de rebelii aflaţi în vecinătate. Forţele minime de care dispunea rezultau mai ales din cele câteva rânduri adresate lui D. Moldovan în februarie, prin care îl anunţa că se afla „la strâmtoarea" sau defileul Bucesului cu numai 120 de puşcaşi pentru a respinge eventuala încercare a secuilor de a înainta spre Zarand dinspre Arad. Sfârşitul scrisorii din 19 februarie dezvăluie presentimentul pericolului ce-l stăpânea pe I. Buteanu că putea fi capturat şi executat de cei împotriva cărora lupta, ceea ce se va întâmpla nu peste mult timp.

Prin două epistole din 26 februarie 1849, inspectorul G. Tăbăcariu îi confirma şi el lui D. Moldovan că revoluţionarii unguri pătrunseseră din nou în Zarand. În cea dintâi se referea la înaintarea unui detaşament al insurgenţilor spre Baia de Criş, pe care luptătorii din tabăra de la Şoimuş l-au atacat şi l-au forţat să se retragă. La această confruntare au participat şi „iagării" aduşi din Haţeg de un tribun. Prin a doua scrisoare îi furniza informaţii despre „lagărul" de la Dealu Mare, pe care i le-a oferit tribunul Avram Suciu. Efectivul redus de numai „100 feciori puşcaşi" din tabăra de la Dealu Mare nu i-a permis să se opună unui alt detaşament de insurgenţi care a făcut incursiuni în satele din apropiere, aşa cum au reuşit „iagării" de la Şoimuş. Satele respective au fost nevoite astfel să suporte rechiziţii de cereale şi de

alimente. Pentru a completa efectivul voluntarilor de la Dealu Mare îl ruga pe D. Moldovan să mai trimită de la Haţeg cel puţin vreo 70-80 de puşcaşi. Ajutorul era necesar pentru apărarea localităţii Podeni din apropiere care, spre deosebire de satele învecinate, fusese ameninţată cu represalii de către „rebeli", fiindcă a refuzat să li se supună. La 27 februarie, G. Tăbăcaru a repetat cererea de a i se trimite în ajutor „iagării" de la Haţeg[9].

Amploarea operaţiunilor militare din luna martie va amplifica dificultăţile administraţiei româneşti din comitatele Zarand şi Hunedoara. Despre pericolul prezentat de operaţiunile militare pentru el şi subalternii săi a scris D. Moldovan prefecţilor N. Solomon şi I. Buteanu. Aceştia i-au răspuns la 13 martie. În răspunsul lor recunoşteau iminenţa pericolului, însă afirmau că în Zarand era mai grav, comparativ cu comitatul Hunedoara. În Zarand insurgenţii şi-au sporit efectivele militare. Numai la Hălmagiu staţionau patru companii de puşcaşi, una de lăncieri şi 50 de husari care, împreună, dispuneau şi de patru tunuri. În plus puteau primi sprijin dinspre Arad şi Oradea. Pentru a preveni pericolul atacului prin surprindere au trimis patrule de recunoaştere în toate părţile. Îi recomandau să procedeze la fel şi să trimită patrule de recunoaştere spre Orăştie şi spre Zam. Spre finalul scrisorii lor, cei doi prefecţi îi exprimau lui D. Moldovan regretul că n-au reuşit să-i convingă pe comandanţii trupelor imperiale să dea împreună un atac împotriva insurgenţilor din Hălmagiu.

În ziua următoare, la 14 martie, D. Moldovan a primit câteva rânduri şi de la căpitanul Turbat, retras la Haţeg. Acesta îl atenţiona că armata lui Bem a fost obligată să părăsească Sibiul fiind posibil să se îndrepte iarăşi spre Deva pe drumul cel mai scurt. Într-o atare eventualitate îl sfătuia să se retragă şi el la Haţeg. Îşi motiva propunerea cu speranţa că Bem va ocoli „Ţara Haţegului", deoarece se învecina cu „Porţile de Fier" ale Transilvaniei, unde staţionau importante forţe militare ale armatei imperiale.

Dintr-o scrisoare trimisă de I. Buteanu de la Baia de Criş inspectorului G. Tăbăcariu la 15 martie reiese că până la această

[9] S. Dragomir, E. Hulea, L. Nichi, *op. cit.*, vol. II, p. 71-81.

dată efectivul trupelor insurgenților de la Hălmagiu ajunsese la 700 de oameni. A încercat să le atace, dar fără succes, întrucât n-a avut la dispoziție decât două detașamente reduse numeric, unul de numai 65, iar celălalt de „100 feciori". Insurgenții au ripostat, trăgând asupra taberei de la Vața patru obuze, ceea ce a provocat împrăștierea ei.

La rândul său, inspectorul G. Tăbăcariu îl înștiința de la Șoimuș pe D. Moldovan în 23 martie că din efectivul „rebelilor" de la Hălmagiu 500 de infanteriști și 90 de husari, înzestrați cu două tunuri, au atacat și au cucerit localitatea Brad. Fiindcă de la Brad era posibil să se îndrepte spre Deva, a apelat la tribunul Avram Suciu și i-a cerut să mobilizeze sătenii de pe văile celor două Caianuri pentru a trimite ajutoare „lagărului" de la Dealu Mare. S-a adresat de asemenea și prefectului N. Solomon și căpitanului unei unități a armatei imperiale Csernoevics (Černoevič). N. Solomon i-a răspuns că Csernoevics plecase deja cu unitatea lui spre Alba Iulia, iar oamenii detașamentului său se împrăștiaseră, astfel că nu-i putea trimite ajutor deocamdată. Un răspuns asemănător a primit și de la prefectul I. Buteanu, aflat la Buceș. În aceeași zi, căpitanul Turbat i-a repetat zvonul potrivit căruia „ungurii rebeli" înaintau spre Dealu Mare și Vălișoara, de unde intenționau să se îndrepte spre Deva. Știrile primite de D. Moldovan la 23 martie în legătură cu operațiunile militare ale insurgenților le-a completat prefectul N. Solomon. Din relatarea lui rezultă că în zilele anterioare aceștia au susținut lupte cu unități ale armatei imperiale la Săvârșin, Sântana și Baia de Criș. La ciocnirea de la Baia de Criș, alături de o unitate venită de la Alba Iulia, a participat și legiunea lui I. Buteanu[10].

La fel ca în februarie, operațiunile militare din martie 1849 au fost însoțite de incendierea unor sate și de sechestrări de animale, furaje, cereale și de diferite produse alimentare. Localitățile care au suportat astfel de prejudicii n-au mai fost în stare să contribuie la procurarea așa numitelor „porții cătănești" pentru aprovizionarea armatei imperiale.

---

[10] Idem, p. 81-101.

Îndeplinirea acestei obligații rezulta din cererea pe care căpitanul Csernoevics i-a adresat-o lui D. Moldovan la 6 martie 1849. Venit cu unitatea sa din Banat, Csernoevics se găsea la această dată în „lagărul" de la Dealu Mare. De acolo i-a solicitat pâine pentru soldații săi și ovăz pentru caii acestora. D. Moldovan i-a dat dispoziție subordonatului său, inspectorul G. Tăbăcariu, să îndeplinească cerința căpitanului.

Inspectorul G. Tăbăcariu i-a raportat la 14 martie că toate mijloacele folosite pentru a strânge „porțiile" pentru armată au rămas fără rezultat, pe de o parte fiindcă satele incendiate, ca cele de pe văile Caianului, nu mai dispuneau de cereale pentru a-și îndeplini obligația. Pe de altă parte, sătenii nu mai puteau face față contribuției, deoarece cei tineri capabili s-o onoreze „mai toată vremea stau la forșponturi și la lagăr". Numai acolo unde nu au fost prădate curțile nobiliare existau posibilități de procurare a alimentelor pentru armată și pentru „glotași". Un exemplu în acest sens îl oferea cazul menționat de la Geoagiu de Jos. Probabil că la fel a procedat și inspectorul G. Tăbăcariu, deoarece la 23 martie l-a înștiințat pe D. Moldovan că a trimis totuși făină de la Șoimuș la Dealu Mare cu doi oameni de încredere.

Transportul pâinii, făinii, alimentelor și furajelor, ca și acela al armamentului și muniției se asigura prin cărăușii impuse gospodăriilor țărănești înzestrate cu animale de tracțiune și cu atelaje. Pentru stimularea tinerilor să se înroleze în „lagăre", dregătorii comitatului Hunedoara au dat dispoziții inspectorilor subordonați să scutească de povara cărăușiei acele familii care aveau „feciori soldați". Același inspector G. Tăbăcariu îl înștiința pe D. Moldovan la 16 martie că nu putea respecta dispoziția, deoarece „în multe sate sunt câte 6 gazde cu câte 4 boi care au feciori în cătănie și forșponturile vin în fiecare zi", iar uneori din câte un sat ies până la 8 și chiar 12 care. Or, corvezile, fiind grele, la efectuarea lor nu-i putea trimite „pe cei cu vaci și cu boi mai slabi".

Multiplele obligații pe care D. Moldovan le-a avut de îndeplinit în conjunctura deosebit de defavorabilă din a doua jumătate a lunii martie nu l-a împiedicat să-și exercite autoritatea pentru a evita lezarea intereselor vicarului Constantin Papfalvi. Întrucât acesta

fusese ales deputat în Dieta ungară în circumscripţia electorală Haţeg cu ocazia scrutinului din vara anului 1848, curatorul ce-i administra averea a intervenit la D. Moldovan şi i-a solicitat să-i confirme împuternicirea pe care o avea din partea proprietarului. La 22 martie, el a răspuns solicitării şi a decis că atâta timp cât vicarul nu se va solidariza cu adversarii „cauzei împărăteşti", averea lui mobilă şi imobilă va rămâne în grija curatorului George Cassian, conform împuternicirii ce i s-a acordat.

În administrarea comitatului Hunedoara D. Moldovan a depus eforturi constante pentru a-i mobiliza pe tineri să lupte sub conducerea prefecţilor şi tribunilor. Concomitent s-a străduit să obţină pentru ei armament, muniţie, îmbrăcăminte şi încălţăminte. În procurarea armamentului şi muniţiei posibilităţile i-au fost limitate, deoarece furnizarea lor depindea de bunăvoinţa Comandamentului suprem al armatei imperiale. Încă din ianuarie, în înţelegere cu I. Buteanu, D. Moldovan a informat Comitetul Naţional de la Sibiu că a trimis o delegaţie la Comandamentul cetăţii de la Alba Iulia cu misiunea de a-i solicita muniţie, însă fără rezultat deosebit. Insuficienţa armamentului şi a muniţiei figurează frecvent în rapoartele inspectorilor subordonaţi din intervalul ianuarie - martie 1849. G. Tăbăcaru, de exemplu, în menţionatul său raport din 26 februarie îi atrăgea atenţia lui D. Moldovan că puşcaşii din „lagărul" de la Şoimuş aveau urgentă nevoie de muniţie şi de aceea îl ruga s-o procure şi s-o trimită acolo.

Tot atât de limitate s-au dovedit şi posibilităţile de a procura tinerilor luptători îmbrăcăminte şi încălţăminte. În general ei au fost obligaţi să-şi asigure echipamentul prin mijloace proprii. Autoînzestrarea cu îmbrăcăminte şi încălţăminte a provocat mari neajunsuri, ca în cazul oricărei armate populare, deoarece „glotaşii" au fost obligaţi să părăsească periodic „lagărele" pentru a merge la casele lor să se primenească şi să ia cu ei provizii pe două-trei săptămâni.[11]

În pragul primăverii anului 1849 se va acutiza şi problema asigurării cu alimente atât a „iagărilor", cât şi a unităţilor de grăniceri sosite din Banat, în condiţiile revenirii armatei lui Bem în comitatul

---

[11] Idem, p. 78-98.

Hunedoara, soldată cu reocuparea Devei. La această revenire se referă căpitanul Turbat în două epistole adresate lui D. Moldovan la 18 şi 26 martie 1849.

Ambele scrisori prezintă importanţă, fiindcă permit să se reconstituie traseul armatei generalului I. Bem, după ce a fost nevoită să părăsească Sibiul sub presiunea armatelor imperiale ajutate de unităţi ruseşti din Ţara Românească. În retragerea ei, armata lui Bem a obligat întâiul regiment al grănicerilor români să-şi abandoneze sediile de la Orlat, Săcel, Sălişte şi Apoldu Mare şi să se retragă mai întâi la Şinca în districtul Făgăraş, apoi la Cugir şi în cele din urmă la Grădiştea, în apropierea Porţilor de Fier ale Transilvaniei. Aici va poposi temporar, până la 28 martie, statul major al regimentului format din căpitanii Tartler, Runcan, inclusiv Turbat, locotenenţii Stanislav, Păsărar şi Hencs, precum şi inspectorii Cazan şi Popescu. Numele lor figurează în epistola pe care A. Balint i-a trimis-o lui D. Moldovan în 28 martie, invitându-l şi pe el să se refugieze la Grădiştea (sau Sarmizegetuza). Cu patru zile mai devreme, la 24 martie, căpitanul Turbat îl avertizase pe D. Moldovan: „În câteva zile toată Transilvania va fi ocupată de unguri; cine vrea să-şi salveze viaţa şi averea trebuie să se refugieze". Avertismentul îl însoţea cu sfatul de a fi pregătit în orice moment să părăsească sediul de la Deva.

Din corespondenţa lui Turbat cu D. Moldovan mai rezultă că statul major al regimentului de la Orlat a discutat problema retragerii din faţa armatei lui Bem fie în Ţara Românească, prin pasul Vulcan, fie în Banat, prin Porţile de Fier. Întrucât Ţara Românească fusese ocupată de trupele ţariste, s-a optat mai întâi pentru retragerea în Banat. Fiindcă armata lui Bem va urma acelaşi traseu, în 29 martie s-a decis ca toţi bărbaţii de la 18 până la 60 de ani „să fugă" în Banat. Decizia reiese din scurta epistolă pe care tribunul Ştefan Traian i-a adresat-o prefectului Solomon la această dată. D. Moldovan va fi nevoit să părăsească din nou Deva în jurul datei de 1 aprilie, acum pe timp mai îndelungat. El se va refugia mai întâi în Banat şi de acolo în Ţara Românească. De altfel, ultima scrisoare îi va fi adresată cu data de 1 aprilie de către casierul comisiei militare a cercului Haţeg, A. Balint. Tot el îi recomandase la 28 martie să vină la Haţeg pentru a pleca împreună la Caransebeş.

Corespondenţa primită de la A. Balint prezintă importanţă, deoarece relevă că D. Moldovan răspundea şi de visteria şi de arhiva comitatului Hunedoara, precum şi de averea erarială din cuprinsul acestuia. Arhiva şi visteria comitatensă a reuşit să le salveze, trimiţându-le în Banat. Averea erarială era formată dintr-o magazie cu diferite produse necesare industriei siderurgice care se afla la Hunedoara. De asemenea, din 20 de plute încărcate cu sare care staţionau pe malul Mureşului. Cu asentimentul generalului Leiningen, D. Moldovan a decis ca produsele din magazia de la Hunedoara să fie mutate la Dobra. În ceea ce priveşte sarea a dispus vânzarea ei, iar referitor la cele 20 de plute a dat ordin să fie scufundate în Mureş pentru a nu fi folosite de generalul Iosif Bem la trecerea trupelor lui peste râu.[12]

Cu data de 1 aprilie corespondenţa adresată lui D. Moldovan se va întrerupe pe o perioadă de cinci luni, cât va sta în refugiu. Ea nu se va relua decât cu data de 30 august 1849, când va reapare o epistolă a prefectului N. Solomon. Acesta îl punea la curent cu atmosfera tensionată din Deva după încheierea războiului civil, pe care o atribuia intrigilor nemeşimii maghiare ce colporta tot felul de acuze şi de jigniri la dresa românilor. Prezenţa lui D. Moldovan în Ţara Românească în vara anului 1849 rezultă dintr-un memoriu pe care-l va înainta la 1 iunie comandantului armatei imperiale din Transilvania. În memoriu el reclama că la 31 mai căpitanul Rafalsberg, comandantul regimentului Bianchi, a proferat injurii la dresa sa şi a românilor, în timp ce se plimba pe străzile din Turnu Severin, împreună cu căpitanul Turbat. Întrucât el şi-a îndeplinit cu conştiinciozitate datoria faţă de monarhie şi Imperiul habsburgic în împrejurări deosebit de grele, iar naţiunea sa şi-a apărat cu demnitate onoarea în timpul luptelor, considera atitudinea ofiţerului austriac condamnabilă. De aceea cerea să i se dea satisfacţie prin pedepsirea detractorului său.[13]

---

[12] Idem, p. 102-104; Arh. Cluj-Napoca, fond arh. fam. D. Moldovan, ms. 27, 30 şi 39-42.

[13] *Ibidem*.

Scrisoarea lui N. Solomon din 30 august 1849 dovedeşte că până la această dată D. Moldovan încă nu revenise la Deva. În schimb, o altă epistolă primită tot de la N. Solomon cu data de 22 septembrie demonstrează că D. Moldovan se afla deja în centrul de reşedinţă al comitatului Hunedoara. Revenirea a coincis cu instalarea generalului Ludwig Wolgemuth ca guvernator al Transilvaniei şi cu înlocuirea temporară a vechii ei organizări administrative în comitate, scaune şi districte cu şase regiuni sau provincii militare, având centrele la Sibiu, Braşov, Odorhei, Făgăraş, Cluj şi Alba Iulia. Noua organizare administrativ-teritorială marca instaurarea dictaturii militare care va preceda neoabsolutismul habsburgic ce va domina primul deceniu postrevoluţionar. La cârma fiecăreia din cele şase regiuni militare va fi numit câte un general austriac. Acestuia i se va ataşa câte un adjunct civil pentru rezolvarea problemelor administrative.[14]

La cârma districtului militar Alba Iulia care va îngloba comitatele Alba de Jos, Târnava, Zarand, Hunedoara şi scaunul Orăştie va fi instalat generalul Adolf Kriegsau, căsătorit cu o soră a ministrului de interne Alexander von Bach. Adjunctul civil al lui Kriegsau va deveni D. Moldovan, fostul coadministrator şi jude suprem al comitatului Hunedoara. El va prelua noua funcţie la 17 septembrie, după cum va preciza în menţionatul memoriu din 1850 înaintat Camerei Aulice a Transilvaniei de la Viena. Prin numirea în noua dregătorie i se recunoşteau meritele pentru serviciile aduse Comandamentului armatei imperiale în timpul războiului civil. Totodată ea echivala cu avansarea sa în categoria celor mai înalţi funcţionari din Transilvania. Noua funcţie i-a sporit prestigiul nu numai printre foştii săi colaboratori din timpul războiului civil, ci şi în rândurile intelectualilor şi ţăranilor români din localităţile întinsei regiuni militare. Cu toţii şi-au pus în el speranţa că le va apăra interesele şi va interveni pentru a li se repara nedreptăţile ce le suportau în condiţiile dictaturii militare instaurate. Dovadă în această privinţă poate fi considerată corespondenţa pe care a primit-o după 17

[14] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 330-351.

septembrie până la sfârşitul anului 1849 de la căpitanul Turbat, prefectul N. Solomon, inspectorii G. Tăbăcariu, A. Grigorescu, V. Maior şi chiar de la Al. Papiu Ilarian. Majoritatea acestora i-au fost colaboratori şi subordonaţi în timpul războiului civil şi i-au solicitat concursul pentru a fi promovaţi în funcţii în condiţiile noului regim militar. În noua dregătorie D. Moldovan va ajunge să-i aibă subordonaţi şi pe foştii administratori comitatensi din timpul războiului civil, respectiv pe căpitanul Turbat şi pe maiorul Czerbes.

Căpitanul rezervist Turbat i-a trimis o amplă scrisoare la 27 octombrie 1849. Ca vechi colaborator, el a ţinut să-l informeze că a redevenit administrator al comitatului Zarand, cu atribuţiile asemănătoare din timpul războiului civil. Dar cu salariul pe care-l primea doar pentru competenţele militare făcea cu greu faţă preţurilor ridicate ale produselor de strictă necesitate în condiţiile distrugerilor şi ruinei pricinuite de recent încheiatul război civil. De aceea îl ruga pe D. Moldovan să-l sprijine în demersul său care viza aprobarea cumulului prerogativelor militare cu acelea ale funcţiei civile. Înainte de a încheia epistola, căpitanul Turbat îi aducea la cunoştinţă ştirea că şi maiorul Czerbes a fost reinvestit în funcţia de administrator al comitatului Hunedoara şi deci va reveni la Deva.

În epistolele lor, N. Solomon, Al. Papiu şi V. Maior au abordat probleme referitoare la intrigile unor nobili maghiari şi la servilismul unor funcţionari români faţă de aceştia. N. Solomon, de pildă, în scrisoarea din 22 septembrie 1849, formula acuze la adresa unor preoţi şi mai ales la comportamentul inspectorului Teofil Hossu şi la acela al fostului deputat al Orăştiei în Dieta ungară din 1848, Nicolae Sentivani. Dacă inspectorului Teofil Hossu îi reproşa doar servilismul faţă de nemeşime, lui Sentivani îi imputa atitudinea arogantă pe care o adopta în cazul ţăranilor români de la Rapolt. Arogându-şi titlul de prefect şi după încheierea războiului civil, el pretindea sătenilor să-i satisfacă grandomania asemenea unui aristocrat maghiar. El n-a ezitat să aresteze câţiva ţărani şi să-i ducă la temniţa din Orăştie fără a dovedi că ar fi comis vreo ilegalitate. Invocând zvonul privind numirea a doi aristocraţi în funcţii importante, N. Solomon îi sugera lui D. Moldovan spre sfârşitul epistolei lui să se străduiască să promoveze în aparatul administrativ români, „încât

va fi cu putinţă" şi nu nobili maghiari care „ne-ar batjocori şi ne-ar apăsa cu mâna lor blăstămată".

Al. Papiu Ilarian şi V. Maior, în scrisorile lor din 26 septembrie şi respectiv 26 octombrie 1849, îl reclamau lui D. Moldovan pe căpitanul George Popa, administratorul cercului Blaj, care aparţinea regiunii militare ce avea centrul la Alba Iulia. Al. Papiu Ilarian, de exemplu, îi reproşa căpitanului G. Popa că a acceptat condiţia pusă de ofiţerii Eisler şi Melzer de a se numi în funcţii numai cunoscători ai limbii germane. Tânărul tribun argumenta că cercul de la Blaj avea o populaţie majoritar românească şi de aceea la numirea funcţionarilor lui ar trebui să primeze limba română şi nu germana. El însuşi, cu cât ştia nemţeşte, considera că putea fi numit comisar cercual, ţinând seama de activitatea depusă în lunile premergătoare războiului civil şi în timpul acestuia. Potrivit opiniei lui, toţi inspectorii din timpul războiului civil meritau să devină comisari cercuali în noua conjunctură.

La rândul său, tânărul V. Maior îi aduce acuze căpitanului G. Popa în primul rând pentru bruscarea tribunului Al. Papiu Ilarian, precum şi pentru arestarea prefectului Axente Sever şi a apropiaţilor lui, pe care i-a trimis sub escortă la Sibiu sub pretextul că n-ar fi predat la termen armele. În schimb n-a întreprins nicio măsură împotriva foştilor insurgenţi maghiari care se distrau zilnic trăgând cu armele. În al doilea rând îi imputa căpitanului G. Popa că nu lua apărarea primarilor arestaţi şi întemniţaţi nejustificat, astfel că poruncile forurilor administrative nu mai aveau cine să le îndeplinească la sate. În ceea ce-i privea pe ţărani, G. Popa manifesta bunăvoinţă faţă de pretenţiile unor nemeşi ca foştii lor iobagi să le presteze zilele de robotă din prima jumătate a anului 1848 cu care ar fi rămas datori, fiindcă nu le-au îndeplinit. Întrucât a dat ordin ţăranilor respectivi să efectueze robotele restante, aceştia au ajuns să se teamă că se încuraja restaurarea iobăgiei. V. Maior îşi încheia lunga scrisoare cu rugămintea adresată lui D. Moldovan de a interveni la autorităţile competente pentru a li se plăti salariile tinerilor inspectori, deveniţi comisari, pentru serviciile prestate gratuit în timpul războiului civil.

V. Maior a mai intervenit cu câteva rânduri la D. Moldovan în 6 decembrie 1849 în favoarea medicului Schrader pentru a i se acorda

un ajutor bănesc ca răsplată pentru zelul depus în combaterea holerei şi la îngrijirea răniţilor din timpul războiului civil, motivând că avea o familie numeroasă de întreţinut. Semnatarul a încercat şi cu această ocazie să-l convingă pe D. Moldovan să susţină îndepărtarea căpitanului G. Popa din funcţia de administrator al cercului Blaj.

La 5 noiembrie i-a scris lui D. Moldovan şi inspectorul G. Tăbăcariu pentru a-i adresa rugămintea de a nu-l uita cu ocazia numirii foştilor inspectori din timpul războiului civil în noile funcţii create prin reorganizarea administrativă în regiuni militare. Totodată a ţinut să-i mulţumească pentru binefacerile şi protecţia pe care i le-a acordat. În sfârşit, cu data de 17 decembrie 1849, D. Moldovan a primit o scurtă scrisoare de mulţumire de la inspectorul Nicolae Grigorescu.[15]

D. Moldovan a rămas adjunctul generalului Kriegsau din noiembrie 1849 până spre sfârşitul anului 1854, când regiunile militare s-au desfiinţat şi s-a revenit la vechea organizare administrativă în comitate, scaune şi districte. În anii 1855-1856 a făcut parte dintr-o comisie care a avut misiunea de a elabora o constituţie nouă a Transilvaniei. Comisia a întocmit proiectul noii constituţii, dar el va fi abandonat fără a mai fi discutat şi adoptat. Din 1857 până în 1860 va figura între membrii tribunalului urbarial de la Orăştie. Apogeul carierei sale l-a atins în perioada regimului liberal – constituţional dintre 1861 şi 1865. În 1861-1862 a fost numit secretar şi apoi consilier al Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena. În 1863 va fi ales deputat în Dieta Transilvaniei de la Sibiu, iar în intervalul dintre sesiunile din acest an şi din 1864 a făcut parte din reprezentanţii ei în Parlamentul imperial lărgit de la Viena. A refuzat însă să participe la Dieta de la Cluj din 1865 care a adoptat legea uniunii din 1848, prefigurând încheierea dualismului austro-ungar din 1867. Odată cu încheierea dualismului, cancelaria aulică s-a desfiinţat, iar D. Moldovan a fost trecut în rândurile pensionarilor. După ce s-a pensionat s-a mutat la Sibiu şi s-a implicat în problemele Bisericii ortodoxe şi în acţiunile Partidului Naţional Român. De

---

[15] S. Dragomir, E. Hulea, L. Nichi, *op. cit.*, vol. II, p. 130-142.

numele lui D. Moldovan se leagă şi un proiect pentru construirea căii ferate până la Brad care să fie legată de aceea ce venea de la Timişoara şi Arad spre Oradea. A încetat din viaţă în 1889, fiind regretat de contemporanii săi.[16]

În concluzie, D. Moldovan s-a afirmat printre cei mai de seama intelectuali români care în timpul revoluţiei din 1848-1849 s-au înrolat în lupta de emancipare naţională a propriei etnii. Înrolarea s-a produs la a doua Adunare Naţională de la Blaj, unde a îmbrăţişat programul adoptat şi a rostit jurământul prin care împreună cu ceilalţi participanţi s-a angajat să rămână fidel toată viaţa naţiunii sale. Acest angajament l-a determinat să facă parte din delegaţia desemnată de Adunarea de la Blaj care urma să prezinte împăratului programul adoptat sub forma unei petiţii. Prezent la Viena şi la Innsbruck, el se va încadra în rândurile intelectualilor români care erau convinşi că vor dobândi drepturi politice printr-o colaborare cu Curtea imperială. Întrucât împăratul a promis delegaţiei conduse de episcopul Şaguna că Guvernul ungar va impune Dietei pestane o lege prin care românii să fie recunoscuţi ca naţiune politică egal îndreptăţită, D. Moldovan a acceptat să participe la dezbaterile comisiei regnicolare în vara anului 1848. Dar după ce în pragul toamnei s-a produs ruptura între Guvernul ungar şi Curtea imperială, el n-a ezitat să se pună în slujba Comandamentului armatei austriece din Transilvania care va acţiona contra „rebelilor" maghiari, după ce revoluţia se va transforma în război civil. Drept urmare, din noiembrie 1848 până spre sfârşitul lui martie 1849 el va îndeplini funcţia de coadministrator al comitatului Hunedoara ca adjunct al maiorului rezervist J. Czerbes.

În condiţiile deosebit de dificile ale desfăşurării războiului civil pe teritoriul comitatului Hunedoara şi în strânsă colaborare cu dregătorii comitatului învecinat Zarand, D. Moldovan s-a străduit să facă faţă sarcinilor ce i-au revenit în mobilizarea tinerilor pentru a se înrola ca voluntari în vederea colaborării cu unităţi ale armatei imperiale contra insurgenţilor maghiari. Concomitent a fost nevoit să-şi înzecească eforturile pentru asigurarea aprovizionării tinerilor

[16] L. Botezan, *op. cit.*, p. 579-618.

luptători şi a detaşamentelor de grăniceri cu armament, muniţie, alimente, îmbrăcăminte şi încălţăminte, iar pentru cai cu furaje. Atât colaborarea cu administratorii comitatului Zarand, cât şi cu funcţionarii subordonaţi se reflectă în bogata corespondenţă întreţinută de ei cu D. Moldovan în intervalul de timp menţionat. Corespondenţa constituie o bogată sursă documentară pentru studierea desfăşurării războiului civil pe teritoriul comitatelor Zarand şi Hunedoara în ultimele săptămâni ale anului 1848 şi în primele luni din 1849. Ea reflectă, de asemenea, complexitatea sarcinilor administrative ce i-au revenit lui D. Moldovan şi pericolul la care s-a expus în timpul îndeplinirii lor. Prin modul cum le-a rezolvat a dovedit şi o înaltă conştiinţă naţională.

Pentru serviciile aduse Comandamentului armatei imperiale, după încheierea războiului civil D. Moldovan va fi promovat în rândul celor mai înalţi dregători din Transilvania. Într-adevăr, din toamna anului 1849, el va deveni adjunctul generalului Kriegsau, numit comandantul uneia din cele şase regiuni militare care vor înlocui temporar comitatele, scaunele şi districtele şi anume ale aceleia care va avea sediul în cetatea de la Alba Iulia. Va îndeplini această înaltă funcţie până în 1854, când se va reveni la veche împărţire administrativă. Din 1855 va face parte dintr-o comisie ce va elabora o constituţie a Transilvaniei, iar între 1857 şi 1860 va figura printre membrii tribunalului urbarial de la Orăştie. În 1861-1862 va fi întâi secretar şi apoi consilier al Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena, iar între 1863 şi 1865 a fost şi deputat în Dieta de la Sibiu. Se va pensiona în 1867, odată cu încheierea dualismului şi va înceta din viaţă în 1889, regretat de contemporani.

NICOLAE BĂLCESCU ÎN PERCEPŢIA ISTORIOGRAFIEI MAGHIARE
Studiu de caz: I. Tóth Zoltán

Stelian Mândruţ

Originar dintr-o arie multiculturală plurietnică şi multiconfesională, armonios componentă Banatului istoric de odinioară, istoricul I. Tóth Zoltán a evoluat mental şi spiritual în atmosfera specifică şi tradiţională zonei istorico-geografice menţionate, a meditat dubitativ, creionat şi interpretat ştiinţific trecutul în ideea şi conştiinţa comunităţii de năzuinţe proprie locului şi celor ce coexistau paşnic aici, indiferent de scurgerea timpului şi mersul evenimentelor, marcate de inerente avataruri, datorate unor cauzalităţi obiective şi subiective.[1]

Timpuriu şi continuu preocupat de caracteristica aparte a reciprocităţii colaborării româno-maghiare, inaugurând prin trudă eficientă şi demers prodigios noi perspective în procesul studierii, pe baza unui desăvârşit comparatism sud-est european, a devenirii comune şi deloc lipsită de sinuozităţi, a naţiunilor/popoarelor situate la graniţa marilor intersecţii economico-militare şi la punctul de incidenţă al civilizaţiilor care au influenţat benefic dezvoltarea adecvată a entităţilor fiinţând în bazinul balcanic şi central continental, I. Tóth Zoltán rămâne una dintre figurile distinse ale istoriografiei ungare, şi, în deopotrivă măsură, un emisar-pionier al conlucrării specialiştilor români şi maghiari pe tărâmul investigării trecutului comun asumat în spaţiu şi timp.

---

[1] Referinţe critice despre om şi operă, în Stelian Mândruţ, *Anii de studii universitare clujene ai istoricului I. Tóth Zoltán (1929-1934)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Bariţ» din Cluj-Napoca", 2004, 43, p. 593.

Scrutând parcimonios evoluţia ştiinţei istorice ungare postbelice, putem afirma cu temei că aceasta a înregistrat în formă şi fond, un discurs şi un recurs, indiscutabil modificate în plan conceptual-metodologic, prin salubrizarea duratelor spaţiale cercetate şi debarasarea de noţiuni/teze perimate, prin regândirea şi restructurarea analizei şi hermeneutizarea faptului istoric brut. Moştenirea preluată inevitabil din răstimpul dominanţei curentului/direcţiei „spiritualiste" interbelice, pecetluită sensibil identitar de vizibila şi pătimaşa atitudine naţional-şovină,[2] – motivat generată de reculul fiinţării Ungariei în comensurarea geopolitică conformă stipulaţiilor tratatelor de la Paris (1918-1920) –, se caracteriza prin denaturarea adevărului de către reprezentanţii istoriografiei burgheze revizioniste şi prin impregnarea unui violent iz polemic pe seama cercetării şi a rezultatelor sale în relaţie cu trecutul naţiunilor/popoarelor din imediată vecinătate geografică şi mental comportamentală. Intervalul postbelic a confruntat breasla istoricilor maghiari cu o altă contrafăcută realitate şi cu perspectiva abordării trecutului de pe poziţii contrare, riguros determinate de concepţia materialist-istorică a înţelegerii şi tratării devenirii individuale şi colective în areal naţional şi, extins universal, între limitele îngăduite de ideologia marxist-leninistă. Concepţia şi metodologia complet schimbate au influenţat decisiv acum încercările sporadice de restructurare a ductului interpretativ denotat şi exersat de către emisarii ştiinţei istorice ungare.

O atare modalitate ştiinţifică de abordare profundă şi explicită a datului istoric a impus radicalizarea gradată a aprehensiunii nutrită constant până acum în legătură cu existenţa unui cumul de stări de fapt, care implica dezinvolt cooperarea şi deschiderea nuanţată faţă de popoarele şi statele învecinate. Trecutul naţiunilor din centrul şi sud-estul continentului european putea fi interpretat numai în legică interpătrundere, prin evidenţierea seriei de conexiuni şi dependenţe, reciproc viabile în spaţiu şi timp, care au marcat secole de comună existenţă, intervale cronologice pătrunse de dispute conflictuale, cu

---

[2] Nicolae Bălcescu, *Válogatott Művei*, Bukarest, 1956, p. 8, 41.

firesc ori alterat corolar dihotomic în izbânzi și înfrângeri, în deveniri și involuții, în metamorfoze și supraviețuiri identitare.

În acest context istoriografic sumar creionat, I. Tóth Zoltán cumulează indiscutabile calități de clarvăzător și lucid precursor,[3] care a năzuit și reușit să cuprindă, comparativ și exegetic, momente din istoria poporului maghiar și a celor vecine în aria carpato-danubiano-pontică. A întrupat, în deopotrivă măsură, persoana și personalitatea dascălului de generații, care a durat eficient o viabilă școală istorică;[4] a fost cercetătorul prob care, prin întreaga sa activitate, prin atitudinea față de valorile incumbate științei istorice în sine, dar și față de specialiștii dedicați redescoperirii și rescrierii ei în limite normale, prin propria-i dăruire, ilustrată până la forma absolută a sacrificiului de sine, a reliefat tocmai latura morală și profesională a veridicului om de știință, ce a cutezat să înfrunte cu luciditate și bună-credință volnicia existenței cotidiene, de care se simțea provocat mereu și căreia i se împotrivea cu demnitate, până la sistarea definitivă a ultimului cuvânt, dorit a fi rostit în nefasta toamnă a anului 1956.[5]

Personalitatea sa de o covârșitoare statură etică, morală și deontologică profesional, capacitatea perfectă și profundă de a interpreta și înțelege sensurile convergente și divergente ale problematicii nesoluționate în istoria trecută și prezentă a popoarelor maghiar și român, spiritul de totală răspundere dezvoltat în felul de a gândi și acționa cu privire la rosturile științei istorice, au concurat la inițierea prezentului demers, respectiv de a încerca să creionăm figura patriotului revoluționar Nicolae Bălcescu, așa cum transpare în percepția critică a exigentului său monograf maghiar.

În chip preliminar, tindem să efectuăm o comparație imaginară în/peste timp și să surprindem concordanța unui gest paralel ori

[3] George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1977, p. 239-240.

[4] I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok*, Budapest, 1966, p. 45

[5] Vezi intervențiile rostite de către Csatári Dániel și Niederhauser Emil în *ELTE. BTK. I. Tóth Zoltán (1911-1956) születésének 70-ik évfordulója alkalmából 1981 december 10-én rendezett emlékülés programjából.*

similar, între efigia lui Bălcescu şi debutul existenţei ştiinţifice al unuia dintre cei mai de seamă istorici străini, specializat în cercetarea vieţii şi activităţii sale. Din voia sorţii şi la o distanţă de circa un veac în vreme, atât viitorul revoluţionar român, cât şi savantul maghiar, au ajuns să studieze în capitala Franţei. În conjunctura unei general extinse libertăţi de acţiune şi în atmosfera generată de un fructuos schimb de idei, utila trudă de cercetare a bogăţiei arhivelor şi bibliotecilor contribuise, în deopotrivă măsură, la rodnicia muncii istoricului: preocupările ştiinţifice desfăşurate la Paris de către N. Bălcescu în anii premergători izbucnirii revoluţiei de la 1848 sunt bine cunoscute, iar despre iniţierea în specialitate a recent absolventului de studii superioare la Universitatea din Cluj, I. Tóth Zoltán, aflat aici cu o bursă de specializare, putem afirma că, atras de tematica evoluţiei mişcărilor naţionale în palier continental, elabora şi prezenta în cadrul Seminarului condus la Sorbona de către profesorul Jacques Ancel, un potrivit subiect, desprins din analiza corespondenţei schimbată odinioară între N. Bălcescu şi A. Golescu.[6]

Suntem îndreptăţiţi să credem că astfel a avut loc un prim contact virtual, dar cu urmări considerabile în spaţiu şi timp, între viaţa, activitatea, opera şi personalitatea revoluţionarului român, şi interesul, sondajul realizat de un tânăr cercetător maghiar, tot mai uimit şi fascinat de complexitatea ideilor teoretice şi a realizărilor concrete, identificate şi detaliate oportun în abordări ulterioare, despre un atare moment de cumpănă, precum cel al manifestării raporturilor româno-maghiare în anii 1848-1849.

Acest germen iniţial şi iniţiatic, deliberat cultivat în intervalul premergător răbufnirii celei de-a doua conflagraţii mondiale, a fost mereu şi fructuos augmentat prin lucrări elaborate ce abordau diferite secvenţe istorice ale dialogului amical ori potrivnic româno-maghiar din Transilvania revoluţiei burghezo-democratice, în care a fost implicat şi N. Bălcescu. Astfel încât, în toamna anului 1955, cu prilejul reuniunii mondiale a istoricilor în capitala Italiei, I. Tóth Zoltán, aflat în tovărăşia unui grup de colegi români, depunea, în semn de omagiu

[6] I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok...*, p. 27.

și de perenă recunoaștere, un buchet de flori și un pios gând, la mormântul celui înhumat în cimitirul de la Palermo.[7] Fără să intuiască, probabil, că este cel mai în măsură dintre specialiștii străini, să recunoască și omagieze personalitatea revoluționarului căruia îi închinase multe din studiile sale apărute în debutul anilor '50 postbelici.[8]

Câteva din permanențele strădaniilor denotate de către N. Bălcescu, animat de curentele ideatice nobile ale vremii, atât în epoca premergătoare, cât și în cea următoare desfășurării evenimentelor dintre anii 1848-1849 în Țările Române și Transilvania: dorința de a reînchega frăția dintre popoarele situate în aria sud-est continentală, dragostea sinceră față de patrie, de adevăr, dreptate și bunăstarea semenilor săi, într-un deplin spirit luminat, convingerea fermă în triumful progresului social, crezul neostoit în justețea acțiunii de apropiere, mediere și colaborare româno-maghiară, ideea generoasă a reunirii tuturor românilor, au constituit semnificative repere ale analizei istoricului maghiar în sensul descifrării și înțelegerii activității faptice și a operei teoretice, specifice figurii centrale a restituirii sale istoriografice.

Începutul trudei în cauză a fost germinat de manifestările prilejuite de sărbătorirea centenarului revoluției din 1848-1849, care au creat, favorizat un propice răgaz de lucru științific și au contribuit la impulsionarea demersurilor proprii de cercetare cu privire la fenomenul în sine, constituind astfel un necesar punct de plecare în studiul amplificat serios ulterior, dintr-un dublu unghi, calitativ și

---

[7] *Ibidem*, p. 52.

[8] *A magyar-román szövetség kérdése 1848-ban*, în „Századok", 1948, 82, nr. 1-4, p. 252-282; *Bălcescu Miklós és egy magyar-román szövetség terve 1849-ban*. Budapest, 1949; *Bălcescu Miklós válogatott irásai*, Budapest, 1950; *Kossuth és a nemzetiségi kérdés, în Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*, Vol. II, p. 249-340 Budapest, 1952; *Bălcescu Miklós(11819-1852)*, în „Századok", 1953, 87, nr. 1, p. 52-71; *Bălcescu Miklós a magyar és a román nép összefogásáért 1848-1849-ben*, Budapest, 1954; *Bălcescu, az ember, în Kelemen Lajos Emlékkönyv*, Bukarest, 1957, p. 607-613; *Bălcescu Miklós élete (1819-1852)*. Budapest, 1958.

cantitativ, chiar prin lucrări apărute postum în finalul anilor '50 şi în deceniul următor.

Centenarul revoluţiei[9] a însemnat cea dintâi manifestare de forţă a noii ideologii şi propagande de partid în spaţiul trecutului ungar, în ideea că lectura marxistă a evenimentelor de la 1848-1849, supralicitarea factorului social-economic, dominanţa luptei de clasă, acceptate şi proiectate într-o prismă „voluntaristă", puteau legitima rectitudinea sistemului politic recent întronat. Un atare transfer „simbolistic" se edifica pe viziuni exponenţiale compatibile cu reperele sorgimentate cu privire la re-scrierea şi re-interpretarea aportului

[9] Vezi concret în *1848 centenáriumának magyar történeti irodalma*, în „Századok", 1948, 82, nr. 1-4, p. 336-352; *1848-1849 évi iratok a nemzetiségi megbékelésről*, Budapest, 1948; opinii critice ungare la, Miskolczy Ambrus, *Arról, amit az Erdély történetében irtunk...(Mitoszok és modellek között: Erdély 1848-1849-ben)*, în „Aetas", 1992, 1, nr. 1-2, p. 150-157; Erényi Tibor, *A nemzeti ünnep és a pártok (1848-ról 1948-ban)*, în „Századok", 1998, 132, nr. 2, p. 477-488; Horváth Zsólt, *Propaganda és történelem 1848 századunk évfordulójának ünneplése*, în „História", 1998, 20, nr. 3, p. 32-34; Szabó Róbert, *Politikai propaganda és történelmi ünnep. Adalékok az 1948 márciusi centenáriumi ünnepségek történetéhez*, în „Történelmi Szemle", 1998, 40, nr. 3-4, p. 215-227; Miskolczy Ambrus, *„Magyar-román közös múlt" és/vagy „történeti kiengesztel ődés. Mitoszok és modellek között*, în *Mitoszok nyomán...Mitószképzés és történetirás a Duna-tájon. Tanulmányok*, Budapest, 2004, p. 67-80; Idem, *A nemzeti kérdés zátonyain 1848-1849-ben. Historiográfiai taktikák és praktikák*, în „Convieţuirea/Együttélés", 2005, 9, nr. 1-4, p. 31-42;, idei polemice autohtone, la Adrian Drăguşanu, *Nicolae Bălcescu în propaganda comunistă*, în *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, 1995, p. 131-165; Andi Mihalache, *1848 la vârsta centenarului. Accente „democrat-populare"*, în „Xenopoliana", 1998, 6, nr. 1-2, p. 134-140; Al. Zub, *Despre anul istoriografic 1948 în România: impactul stalinist*, în *Anul 1948, instituţionalizarea comunismului*, Bucureşti, 1998, p. 553-564; Demény Lajos, *A megbékélés kompromisszuma. 1848 és Bălcescu képe a mai romániai magyar történetirásban*, în „Szeged", 1999, 11, nr. 10, p. 26-29; Al. Zub, *N. Bălcescu. Patosul resurecţiei*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D.Xenopol din Iaşi", 2002-2003, 39-40, p. 339-342; Mircea Anghelescu, *Nicolae Bălcescu és az 1848-évi forradalom kommunista mitosza*, în *Mitoszok nyomában...*, p. 281-288; M. T. Nicoară, *Sărbătorile comuniste de la comemorare şi celebrare la îndoctrinare 1947-1953*, în „Caiete de antropologie istorică", 2005, 4, nr. 1, p. 245-265.

maselor populare și personalităților într-un raport determinat de accentuarea laturii imaginabile în defavoarea celei credibile. Istoria evenimențială despre 1848-1849, astfel elaborată din elemente veridice și închipuite, reprezenta un definitoriu capitol al mitologiei naționale maghiare. Ea constituia, totodată, un esențial factor de autodefinire națională, la fel ca și în situația națiunilor/popoarelor vecine, implicate în desfășurarea trecutului recent în spațiul geografic aferent. Aportul specialistului în fenomenul de mitizare, specific epocii și comunității căreia îi aparținea, concura la acomodarea și preluarea discursului „partinic" reconstitutiv, mai ales datorită faptului că istoricul gândea și concepea prin tocmai optica contemporană narării. Într-un atare context, în care moștenirea istoriografică specifică Transilvaniei la 1848-1849, trebuia disculpată până la totală abandonare, rolul factorului politico-național, acuzat și recuzat de menire separatistă, putea fi regândit numai în funcție de grila marxist-leninistă și imperativele internaționaliste inculcate, de împletirea tuturor factorilor subiectivi și obiectivi în ecuația antagonică româno-maghiară, în virtutea căruia „naționalismul" incriminat reciproc sugera un unic mandatar pentru necesara „reconciliere" istorică: Nicolae Bălcescu. Astfel că, apelul la anumite personalități a reprezentat un procedeu utilizat ce îngăduia invocarea unor argumente viabile în eșafodarea unui proiect intelectual-cultural propriu unui anumit segment temporal din istoria postbelică a Ungariei sau a celorlalte state frățești din vecinătate. Revoluționarul român sus citat apărea drept un valid exemplu în galeria personajelor providențiale/salvatoare, încetățenită practic de genul rescrierii biografice în funcție de oportunitatea ideologică reclamată. În chiar scrisul istoric românesc postbelic, el se dovedea copleșit de aureola celui nedreptățit și neînțeles, opus mental și în disensiune cu „alții/ceilalți", prin tocmai modelul luptei de clasă. Manifestările istoriografice dezvoltate uniform în centrul și sud-estul Europei în anul centenarului revoluției de la 1848-1849, au contextualizat aspecte perisabile în modificarea imaginii evenimentului și a impunerii figurii lui N. Bălcescu, de exemplu, ca lider de vocație transnațională. Acesta devenea gradat un prototip pentru misionarul vizionar, conturat în actualitatea descrierii sale de tocmai reprezentanții

scrisului istoric român/maghiar, realist angajat, în propensiunea năzuită de operă final desăvârșită. Prin calitățile denotate în spațiu și timp, de intelectual romantic, pătimaș revoluționar, dispus la sacrificiu total, N. Bălcescu ocaziona acum redescoperirea sa într-o multitudine de simboluri prefabricate, uzitate pragmatic într-un discurs retoric, declamator și forțat major. Toate aceste elemente deturnate explicativ/interpretativ prin crase mistificări, ce omiteau deliberat concretețea realului, au continuat nefast sub formă de abordări encomiastice, patetice și veleitare, și după 1952, odată cu celebrarea a 150 de ani de la trecerea sa în neființă.

În acest descris interval temporal (1948-1956), istoricul I. Tóth Zoltán ordona și diseca, cu doctă migală și acribă răbdare,cu dăruire și pasiune față de trecut și mărturiile arhivistice păstrate și interpretate conform viziunii intervalului marxist în dezvoltarea științei istorice ungare, rezultatele cercetărilor întreprinse cu privire la fenomenul revoluției în arealul extins, în raport cu cel strict local, dar și la participanții implicați în măsuri cu dimensiuni variabile ideatic și temporal.

Primul său studiu, de un caracter mai general, în funcție de cerințele ideologice ale epocii, publicat în 1948,[10] se referea tocmai la chestiunea vitală a alianței româno-maghiare în cursul desfășurării revoluției în Transilvania. Autorul sublinia acum, în chip extrem de just, pentru întâia oară în istoriografia autohtonă, rolul conștient asumat de către N. Bălcescu, despre care se afirma că, în adiacența demersurilor întreprinse pentru dobândirea libertății și a unirii tuturor românilor, ca și a validării unor transformări cu un conținut profund democratic, a militat cu perseverență pentru a obține conlucrarea popoarelor din zonă în baza unor principii juste și deopotrivă de reciproc acceptate, într-un moment istoric facil împlinirii lor, atunci când cooperarea apărea absolut necesară și posibilă în limitele îngăduite de evoluția faptelor cronologice consemnate. Semnatarul crea treptat o breșă în filonul tradiționalist, naționalist și vizionarist

---

[10] *A magyar-román szövetség kérdése,* în „Századok", 1948, 82, nr. 1-4, p. 252-282.

al vechii istoriografii maghiare, atunci când îndrăznea să exprime, situat desigur pe poziția concepției materialist–istorice tot mai dominante în perioadă, rolul deținut de N. Bălcescu și activitatea propriu-zisă depusă în validarea tezelor sale revoluționare, definit trasat în termenii următori :„...personalitate de frunte, una dintre cele mai nobile și mai progresiste, nu numai a revoluției muntene, ci și a celei europene...".[11] Istoricul maghiar întrevedea astfel în revoluționarul român tocmai anumite dimensiuni specifice unui romantic peregrin de tentă europeană, animat de o nuanțată spiritualitate modernă și adecvată cerințelor timpului său, înglobând un larg orizont de acceptare și diseminare a problemelor de variate încărcături tematice. N. Bălcescu era descris ca un personaj lucid, dar totuși mult prea idealist, care, urgisit și prigonit fiind în patria sa de origine, păstrând în conștiință și inimă eșecul dublei sale experiențe politice - înfrângerea revoluției în Moldova și Țara Românească –, intră în contact direct cu realitățile evidente în Transilvania, acceptă circumstanța deseori propice apropierii româno-maghiare, aflată pe moment în impas, confruntate fiind de iminența conflictului latent între revoluționarii români și guvernul de la Pesta. I. Tóth Zoltán sublinia acum eforturile constructive depuse de către N. Bălcescu, recunoscut drept un veridic „om de acțiune", în direcția punerii în aplicare a planului referitor la alianța româno-maghiară și la înființarea legiunii române, în antiteză cu imobilismul, lipsa de răspundere și retardarea în validarea unor fapte concrete, survenite din partea factorilor oficial răspunzători de desfășurarea revoluției ungare. Un cumul de motive obiective și subiective, între care figurau, rezistența activă a aristocrației maghiare transilvănene față de aplicarea legilor stipulate în aprilie 1848, situația politică externă, defavorabilă aplicării planurilor nutrite de N. Bălcescu, intervenția coalizată a armatelor austriece și rusești, lipsa de înțelegere manifestată de autoritățile centrale și locale față de cerințele vitale ale națiunii române din aria istorico-geografică abordată și modalitatea încetinită de eficientă realizare în vara anului 1849, au condus inevitabil la

[11] *Ibidem*, p. 252.

nereuşita acţiunilor întreprinse de către N. Bălcescu, conchide cu îndreptăţit temei istoricul în finalul excursului său.[12]

Autorul dovedea tacit în acest elaborat de debut tocmai necesitatea edificării unui atare demers interpretativ pe o extinsă şi temeinic fundamentată documentaţie, care să includă atât rezultatele mai vechi sau mai noi ale producţiei istoriografice ungare, cât şi tratări specifice scrisului istoric românesc, preliminar ori contemporan etapei cercetării propriu-zise, marcată definitoriu de momentul centenar aniversat, în deopotrivă măsură, în ambele ţări vecine. Preocuparea de a asimila exact şi prompt seria de exerciţii narative şi hermeneutice în legătură cu rolul asumat de către o personalitate anume în contextul general al evoluţiei revoluţiei de la 1848 –1849 în aria istorico-geografică a Europei centrale şi sud-estice, a reprezentat o însemnată constantă valorică a întregii sale metodologii de cercetare, în ideea de a desluşi, precis şi clar, interferarea ori devenirea paralelă a aspiraţiilor şi năzuinţelor populare, concordante sau antinomice cu cele specifice manifestărilor reprezentanţilor elitei. I. Tóth Zoltán a încercat şi reuşit ca şi în cazul lui N. Bălcescu, să-şi exerseze şi impună harul său deosebit de a evoca viaţa şi activitatea celui analizat în complexitatea şi plenitudinea narării înţelegătoare a setului de fapte componente ale istoriei trecute ori imediate, în situarea cronologică şi tematică reclamată de tocmai ductul logic al conexiunii dintre forma şi fondul datului focalizat. Astfel că, prin atari strădanii total modificate în palier conceptual-metodologic faţă de tot ceea ce se scrisese în istoriografia ungară despre conflictul etnic din Transilvania anilor 1848-1849 şi insuccesul „reconcilierii" dintre revoluţionarii maghiari şi români în disputa comună pentru instituirea unei societăţi veridic democratice în zonă, cercetătorul preocupat de figura şi rolul întrupat acum de un democrat autentic, precum N. Bălcescu, a reuşit să impună treptat o altă /nouă metodă de lucru, mai riguroasă şi mult consecventă în raport cu cele anterioare, prin însăşi tentativa de a iniţia o total schimbată direcţie de abordare şi percepere a fenomenului în spirit comparat şi critic la adresa „canonului", vremelnic încetăţenit în

---

[12] *Ibidem*, p. 279-282.

ambele scriituri istorice angrenate în disputa, deloc științifică, de a desluși și distorsiona, unilateral, resorturile etnice ale unui comun proces revoluționar, dar tragic sfârșit pentru ambele națiuni/popoare implicate.

În prefața volumului apărut în anul 1950[13] și care era menită să indice utilitatea restituirii pe seama circuitului științific ungar, a selecției făcută în epistolarul de sorginte politică semnat de către N. Bălcescu, editorul I. Tóth Zoltán încerca să explice și accentueze pe seama publicului cititor, tocmai menirea și rostul tălmăcirii, efectuată în premieră, afirmând concis următoarele : „Bălcescu, acest luminos izvor de gândire, precursor al sincerei apropieri și a înțelegerii între cele două popoare, a indicat cu un veac în urmă această cale și a pășit cu convingere în străbaterea ei...", – numai astfel se explică actualitatea reeditării tuturor scrierilor sale –, „care au fost fapte mărețe la vremea respectivă și care îndeamnă, azi, la noi fapte".[14]

Toate aceste traduse scrieri politice, elaborate în timp de către N. Bălcescu, începând cu cele referitoare la problema agrară și desfășurarea revoluției din Muntenia, până la scrisorile care tratează despre cauzele și semnificațiile evoluției stărilor de fapt din Transilvania, despre alianța româno-maghiară și proiectul confederației politice și militare din vara anului 1849, sunt amplu comentate și judicios înfățișate de către istoricul maghiar, care sugerează pertinent în succintele sale note introductive, tocmai aria vastă a problematicii ce denota implicații și rezolvări adecvate respectării echitabile a ființării necenzurată a adevărului istoric.

Figura lui N. Bălcescu, considerat drept „cel mai radical și mai consecvent, prin pildă, atitudine, comportament și curaj",[da am] omul politic, gânditorul și scriitorul, se afla continuu în centrul analizei istoricului I. Tóth Zoltán, care era interesat de interpretarea tezei exprimată cândva de liderul român în legătură cu faptul că revoluția română se baza pe ideea evoluției și transformărilor, pe nexul cauzal

---

[13] *Bălcescu Miklós válogatott irásai*, Budapest, 1950.

[14] *Ibidem*, p. 5.

[15] *Ibidem*, p. 27-28.

al legităţii şi necesităţii istoriei, pe triumful componentei novatoare, în conjugare cu factorul de progres şi avânt transformator în toate ariile existenţiale.

„Concepţia istorică a lui Bălcescu" – nota meditativ istoricul maghiar – „se află la nivelul cel mai înalt cu putinţă, în vreme şi timp". În situaţia descrisă de Bălcescu, îşi continua aserţiunea I. Tóth Zoltán, „independenţa apare în cadrul revoluţiei generale, ca o necesitate care generează şi atrage după sine egalitatea şi unitatea naţională, alianţa popoarelor, frăţia edificată/fundamentată pe adevărul istoric şi realitatea faptelor".[16] Sensuri majore subliniate cu majusculă în opinia specialistului maghiar, pentru că N. Bălcescu se confruntase adesea în anii 1848, şi îndeosebi 1849, când „realitatea faptelor şi adevărul istoric" îi erau total potrivnice, mai cu seamă în cursul militantismului său propriu pentru realizarea comuniunii de interese politice şi militare a revoluţionarilor maghiari şi români. Atunci când pentru intervale temporale mai lungi ori mai scurte se vădea complet nemulţumit din pricina tergiversărilor birocratice la care era supus de către emisarii cabinetului de la Pesta, mai apoi a intransigenţei, lipsei de luciditate şi demagogiei unui cunoscut şi influent lider politic precum Kossuth Lajos, care afirmase sentenţios, deja în toamna anului 1848, faimoasa axiomă, conform căreia, „cine vrea naţionalitate să şi-o ia cu vârful sabiei".[17] Această întreagă panoplie de date şi fapte negative, conjugate cu atitudinea general defavorabilă a personalităţilor de vază ale revoluţiei ungare şi mai cu seamă a oficialităţilor locale din Transilvania la adresa cerinţelor fireşti reclamate de naţionalitatea/naţiunea română, au condus la faptul ca N. Bălcescu să constate întristat şi să rostească public, chiar după semnarea proiectului de pacificare din iulie 1849, că: „nu mai cred că e chip de împăcare...nu mai poţi rezolva cu ura, răzbunarea, fanatismul, mândria naţională şi înverşunarea amândurora; trebuie pentru aceasta vreme şi multă vreme. Acum e târziu. Fatalitatea se

---

[16] *Ibidem*, p. 25.

[17] Silviu Dragomir, *Nicolae Bălcescu în Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", 1928-1930, 5, p. 19.

împlineşte".[18] Autorul întărea acum prin consistente articulaţii interpretative contribuţia revoluţionarului român la actul săvârşit la Szeged (legiunea română, egalitatea în drepturi), menţionând fazele gestionării elaboratului confederativ de nuanţă elveţiană dintre toamna lui 1848 şi primăvara anului următor. Relevanţa lui N. Bălcescu drept un crucial pion pe durata „războiului civil" din Transilvania şi în interludiile convieţuirii interetnice şi confesionale de aici, a fost adesea mărturisită în analizele făptuite pe circumscrise răstimpuri cronologice.

În studiul intitulat „Kossuth şi problema naţională în 1848-1849" , publicat în anul 1952, I. Tóth Zoltán urmărea tocmai confruntarea tacit întreţinută în varianta unui dialog purtat la distanţă sau din imediată apropiere, între cei doi lideri revoluţionari repertorizaţi, Bălcescu şi Kossuth, în strădania de a evalua, în paralel şi comparat, modul specific fiecăruia, dar şi comun/reciproc, de viaţă şi gândire, felul şi mijlocul de a percepe şi interoga responsabil lumea înconjurătoare, martoră şi participantă, totodată, la evenimente nodale, dar şi mijloacele de acţiune uzitate în împrejurări previzibile sau neaşteptate. Amândoi au demonstrat fidelitate, dragoste, preţuire şi respect faţă de popoarele de obârşie, ambii au încercat să scruteze, doctrinar şi încrezător, viitorul propriu sau comun tuturora – Bălcescu depăşind cu mult bariera întrevăzută, fiind mai vizionar, mai încărcat de patos democratic-revoluţionar, dar şi plenar uman –, în deopotrivă măsură au greşit în aprecieri şi predicţii, rămânând consecvent cantonaţi într-un soi de manifest revoluţionarism, şi care se distingea net atât în forma „mentis", cât şi în fondul lucrurilor. Autori şi mentori ai „legii naţionalităţilor", ei au năzuit, în acelaşi fel, să realizeze echitabil unitatea dintre existent şi posibil, concretizată în eşichierul politic, eşecul survenit din motive obiective şi subiective în plan intern şi extern, ambiţionând şi conducând la revizuirea şi renaşterea efortului amândurora în emigraţie şi la o sporită efervescentă revoluţionară de ambele părţi. I. Tóth Zoltán concluziona legic şi logic cu privire la conlucrarea dintre Bălcescu şi Kossuth, îndeosebi pe tărâm legislativ, respectiv votul unanim din iulie 1849, că : „Legea

[18] *Ibidem*, p. 23.

s-a născut târziu...A fost mai degrabă un simbol, decât o realitate... Acum însă e tardivă... Însă şi aşa constituie un rezultat măreţ".[19] Posibil să fie zugrăvite acum două imagini supralicitate istoriografic, ostentativ şi pompos, în manieră de figuri tutelare ale revoluţiei comune ori separate? Mai mult ca sigur că nici I. Tóth Zoltán nu putea respinge întrutotul un tipic general întronat, de model devotat până la sacrificiu pentru un ideal colectiv şi un veşnic exemplu pentru un anumit gen de conduită socială, similar reprodus în ambele istoriografii marxiste ale anilor '50.

Într-un articol comemorativ, scris cu ocazia centenarului decesului patriotului revoluţionar român, istoricul maghiar făcea cele dintâi constatări legate de ansamblul activităţii celui omagiat, de efortul general susţinut de către N. Bălcescu pe un dublu, ba chiar într-un triplu front militant, ce îngloba Ţara Românească, Transilvania şi emigraţia: „...opera lui depăşeşte graniţele ţării sale. Lupta sa pentru libertate şi progres a fost un bogat izvor de învăţăminte. Bălcescu a înţeles că poporul român nu-şi poate făuri un viitor mai bun, decât cucerindu-şi indepedenţa naţională, legând lupta pentru independenţă de revoluţia socială".[20] Semnatarul nu făcea deloc rabat şi îl situa pe revoluţionarul român unui clar proiect, cu un firesc impact într-o dublă perspectivă: a) cea a contextului epocii şi posterităţii; b) cea a faptelor proprii, specificate prin însăşi traiectul vieţii şi operei sale. Totul fiind marcat de vădite comprehensiuni şi ireductibile apetenţe.

Cu un alt moment festiv, ocazionat de aceiaşi aniversare sus menţionată, la sesiunea organizată de Academia de Ştiinţe şi Societatea de Istorie, I.Tóth Zoltán includea în cuvântarea rostită tocmai etapele cele mai importante din viaţa şi activitatea paşoptistului român. Concluzia sa se referea la următoarele aspecte, vizate esenţial, şi dezvoltate în cuprinsul expozeului făcut astfel public: „Bălcescu a proclamat alianţa frăţească a poporului român cu poporul ungar, ridicându-se totodată împotriva politicii de asuprire naţională dusă de clasele conducătoare din Ungaria. El a fost nu numai unul dintre oamenii cei mai progresişti ai epocii, ci şi un revoluţionar consecvent

[19] *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben...*, p. 338.
[20] *Nicolae Bălcescu*, în „Szabad Nép", 1953, 11, nr. 11 din 11 ianuarie, p. 3.

și un filosof luminat".[21] Autorul certifica astfel legitimitatea unui om/ personaj de acțiune, lucid și energic, mereu cu soluții de acțiune și remediere, un spirit progresist, continuu animat de propensiunea democratică și națională, în pofida multor ineluctabile ostilități..

Prin abordările pomenite ca fiind specifice pentru faza de debut a preocupărilor sale referitoare la existența și acțiunea lui N. Bălcescu, istoricul maghiar încerca să acrediteze în mediile de specialitate tocmai opinia privind extinderea gradată a sferei de globală cuprindere a faptelor revoluționare consemnabile în intervalul anilor 1848-1849 pe seama patriotului democrat român. Dacă până la un moment cronologic dat, propriu concepției lui I. Tóth Zoltán în debutul anilor '50 postbelici, accentul în cercetarea și interpretarea faptului istoric se punea major numai pe înțelegerea episodului transilvan al „misiei" îndeplinită de N. Bălcescu în tentativa de împăcare a liderilor revoluției române și maghiare, de la un alt stadiu însă, adecvat evoluției istoricului amintit, încercarea de creionare este dedicată omului de acțiune surprins în complexitatea gândurilor și actelor sale concrete. Astfel că, I. Tóth Zoltán își extinde demersul și conturează atât elemente componente ale fațadei, cât și culiselor ființării și acțiunii personajului descris, sugerând și reiterând alte fațete ale unui N. Bălcescu, profund ancorat în desfășurarea evenimentelor revoluționare în arealul istorico-geografic sensibil modificat la 1848-1849, dar și în intervalul aflării sale în emigrație.

Cel mai complet studiu despre N. Bălcescu, tipărit în revista de profil, intitulată „Századok" [22] exprima tocmai înțelegerea și prețuirea istoricului maghiar față de figura, cu valoare morală de sacrificiu, a celui interpretat și în sens etic, pentru că: „a luptat mai mult ca oricine pentru înțelegerea și colaborarea dintre cele două popoare...".[23] Idee majoră care transpare definitoriu în toate lucrările sale despre N. Bălcescu, reunite ulterior, postum, în două volume, dintre care unul dădea formă și conținut primei monografii despre revoluționarul

---

[21] *Bălcescu Miklós halálának 100-ik évfordulójára*, în „Szabad Nép", 1953, 11, nr. 23 din 23 ianuarie, p. 2.

[22] *Bălcescu Miklós (1819-1852)*, în „Századok", 1953, 87, nr. 1, p. 52-71.

[23] *Ibidem*, p. 53.

român, iar celălalt, cumulând o serie de exegeze inedite sau fragmente existente în fondul personal al istoricului, semnifica, în varianta sa publicată, tocmai obolul de recunoştinţă al învăţăceilor faţă de profesorul lor dispărut atât de brutal şi prematur din viaţa ştiinţifică maghiară postbelică.[24]

O remarcă trebuie obligatoriu inserată aici/acum în legătură cu studiile elaborate de I. Tóth Zoltán despre N. Bălcescu. Prin dorinţa exprimată vizibil de a explora şi exploata la maximum întreaga informaţie documentară existentă şi prin capacitatea ordonării ei juste legic/logic, prin acribia denotată faţă de surse, prin meditaţia profundă demonstrată în procesul analizării şi interpretării faptului istoric, exegetul maghiar se dovedea a fi, la vremea respectivă, un inegalabil cercetător, un analist desăvârşit şi sensibil interpret al raporturilor bilaterale dintre cele două naţiuni/popoare aflate în vârtejul evenimentelor anilor 1848-1849, de crucială răspântie fie în propriul lor destin areal, fie în cel extins continental.

Un penultim studiu, sugestiv intitulat „Nicolae Bălcescu şi alianţa dintre poporul român şi maghiar",[25] şi care avea să prefaţeze monografia, apărută postum, constituie un elaborat ocazionat de lucrările Congresului istoricilor din Ungaria. În tot cursul analizei făcute, semnatarul confirma reperele procesului de dezeroizare şi demitizare la care fusese supusă figura revoluţionarului democrat român, condiţia sa umană concordând acum cu un mediu social adecvat interpretat. N. Bălcescu este conturat ca având parte de un destin de un profund dramatism, drept o fiinţă umană jertfindu-se altruist pe seama bunăstării semenilor săi, un mesager peste vreme şi un militant emanând la unison unicitatea gândului şi faptei în folosul întregii omeniri.

Excursul ştiinţific major tratând despre viaţa şi opera lui Bălcescu, amintit ca unul dintre subiectele centrale ale preocupării istoricului maghiar, îl constituise monografia publicată la distanţă de doi ani după nefericita sa trecere în nefiinţă. Chiar dacă lucrarea era desigur redactată

---

24 *Bălcescu Miklós élete(1819-1852)*, Budapest, 1958; *Magyarok és románok...* Budapest, 1966.

25 *Bălcescu Miklós a magyar és a román nép összefogásáért 1848-1849-ben*, Budapest, 1954.

de către autor drept un corolar a suitei de articole și studii abordând laturi cunoscute și inedite din existența și acțiunea revoluționarului sus menționat, evenimentele din octombrie 1956 intervenite în istoria țării și dispariția a lui I. Tóth Zoltán, au conlucrat la adecvarea ediției manuscrise unui interval de reflecție și zăbavă, răstimp în care editorul Csatári Dániel a reușit să finalizeze imperfecțiuni și retușuri inerente unui atare stadiu de cercetare, fortuit stopat de evoluția istoriei imediate din segmentul terminal al anilor '50 postbelici.

Elaboratul științific înfățișează analize dezvoltate pe orizontală și verticală, învederând un Bălcescu creionat în plenitudinea valorii sale, ca istoric, sociolog, om politic, comprehensiv îndeosebi în și prin manifestările sale evidente în areal social, fără să se neglijeze aportul său decisiv ca emitent și receptor al dezideratelor în plan național. Date și elemente logice sunt interpretate în legătură cu anii copilăriei dificile, tinerețea pătrunsă de elan, frământările inerente celui avid de noutate, de aflarea dozei de adevăr și dreptate în injusta compunere a lumii respective, truda sa științifică, preocuparea față de trecut și, în special, interesul arătat istoriei neamului propriu, recurgerea la experiența și reflecția datorate emigrației anticipând evenimentele din primăvara anului 1848, aportul semnificativ în cadrul revoluției din Țara Românească, efortul depus în decursul interludiului transivănean, epoca de restriște a exilului european, concepția politică, sfârșitul inevitabil, care îl înălța și statua apoteotic în inimile și mințile multora dintre prieteni și adversari, drept perenă efigie a celui ce reprezentase ființa umană aflată în dăruire maximă față de semeni, constituie capitole sugestive ale încercării monografice realizată de către I. Tóth Zoltán și lăsată ca o inegalabilă moștenire, reinterpretabilă până în prezent, atât pe seama științei istorice, în general, cât și a celei ungare, în particular. Desigur că lucrarea sa, elaborată în anii imediat următori actului comemorativ cu simbolistică aparte în peisajul istoriografiilor țărilor din aria central și sud-est continentală, aflate deopotrivă în terminalul fazei de tranziție și a forțatei acceptări a unei alte/noi concepții și metodologii științifice, ocult și adecvat manipulată de către regimul politic instaurat după al doilea război mondial, constituia, în conformitate cu limitele ideologice cu care se confrunta discursul interpretativ ungar din anii '50, un sincer

omagiu manifestat faţă de personalitatea revoluţionarului democrat român – zugrăvit drept un consecvent militant al înfăptuirii unităţii naţionale şi fervent partizan al prieteniei între naţiunile/popoarele şi statele/ţările vecine –; la fel ca şi un voalat mesaj, gândit să contribuie la întărirea relaţiilor de bună amiciţie dintre români şi maghiari, generate, îndeosebi acum, la momentul desfăşurării cercetării despre N. Bălcescu, de clivajul unor interese şi ţeluri comune/reciproce.

În prefaţa menită a desluşi şi indica anumite repere fundamentale atât în legătură cu viaţa şi activitatea autorului restituit, cât şi cu privire la ultimul său exerciţiu monografic despre figura lui N. Bălcescu, Csatári Dániel, editorul volumului afirma elocvent următoarele despre posibila identitate în spaţiu şi timp, explicabilă între opera monografică, subiectul ei, şi semnatarul lucrării în maghiară: „Numai acel om poate scrie despre Bălcescu, care simte împreună cu el, se identifică cu principiile lui, care este alături de poporul lui, de cauza poporului lui. Este capabil de acest lucru, fiindcă a înţeles, pe baza studiilor şi a experienţei sale de viaţă, identitatea situaţiei propriului său popor cu a poporului român".[26]

Abordarea propusă de către I. Tóth Zoltán constituie o importantă realizare atât în circumscrierea problematici generale a desfăşurării evenimentelor de la 1848-1849 în zona central şi sud-est europeană, în evoluţia mişcării istoriografice maghiare, aflată într-o benefică fază de reorientări programatice şi structurale după impactul revoluţiei eşuate din anul 1956, cât şi în relevarea percepţiei cuvenite din partea ştiinţei istorice româneşti, care a înregistratat elaboratul-sinteză ca un deosebit moment în consfinţirea expresiei modificată a realităţilor cultural-ştiinţifice proprii, dar şi comune Ungariei şi României vremii respective.

Sentimentul de datorie profesională mărturisit, astfel, de către I. Tóth Zoltán, în a trata ştiinţific istoria poporului român, valenţele programatice denotate prin preocupări perseverente, ilustrate de majoritatea lucrărilor sale publicate pe întinderea a circa două decenii, se cadrează efortului novator de revitalizare conceptul-metodologică a şablonului istoriografic, în plan general şi particular, supus indiscutabil ingerinţelor timpului şi transformărilor în mentalul colectiv

---

26 *Bălcescu Miklós élete(1819-1852)*, Budapest, 1958, p. 11.

postbelic. Istoricul maghiar constituia acum un conștient exemplu de constantă prezență pe tărâm istoric și istoriografic, prin creații remarcabile zămislite tocmai în ideea de a anihila și învinge prejudecăți și stereotipii înrădăcinate în mitologia națională și extins continentală. Întreaga sa strădanie, fecundă și decisivă în impulsionarea existenței și rezistenței scrisului istoric ungar într-o epocă marcată de nedisimulata manevrare politică a menirii ei, a fost totuși sorgimentată de simțămintele curate manifestate față de cele două națiuni/popoare, aflate într-o strânsă comuniune, afectivă și efectivă, datorită suportării avatarurilor și coerciților istoriei trecute și actuale.

Veritabil model de erudiție și hermeneutică științifică, doct exemplu de acceptare și înțelegere a coexistenței reciproce, dincolo de zădărnicia vremurilor așternute deopotrivă de impropriu asupra românilor și maghiarilor, de colaborare virtual frățească și pașnică, ilustrate pregnant în toate contribuțiile sale istorice, I. Tóth Zoltán a contribuit, indubitabil, prin crezul său nutrit continuu față de necesitatea imperioasă a bunei înțelegeri între statele/țările și națiunile/popoarele vecine, – fără să abdice de la teza implicării științei istorice în concretizarea unui atare deziderat – la mult sperata – și de către Bălcescu –, re-apropiere și re-prețuire între români și maghiari. Figura militantului patriot, situată ani în șir în centrul analizei sale de profil monografic, nu a putut fi nicicum obturată, ci, dimpotrivă, relieful ei evident în istoria scursă, a fost re-conturat și re-creionat în istoria prezentă intervalului postbelic din știința istorică maghiară și, implicit, prin reverberare, în cea românească, imaginea revoluționarului democrat N. Bălcescu, adept al unității și libertății naționale, dar și al colaborării și frățietății între națiuni /popoare, persistând luminos, pilduitor și pătrunsă de învățăminte și semnificații în /prin scrierile istorice elaborate de către I. Tóth Zoltán (1901-1956).

Imaginea alcătuită despre celălalt deține o forță ce animă și mobilizează tocmai datorită încărcăturii negative/pozitive și a specificului dramatic inculcat. Datul concret în situația sus descrisă persistă evident prin monografia elaborată despre „mișcările țărănești", cu rol de pionierat istoriografic, prin atenția concentrată asupra însemnătății evenimentelor capitale dintre anii 1848-1849, prin interpretarea tratativelor de conciliere româno-maghiare și prin actualitatea monografiei despre persoana și personalitatea lui

Nicolae Bălcescu. Adresabilitatea şi percepţia operei sale istorice în epocă şi actualitate sugerează un posibil răspuns la conjugata întrebare, dubitativ retorică, privind motivaţia tratării ca atare, în mod predestinat, generat numai de actul liberei voinţe, ori de alte porniri lăuntrice, pentru ca să ne reamintim de faptul că şi istoricul este om şi că istoria poate constitui şi un accident faţă de un subiect descris sau o figură marcantă implicată. Presupunem că şi în cazul lui I. Tóth Zoltán, dezideratul programatic pentru continuitatea trecutului a determinat ca discursul său centrat pe adevăr să însemne tocmai respingerea practicării cultului mitosului ori utopiei. Specific pentru specialistul format în perioada interbelică şi care beneficia de portofoliul unor lucrări iniţiate programatic acum, acesta şi-a asumat conştient responsabilităţi şi riscuri, între care figura şi cea a supremei libertăţi umane, convins de faptul că nu poate fiinţa o temerară strădanie istoriografică fără un autentic şi temeinic edificiu etic/moral. I. Tóth Zoltán nutrea speranţa că putea fi un veridic emisar al coabitării dintre miturile proprii şi cele colective în respectiva etapă de scris istoric reflexiv. Mai ales pentru faptul că admitea faza de introspecţie singulară şi comunitară inculcată, dar şi variate ori identice modalităţi de proprie exprimare, în strânsă conexiune cu variantele ei de autopercepţie. Nu tăgăduia deloc faptul, ba chiar admitea că redarea şi reprezentarea trecutului însemna artă, dar şi mit, şi că relaţia istoriei cu sinele propriu influenţa efectiv controversa polemică dintre istorici. Comensura deseori măsura în care istoricul devenea captivul şi intermedia transferul de mituri. Opinia consemnată de restitutorii operei sale, conform propriilor sale însemnări, respectiv faptul că interpreta magistral partituri dificile la pian şi că a deprins studiul istoriei de la Beethowen, s-ar datora simplului fapt că „muzica şi istoria au o unică temă: „frumuseţea tragismului vieţii". Iar citatul elocvent din monografia despre Nicolae Bălcescu rămâne pilduitor în acest sens: „Lăsaţi să înmugurească frumosul, adevărul, ştiinţa, pentru că ele sunt esenţa fiinţei umane. Redaţi-ne omul în întregul său".[27]

---

[27] *Magyarok és románok...*, p. 47, 57.

PERSONALITĂŢI SĂSEŞTI ALE REVOLUŢIEI PAŞOPTISTE:
Franz von Salmen, Joseph Benigni von Mildenberg, Joseph Bedeus von Scharberg, Eugen von Friedenfels.

Ela Cosma

Articolul de faţă prezintă detaliat viaţa şi evoluţia, activitatea şi opera a patru personalităţi ale saşilor ardeleni. Este vorba despre înalţi funcţionari ai naţiunii săseşti: comesul saşilor Salmen, comisarul suprem al ţării Bedeus, saşi nativi activi la Viena în înaltul aparat de stat: Friedenfels şi vienezi naturalizaţi în sânul naţiunii săseşti: Benigni.

Cu toţii aparţin grupării „conservatoare", atât datorită descendenţei sociale, cât şi datorită rangului şi funcţiilor deţinute. Nici unul dintre ei nu poate fi catalogat drept „revoluţionar" ori „liberal". Cu toate acestea, orientarea lor fermă şi consecventă prodinastică şi proimperială pentru autonomia principatului Transilvaniei cu menţinerea autonomiei şi privilegiilor Pământului Săsesc şi împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria i-a adus, în anii revoluţiei, în conflict deschis cu autoritatea temporară a autoproclamatului guvern maghiar independent. Atitudinea lor curajoasă a atras după sine ameninţări cu moartea din tabăra adversă, Benigni von Mildenberg plătind chiar cu viaţa, fiind ucis în martie 1849.

*

von Salmen, Franz Joseph, baron = comite al naţiunii săseşti, jude regesc în Sibiu, consilier gubernial transilvan regesc.

Născut la 9 ianuarie 1801, la Sibiu; mort la 24 martie 1875, tot la Sibiu.

Provine dintr-o veche familie de saşi ardeleni, atestată documentar încă din sec. XV (Nicolaus Salman de oppido Cincu, 1488). Tatăl său, Stephan Samuel von Salmen, a fost castelan la Turnu Roşu, jude al scaunului filial Tălmaciu. Franz Joseph von Salmen,

al doilea fiu născut, copilăreşte la Turnu Roşu unde în 1817 familia sa găzduieşte perechea imperială, cu prilejul circuitului efectuat de împărat prin Transilvania.

După încheierea la Sibiu a studiilor gimnaziale, în 1820 merge să studieze dreptul la colegiul reformat din Târgu Mureş, unde intră concomitent în serviciul de stat, ca şi cancelist la Tabla regească.

Din 1823, slujeşte o scurtă perioadă la Guberniul transilvan din Cluj, trecând apoi la Comisariatul suprem al ţării de la Sibiu.

În primăvara anului 1825 întreprinde o călătorie îndelungată (Pesta, Viena, Alpi, Italia meridională, Elveţia, sudul Germaniei), iar la întoarcerea acasă, în toamna aceluiaşi an, se căsătoreşte cu verişoara sa Karoline Salmen von Kriegsheim.

În 1832 – e chemat la Cancelaria aulică transilvană la Viena. 1834 – numit concipist gubernial regesc la Cluj (fără salariu). Anul 1836 îl găseşte secretar gubernial regesc supranumerar la Cluj şi locţiitor şef al secţiei ce administra impozitarea directă şi chestiunile militare din Transilvania. La 1839 e referent în chestiunea comesului. În 1841, cu un salariu considerabil, este repartizat în serviciul baronului Jósika. În 1843, Salmen e numit adevărat secretar gubernial.

Ca regalist, participă la dietele transilvane din 1837-1838 şi 1841-1843. În timpul primei dintre dietele menţionate se situează pe o poziţie opusă conaţionalilor săi, referitor la întrebarea: dacă episcopul romano-catolic are dreptul din oficiu să se numere printre consilierii guberniali. Sub influenţa cancelarului provincial, Salmen susţine această cauză, contrară dreptului transilvan. Tot aici, în intervenţia sa din 29 ianuarie 1835, Salmen se ridică în favoarea restituirii permisiunii ca reprezentantul Universităţii naţionale săseşti, comesul saşilor, să fie ales, iar nu numit. În cea de-a doua dietă menţionată, Salmen este secretarul prezidial al comisarului dietal, baronul Jósika. După mai mulţi ani de luptă, prin înaltul rescript din 31 decembrie 1845, împăratul Ferdinand aprobă alegerea comitelui de către naţiunea săsească prin reprezentanţii ei. Prin moartea ultimului comes numit, Wachsmann, care îşi câştigase merite contribuind la înfiinţarea Academiei juridice de la Sibiu, postul de comite săsesc devine vacant şi este ocupat prin alegeri conform noii reguli. La 16 februarie 1846, Salmen este ales comite al naţiunii săseşti şi consilier

gubernial, funcții care îl îndreptățesc să ocupe și scaunul judelui regesc din Sibiu. Diploma imperială din 12 iulie 1846 confirmă numirea sa, iar instalarea în funcția de comes este efecutată de guvernatorul Jozsef Teleki, în prezența comisarului suprem al țării, baronul Jósika Lajos, la 26 august același an. Instalarea ocazionează o mare festivitate, la care guvernatorul cuvântează în limba germană.[1]

[1] Se pare că de la începuturile istoriei lor pe acest pământ, coloniștii sași au adus cu ei funcția comesului. Conducătorii localităților săsești străvechi erau comites (Grafen, Gräfen).

La 1224, regele Andrei II unifică toate coloniile săsești într-un singur teritoriu, în fruntea căruia îl numește pe comesul regesc de Sibiu ca jude și conducător al provinciei cibinense.

Două secole mai târziu, la anul 1464, regele Matei Corvin acordă dreptul alegerii judelui regesc sibian comunității orașului Sibiu. Ca urmare a diplomei din 1464, Laurenz Hahn este pe dată ales și confirmat în funcție.

De-a lungul secolului XVI se menține alegerea judelui regesc sibian, în calitate concomitentă de Comes Universitatis Saxonicae, de către comunitatea orașului Sibiu, principii Transilvaniei confirmând alegerile.

La 1697 Guberniul cere ca Sibiul să nu anunțe un ales, ci să trimită 3 candidați spre confirmare gubernială. În pofida protestului depus, comunitatea orașului se supune la 1699, anunțând alături de comesul ales, primarul Johann Sachs von Harteneck, încă doi candidați.

Guberniul nu mai intervine o perioadă, alegerile fiind în continuare apanajul comunității de la Sibiu.

La moartea comesului ales Simon Baussner, la 1742, printr-un rescript aulic se impune numirea unui sighișorean romano-catolic, Stephan Waldhütter von Adlershausen, ca jude regesc, comes și consilier gubernial. Când și acesta moare la 1761, Curtea poruncește reluarea vechilor alegeri de comes.

După un episod conflictual, desfășurat între 1762-1768, rescriptul aulic de la 14 septembrie 1768 îl confirmă pe Samuel Baussner în funcția de comes. La moartea sa, în 1780, funcția comesului cade în desuetudine timp de mai mulți ani, abia la 26 aprilie 1790 împăratul Iosi II, recunoaște prin decret dreptul comunității sibiene de a alege comesul, în același an fiind ales și confirmat în funcție Michael von Brukenthal.

În pofida protestelor Universității naționale săsești, Curtea decide separarea funcției judelui regesc de cea a comesului națiunii (18 ianuarie 1796).

După moartea lui Brukenthal la 1813, atât comunitatea sibiană, cât și reprezentanții celorlalte jurisdicții săsești cer permisiunea exercitării dreptului de a efectua alegeri de comes, cu rugămintea ca acest drept să fie extins asupra întregii națiuni săsești. Răspunsul aulic solicită desemnarea a trei candidați,

În 1825 moare Tartler, moment în care Universitatea săsească îşi reînnoieşte cererea de a efectua alegeri ale comesului. Totuşi, prin rescriptul aulic din 5 februarie 1826 este numit comes consilierul gubernial Johann Wachsmann. În cadrul Dietelor din 1834-1835 şi 1837-1838, Starea saşilor cere din nou confirmarea dreptului electoral pentru stabilirea comesului de către naţiunea săsească.

Franz von Salmen, pe vremea aceea secretar gubernial, depune la Guberniu un memoriu, în care – în baza argumentării istorice – solicită împuternicirea comunităţii oraşului Sibiu şi a Universităţii

---

dintre care rescriptul aulic din 8 martie 1816 îl numeşte pe consilierul gubernial Johann Tartler în funcţia de comes al naţiunii săseşti.

În 1825 moare Tartler, moment în care Universitatea săsească îşi reînnoieşte cererea de a efectua alegeri ale comesului. Totuşi, prin rescriptul aulic din 5 februarie 1826 este numit comes consilierul gubernial Johann Wachsmann. În cadrul Dietelor din 1834-1835 şi 1837-1838, Starea saşilor cere din nou confirmarea dreptului electoral pentru stabilirea comesului de către naţiunea săsească.

Franz von Salmen, pe vremea aceea secretar gubernial, depune la Guberniu un memoriu, în care – în baza argumentării istorice – solicită împuternicirea comunităţii oraşului Sibiu şi a Universităţii naţionale cu alegerea comesului saşilor. Guberniul răspunde la 21 august 1839, delegând acest drept exclusiv asupra Universităţii naţionale săseşti. Se încheie un pact mutual între comunitatea oraşului Sibiu şi Universitatea naţională, ce prevede restabilirea demnităţii judelui regesc sibian şi alegerea acestuia din rândul candidaţilor propuşi de cele 11 jurisdicţii săseşti, judele regesc ales urmând a fi considerat şi comes al naţiunii.

Universitatea depune propunerea de mai sus la 4 octombrie 1844. În 1845, survine moartea comesului Johann Wachsmann, ceea ce face cu atât mai necesar un grabnic răspuns prea-înalt. Răspunsul soseşte la 31 decembrie 1845, arătându-se următorii paşi de urmat: 1. Universitatea naţională să aleagă într-un conflux lărgit 6 din bărbaţii de nădejde ai naţiunii; 2. dintre aceştia să fie aleşi trei, cu majoritate de voturi, de către comunitatea şi Magistratul oraşului Sibiului; 3. numele celor trei candidaţi să fie înaintate împăratului, care va numi pe unul dintre ei comes al naţiunii săseşti.

Prin procedeul descris are loc alegerea comesului Franz von Salmen, confirmat prin decretul aulic din 12 iulie 1846. (Friedenfels, I / 245-255) Alegerea sa este considerată o mare victorie, iar festivitatea de instalare este descrisă cu lux de amănunte în *Schiller* 81-94.

naţionale cu alegerea comesului saşilor. Guberniul răspunde la 21 august 1839, delegând acest drept exclusiv asupra Universităţii naţionale săseşti. Se încheie un pact mutual între comunitatea oraşului Sibiu şi Universitatea naţională, ce prevede restabilirea demnităţii judelui regesc sibian şi alegerea acestuia din rândul candidaţilor propuşi de cele 11 jurisdicţii săseşti, judele regesc ales urmând a fi considerat şi comes al naţiunii.

În anii 1846-1847, participă la lucrările dietei transilvane, militând pentru folosirea limbii germane ca limbă oficială pe Pământul Crăiesc.

După mulţi ani în care activează în aceste poziţii, devine consilier aulic şi referent la Cancelaria aulică din Viena.

În anii 1848-1849, respectiv încă de la izbucnirea revoluţiei, are o atitudine fermă prodinastică, cum se vădeşte din adresa trimisă împăratului de către Universitatea naţională săsească (29 martie), semnată de Salmen şi toţi membrii Universităţii. În adresă se arată: „Îndrăznim să declarăm deschis că poporul liber şi de neam înrudit al saşilor transilvani, fidel vechiului său crez neîncălcat niciodată, nu va înceta să îşi îndeplinească misiunea *ad retinendam coronam*, cu averea şi sângele său (mit Gut und Blut), şi cu supunere nesfârşită faţă de preaînalta Casă imperială". Răspunsul de mulţumire al împăratului, din 26 aprilie, va ajunge la cunoştinţa Universităşii săseşti abia patru ani mai târziu.

Între timp, la 11 aprilie, împăratul sancţionează hotărârile dietei de la Bratislava şi implicit aprobă în principiu articolul VII privitor la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ceea ce determină, pe de o parte, entuziasm sălbatic în presa şi apariţiile publice maghiare, pe de altă parte radicalizarea stării de spirit în sânul naţiunii săseşti.

În cursul vizitei guvernatorului Teleki la Sibiu, începutul lui mai 1848, acesta declară că problema uniunii ar trebui considerată ca decisă deja. Sibiul răspunde prin arborarea steagurilor negru-galbene, simboluri ale Austriei.

La Cluj se proferează, în presă, ameninţări la adresa comitelui, al cărui portret este ars. Reacţia Universităţii naţionale săseşti, sub conducerea lui Salmen, constă în trimiterea la Viena, la 10 mai, a unei delegaţii săseşti de protest împotriva uniunii. Delegaţia, condusă de episcopul luteran Binder şi de profesorul Zimmermann, nu întâlneşte

Curtea, care – sub impactul evenimentelor revoluţionare – se refugiase la 17 mai de la Viena la Innsbruck. Acolo, la 11 iunie, la orele 12 ale amiezii, are loc întrevederea şi înmânarea protestului, dar împăratul declară că numai cu o zi înainte sancţionase legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care însă nu va aduce atingere nici naţionalităţii, nici libertăţilor supuşilor saşi.

Între timp, la 29 mai, şi dieta transilvană întrunită la Cluj decisese uniunea, sub presiunea evenimentelor deputaţii dietali saşi încălcându-şi instrucţiunile şi dându-şi votul pentru uniune.

Salmen prezidează şedinţele Universităţii naţionale deschise la 3 iulie, care dezbate şi condamnă atitudinea deputaţilor dietali saşi, dar care stabileşte şi condiţiile ce se cer îndeplinite pentru ca naţiunea săsească să accepte uniunea.

Dar tot la începutul lui iulie îşi deschide lucrările parlamentul de la Pesta, care promovează uniunea Transilvaniei cu Ungaria. La recomandările arhiducelui palatin Ştefan, şi Transilvania este reprezentată în parlamentul pestan.

Prin dispoziţia din 31 iulie 1848, ministrul maghiar de interne Szemere Bertalan îl ameninţă pe Salmen cu suspendarea din funcţia de comite; vizita lui Salmen la Pesta nu îmbunătăţeşte situaţia.

Parlamentul de la Pesta nu reuşeşte să creeze baza legislativă pentru înfăptuirea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

La 18 octombrie, comandantul militar suprem al Transilvaniei, generalul Puchner ordonă completarea efectivelor militare şi cere naţiunii săseşti constituirea unui batalion de vânători de 1253 oameni. Comitele Salmen susţine organizarea batalionului săsesc de voluntari, în noiembrie 1848, pentru apărarea cauzei imperiale. Acesta este organizat şi echipat în scurtă vreme, pe cheltuiala naţiunii săseşti, din rândurile sale făcând parte studenţi, tineri funcţionari, tineri din familii avute.

La 30 noimebrie 1848, printr-unul din ultimele sale acte de guvernare, împăratul Ferdinand aprobă constituirea batalionului săsesc. Două zile mai târziu, la 2 decembrie, el abdică la tron în favoarea nepotului său Franz Joseph I. Acesta transmite salutări „credinciosului meu popor săsesc", prin manifestul din 21 decembrie 1848. Rescriptul imperial din 22 decembrie prevede înscrierea

juridică şi administrativă a Pământului Săsesc în rândul ţărilor constituţionale austriece, atribuind puterea executivă Universităţii naţionale săseşti şi comisarului plenipotenţiar imperial.

Războiul spulberă cursul paşnic al evenimentelor. În martie 1849, trupele c.c. sunt silite să părăsească Transilvania. La 11 martie 1849 – Sibiul este ocupat de armata revoluţionară maghiară. Salmen se refugiază în Muntenia, unde adastă scurt timp, apoi pleacă la lagărul imperial de la Olmütz şi la Viena.

În august 1849, după restabilirea liniştii, revine în Transilvania, aflată încă, împreună cu Pământul Crăiesc, sub incidenţa legii de război. Sub noul guvernator militar şi civil al ţării, Wohlgemuth, din 18 iulie 1849 Salmen e numit comisar districtual suprem al proaspătului district militar Sibiu, avându-l alături ca şi comandant militar de district pe general maiorul Chavanne.

Pământul Săsesc trebuie să suporte singur costurile administraţiei, în vreme ce celelalte districte sunt administrate din banii statului. De aceea, ca urmare a cererii lui Salmen din 9 august 1849, împăratul aprobă la 29 septembrie acelaşi an acordarea unui împrumut aerarial de 1,5 milioane guldeni pentru refacerea Pământului Săsesc.

La finele lui 1849, Salmen convoacă Universitatea naţională, care se întruneşte la 17 decembrie 1849 la Sibiu, acceptând oficial rescriptul imperial din 22 decembrie 1848, constituţia octroiată din 4 martie 1849 şi preaînaltul rescript din 19 iulie 1849.

Sub preşedinţia şi cu implicarea lui Salmen, Universitatea trimite la 7 ianuarie 1850 o adresă Ministerului austriac de interne, în care îşi afirmă intenţia de a lupta pentru menţinerea drepturilor juridice ale naţiunii săseşti şi elaborează mai multe proiecte referitoare la Pământul Săsesc (proiect de constituţie, electoral, de organizare a autorităţilor administrative, politice şi juridice, cel al codului de drept comun), dar prin declanşarea erei absolutiste aceste proiecte nu mai ajung să prindă viaţă.

La 21 august 1850, i se decernează Crucea comandorului a Ordinului Leopold.

Salmen intră în tratative cu consistoriul evanghelic suprem din Transilvania, elaborând proiectul dotaţiunii. La 22 august 1850 Universitatea naţională săsească, sub conducerea lui Salmen,

aprobă *marea dotaţiune naţională*, respectiv crearea unei fundaţii care să aloce anual, din averea naţiunii săseşti, suma de 50.000 guldeni pentru promovarea şcolilor şi, în special, a gimnaziilor evanghelice săseşti. La 16 august 1851 ministrul cultelor Leo Thun sancţionează, din porunca împăratului, marea dotaţiune naţională.

După moartea lui Wohlgemuth (18 aprilie 1851), prinţul Karl von Schwarzenberg este numit guvernator militar şi civil al Transilvaniei. Cu toate că acesta recunoaşte meritele lui Salmen, afirmând că „a fost un susţinător temeinic al preînaltului tron, cu un excepţional spirit de autosacrificiu şi dăruire în perioada plină de pericole a anilor 1848 şi 1849", prin decizie împărătească, la 1 februarie 1852 Salmen e rechemat la Viena, ca şi consilier la Curtea supremă de justiţie, unde slujeşte până în 1861.

La 9 mai 1852, Salmen protestează printr-o petiţie, adresată guvernatorului Transilvaniei, împotriva îndepărtării lui din Ardeal, realizând că este vorba despre desfiinţarea instituţiei comesului, totuşi în iunie 1852 se supune, plecând la Viena. Efectiv, prin reorganizarea Transilvaniei, unitatea Pământului Săsesc este ruptă, iar constituţia şi naţiunea săsească în sens juridic sunt desfiinţate.

La 6 aprilie 1854 Salmen devine baron.

Diploma imperială din 20 octombrie 1860 şi patentul imperial din 14 martie 1861 deschid o nouă eră, fiind reînfiinţate Cancelaria aulică transilvană şi Guberniul transilvan.

La 24 martie 1861, prin preaînaltă decizie, Salmen e trimis iar în Transilvania, pentru reorganizarea Universităţii săseşti, dar întreprinderea lui eşuează – cu toate că Universitatea se întruneşte la 5 iunie, iar prin adresa din 2 iulie 1861 Salmen exprimă bucuria refacerii vechii instituţii săseşti. Încă în noiembrie 1861, e convocat telegrafic şi revine la Viena, ca şi consilier aulic şi referent al Cancelariei transilvane, lăsându-l pe Konrad Schmidt locţiitor de comes.

La începutul anului 1863, baronul von Salmen iese la pensie, la cererea sa, după 41 ani de activitate. Ulterior pensionării locuieşte la Sibiu. Ultima sa apariţie politică este în dieta transilvană din 1863-1865, la şedinţele căreia participă ca regalist.

După 1867, patriotismul şi simţul echităţii îl îndeamnă pe cel, care până atunci niciodată în viaţa sa nu se ocupase cu jurnalistica,

să publice mai multe articole în foi vieneze, articole rămase desigur fără ecou în noile împrejurări.

Moare la 24 martie 1875, iar la 27 martie este înmormântat, cu numeroasă participare a conaţionalilor săi, în cavoul familial de la Sibiu.

Din 1825 este căsătorit cu fiica unchiului său, maiorul Gottfried Samuel Salmen von Kriegsheim, Karolina Katharina, născută la 12 iulie 1807, din căsătorie rezultând un fiu şi o fiică: Eugen Franz, născut la 17 martie 1828, concipist ministerial la Ministerul c.c. de finanţe, şi Hermine Ottilie, născută la 6 februarie 1842, căsătorită la 8 iunie 1859 cu Adolph von Rosenfeld, maior c.c. la regimentul voluntar de ulani nr. 2.

(*Wurzbach*, 27 / 145-148; *Allgemeine Deutsche Biographie*, 30 / 260-270 – voce semnată de G.D. Teutsch; *Friedenfels*, II / 468-471; *Schiller* 81-94; *Cosma*, II / 285-287.)

*

Benigni von Mildenberg, Joseph Heinrich = istoriograf şi etnograf, redactor la ziarul sibian „Siebenbürger Bothe"; împreună cu Carl Neugeboren redactor şef al ziarului din Sibiu „Transsilvania".

Născut la 20 ianuarie 1782, la Viena; mort la 11 martie 1849, la Sibiu.

Tatăl său era agent aulic, avocat şi notar de drept cambial (Wechsel-Gericht) la Viena. Educaţia aleasă şi bogata bibliotecă a tatălui său au deşteptat în băiat, încă devreme, gustul pentru ştiinţă, în special pentru filologie şi istorie. Dar după moartea tatălui, împrejurările l-au silit să abandoneze studiul.

La 20 ianuarie 1797, intră în serviciul militar la regimentul de artilerie nr. 2. După pacea de la Campoformio, slăbit de boală şi efort, se retrage din serviciul militar, revenind cu râvnă la ştiinţă.

La 4 septembrie 1798, se angajează ca practicant la Consiliul aulic de război.

În 1802, este numit concipist militar (Feldkriegskoncipist) la Comandamentul suprem transilvan de la Sibiu. În această calitate, participă, în 1805, la campania din Italia.

În 1807, este chemat la Consiliul aulic de război, în calitate de concipist aulic.

La 1810, este repartizat din nou la Comandamentul militar transilvan de la Sibiu. În 1813, e avansat secretar de război şi director de cancelarie la Comandamentul de la Sibiu, însărcinat cu conducerea relaţiilor politice ale sistemului sanitar, şcolar şi educaţional al graniţei militare transilvane. Această funcţie o ocupă până la 20 iunie 1834, când iese la pensie.

Ulterior pensionării sale, se dedică familiei sale, activităţii ştiinţifice şi muncii de cenzor (depuse după 1840).

La 1 mai 1822, primeşte dreptul de cetăţenie în oraşul Sibiu, devenind membru al comunităţii orăşeneşti. Aici se căsătoreşte, stabilindu-se definitiv.

Din 1833, împreună cu Carl Neugeboren, este redactor şef al ziarului „Transsilvania", până în 1838.

Din 1836, după moartea lui Martin von Hochmeister, Benigni preia funcţia de redactor-şef al ziarului sibian „*Siebenbürger Bothe*", în paginile căruia susţine o poziţie conservatoare, proimperială. Din 1842 publică aici articolele de fond (leitende Artikel).

La 1842, este numit secretar al Asociaţiei pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde).

Din ianuarie 1844, începe editarea calendarului său popular, *Deutsches Volksblatt für Landwirthschaft und Gewerbe in Siebenbürgen,* ca supliment al „Siebenbürger Bothe", pe care o continuă până în 1847.

Domeniile sale de excelenţă sunt geografia şi statistica, apoi literatura transilvană beletristică şi juridică. Are vaste cunoştinţe de limbi străine, înţelegând, în afară de germană şi latină, franceza, italiana, spaniola, maghiara şi româna.

Din 1843, este profesor de drept austriac privat, penal şi cambial, iar din 1846 profesor extraordinar de drept austriac la Academia juridică săsească din Sibiu.

La izbucnirea revoluţiei, Benigni apără interesele Austriei Mari şi ale germanităţii, declarându-se în presă deschis împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria şi în favoarea autonomiei Transilvaniei.

În ciuda unor scrisori anonime de ameninţare, el îşi continuă activităţile, ca membru activ al comunităţii orăşeneşti din Sibiu, al asociaţiei meşteşugarilor, al comitetului de siguranţă şi apărare, apoi

ca deputat al Universității naționale săsești și ca delegat în consiliul național până în martie 1849.

Atitudinea sa îl condamnă pe lista proscrișilor întocmită de partida revoluționară maghiară. În noaptea de 11 martie 1849, la ocuparea Sibiului de către armata revoluționară maghiară, pe când bătrânul Benigni, bolnav de gută, este pe cale să purceadă în exil spre Muntenia, e asasinat, în fața casei sale, în trăsură, printr-o împușcătură trasă de un husar kossuthist, murind la etatea de 67 de ani, ca martir al cauzei apărate cu cuvântul și cu pana.

Eugen von Friedenfels descrie moartea sa:

„Ca victimă a loialității față de guvernarea legitimă căzu secretarul de război pensionat Joseph Benigni von Mildenberg.

Grav bolnav, bătrânul fu adus de ai săi, atunci când pericolul se apropie de Sibiu, în trăsura gata pregătită de călătorie, alăturându-i-se soacra fiului său celui mai mare și nepoții acesteia. Rebelii pătrunseseră deja în orașul de sus, sălbatica furtună se apropia, și trăsura se afla tot în fața casei, deoarece caii cei tineri și neînvățați, probabil întărâtați de lucirile caselor incendiate, în ciuda oricăror mijloace folosite, nu voiau să se lase urniți din loc.

În toiul acestei încurcături, sosi în galop un husar kossuthist și, găsind ceea ce căuta, trase cu pistolul în trăsură, apoi dispăru călări, pentru a se întoarce pe dată cu mai mulți tovarăși, care săriră de pe cai, îl smulseră pe bătrânul, bolnavul Benigni din trăsură și o aruncară în stradă, ca moartă, pe femeia slăbită de bătrânețe, care ușor rănită de împușcătura de pistol leșinase. Micuții însă fură salvați, datorită curajului slujnicei, o secuie.

Benigni fu târât în locuința sa și fu ucis de husarii kossuthiști în dormitorul lui, casa și trăsura însă fură date pradă focului." (*Friedenfels*, II / 402-403.)

Prin decizia împărătească din 11 iulie 1855, publicată în „Siebenbürger Bothe" nr. 155 din 7 august 1855, statul cumpără cu 3.000 fl. m.c. biblioteca lui Benigni de 15.000 volume, care sunt donate bibliotecii Academiei de drept sibiene, celei a gimnaziului catolic din Sibiu și bibliotecii liceale din Cluj.

(*Wurzbach*, 1 / 270-271; *Trausch*, I / 95-103; *Friedenfels*, II / 111, 400-404; *Cosma*, II / 224-225.)

Scrieri: istorice, statistice, etnografice, geografice. Sunt publicate în foi periodice, precum: „Annalen der österreichischen Literatur", „Wiener Literatur. Ztg. Vom J. 1805-1816". În anii 1807-1812 elaborează, pentru uzul Consillului aulic de război, o istorie a graniţei militare transilvane, o statistică a acesteia, împreună cu culegerea aferentă de documente, lucrare rămasă în manuscris („Geschichte der siebenbürgischen Militärgrenze sammt dem dazu gehörigen Urkundenbuche", „Statistik derselben", „Beleuchtung der Anträge zur Regulirung der Militärgrenze"). Publicaţii de sine stătătoare: „Versuch über das siebenbürgische Costüm", Sibiu, 1807, 2 caiete; „Merkwürdige Charakterschilderungen, interessante Erzählungen und Züge von Regentengrösse, Tapferkeit und Bürgertugend aus der Geschichte der österreichischen Staaten", Viena, 1809, 6 volume; „Statistische Skizze der siebenbürgischen Militärgrenze", Sibiu, 1816, ed. a doua augmentată 1834 (cartea reprezintă o parte a lucrării păstrate în manuscris în arhiva de la departamentul graniţei militare al k.k. Hofkriegs-Rat, „Geschichte der Errichtung der siebenbürgischen Miliär-Gränze, durchaus mit Akten belegt, nebst Anträgen zu ihrer künftigen Regulirung und statistischer Skizze versehen", 6 vol. in folio); „Kurzer Unterricht in der Geographie Siebenbürgens zum Schulunterrichte", Sibiu şi Braşov, 1823, ed. a doua 1833, ed. a treia îmbunătăţită 1842 (manualul beneficiază de o traducere în limba maghiară, pentru uzul în şcolile reformate, 1835); „Kurze Schilderung der feierlichen Ausstellung der Büste Allerh. Sr. Majestät Franz I., Kaisers von Oesterreich auf der Franzens-Allee in Hermannstadt am 4. Oktober 1829", Sibiu, 1829; „Handbuch der Staristik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen", Sibiu, 1837; „Anmerkungen und Berichtigungen zu den Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen", Sibiu, 1839; „Unterhaltungen aus der Geschichte Siebenbürgens (Die älteste Geschichte bis zum Jahre Christi 1538)", 3 vol., Sibiu, 1840, 1841; „Kurze Geschichte des Großfürstenthums Siebenbürgens. Nebst einer chronologischen Uebersichts-Tabelle. Zum Gebrauch der deutschen Volks-Schulen und Volks-Lehrer in Siebenbürgen", Sibiu, 1840; „Siebenbürgischer Volks-Kalender mit Bildern für 1843-1849", Sibiu, 1842, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, noua serie 1852 cu biografia lui Benigni

elaborată de Karl Unverricht; „Vereins-Album. Denkblätter der vierten Versammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Enthaltend eine historische Skizze des Entstehens und der bisherigen Wirksamkeit des Vereins, die Vereins-Statuten, Festgesänge und mehrere rylographische Illustrationen", Sibiu, 1845; „Leitfaden zum Studium des österreichischen und ungarischen Wechselrechts", Sibiu, 1847.

Articole în „Transsilvania": „Notizen über die Bevölkerung Siebenbürgens", 1833, I / 261-263; „Michael Weiß, Stadt-Richter in Kronstadt und die Fehde Kronstadts gegen den Fürsten Gábriel Báthori", 1833, II / 167-197.

Lucrări rămase în manuscris: „Mahlerische Reisen in Siebenbürgen"; „Bemerkungen und Berichtigungen zu der Abhandlung eines Ungenannten über die walachischen Knesiate in Siebenbürgen", scriere polemică din 1847, elaborată din însărcinarea comitelui Salmen, ca replică la o lucrare maghiară din 1846; din cauza revoluţiei, Universitatea naţională n-a considerat oportună publicarea momentană a lucrării lui Benigni; „Apologie J.K. Eders, veranlaßt durch die Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte von A.K." [Anton Kurz], Kronstadt 1840.

*

Bedeus von Scharberg, Joseph, baron (2 februarie 1782 – 6 aprilie 1858) = comisar suprem al ţării în Transilvania, refugiat în Muntenia (aprilie 1849); comisar civil al Transilvaniei (iunie 1849); preşedinte al Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für Siebenbürgische Landeskunde).

Născut la 2 februarie 1782, la Sibiu; mort la 6 aprilie 1858, la Sibiu.

Provine dintr-o veche familie nobiliară săsească, care a înflorit la Bistriţa vreme de mai bine de trei secole. Strămoşul familiei, Siegmund Bedeus, ar fi venit din Danemarca pe la 1535, stabilindu-se în Bistriţa.

Urmaşii săi au ocupat funcţii clericale şi laice. Rude apropiate cu Bedeus au fost un medic practicant la Sibiu, alte două persoane în funcţii militare. Dintre acestea, Joseph Bedeus von Scharberg, născut în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mort la Mediaş, la 25 decembrie 1806, încă înainte de războiul cu turcii (1788)

căpitan în regimentul grănicerese românesc nr. 2, în timpul războiului cu turcii maior și comandant al corpului de voluntari moldo-valahi, s-a distins la 1789 sub comanda colonelului Karaczay, apoi în bătăliile de la Focșani și Mărtinești, la 1797 devenind locotenent colonel, la 1801 colonel, iar la 1805 a ieșit la pensie, murind un an mai târziu. (*Wurzbach,* 1 / 219)

Tatăl lui Bedeus, Joachim Bedeus, s-a aflat în serviciul guberniului transilvan de la Cluj, ca secretar gubernial, mort la 1810. (*Trausch,* I / 83) Tatăl său îi asigură o educație solidă și îi oferă o pildă de hărnicie în slujba binelui obștesc.

Bedeus studiază la instituțiile publice de învățământ din Sibiu, unde urmează gimnaziul în anii 1790-1792, și Cluj, la colegiul unitarian între 1793-1795.

În anii 1795-1796, în timpul unei șederi temporare la Sibiu, urmează studiul privat cu profesorul gimnazial Johann Binder, audiind și prelegerile de istorie universală ale rectorului Neugeboren.

Din 1796, își continuă studiile la Cluj, la colegiul unitarian, încheind cursul de filosofie și urmând studiul privat sub oblăduirea preoților Thorwächter (1796-1798) și Michael Herbert (1798-1800). Între timp învață și muzică, desen și limba franceză.

Între 1800-1802 efectuază studii juridice la liceul catolic din Cluj.

Împreună cu tatăl său, întreprinde mai multe călătorii prin Transilvania, iar după finalizarea studiilor la Viena, Praga, Dresden, Regensburg, Linz și, târziu, în anul 1844, la Veneția. În 1817 realizează o călătorie oficială, împreună cu comisarul suprem al țării, baronul Jósika, la Cernăuți și Lemberg, atunci când împăratul Franz I. sosește din Bucovina în Transilvania.

La 1802, intră în slujba statului, la Guberniul transilvan.

Prin decretul gubernial din 2 iulie 1810 este angajat la Comisariatul suprem al țării de la Sibiu.

În 1814, face servicii actuare la comisia sanitară, mutată la Codlea, din pricina izbucnirii ciumei la Brașov, în același an devenind concipist al Comisariatului suprem.

Prin decretul aulic din 4 iulie 1823, este promovat ca secretar gubernial prezidial al Guberniului transilvan.

În 1827, este numit secretar aulic la Cancelaria aulică transilvană. La 1829 devine consilier gubernial şi referent al acesteia.

În 1833 - îndeplineşte misiunea de comisar civil pe lângă comisarul imperial trimis în Transilvania, feldmareşalul şi banul Croaţiei, baronul Blassits.

În 1834, este numit consilier aulic la Cancelaria aulică transilvană.

Din mai 1835 este ales preşedinte (Dirigent) la colegiul ecleziastic al comunităţii evanghelice A.C. din Viena.

La 31 august 1837, este ales de Stările ardelene şi confirmat de împărat ca şi comisar suprem al ţării (Ober-Landescommissär) în Transilvania. Această funcţie impune prezenţa sa în Ardeal, prin urmare trebuie să renunţe la funcţia de consilier în Cancelaria aulică şi la cea de preşedinte al comunităţii evanghelice vieneze. Bedeus revine în Transilvania, pentru a-şi exercita atribuţiile, luând parte activă la conducerea ţării. [2]

---

[2] Comisarul suprem al ţării era una din funcţiile cardinale (Kardinalämter). Acestea erau ocupate în urma alegerilor efectuate în dieta Transilvaniei, după cum urmează: cancelarul aulic transilvan (la Viena, la 1848 baronul Jósika Samuel), guvernatorul ţării (la Cluj, Teleki László), preşedintele Stărilor (la Cluj, baronul Mikó Imre), comisarul suprem al ţării (la Sibiu, Bedeus von Scharberg), cancelarul provincial (Provinzialkanzler), preşedintele contabilităţii (Buchhaltungspräsident), precum şi ceilalţi consilieri guberniali. Tot dieta transilvană alegea pe preşedintele Tablei regeşti (la Târgu Mureş) şi pe cei trei protonotari (Magistri protonotarii). (Friedenfels, I / 203)

Rezultă că Bedeus ocupa, în momentul declanşării revoluţiei, cea mai înaltă funcţie deţinută de un sas în aparatul de stat.

Funcţia comisarului suprem, în subordinea căruia se aflau 2 adjuncţi şi un perceptor general, fusese instituită la 1696, după ce trupele austriece începuseră să ocupe regulat cvartire de iarnă în Transilvania, având în vedere necesitatea angajării unor funcţionari speciali însărcinaţi cu cazarea şi intendenţa trupelor militare imperiale, precum şi cu încasarea impozitului de război.

La 1710 existau 2 comisari, care se roteau alternativ în semestrul de vară şi în cel hibernal. La 1715 s-a reintrodus ordonanţa de la 1696, numindu-se un comisar suprem, 2 adjuncţi şi 2 cancelişti. La 1721 acestora li s-a adăugat şi un perceptor. În 1737 a avut loc o nouă reglementare a Comisariatului, comisarul suprem fiind însoţit de 3 comisari provinciali adjuncţi şi 2 cancelişti. Din nou, la 1742, altă instrucţiune a prevăzut funcţionarea comisarului suprem al ţării, împreună cu 3 adjuncţi, un perceptor, 2 cancelişti şi un „Thürhüter”.

Cu forţe şi bani proprii se implică în fundarea unor societăţi comerciale, cu obiectivul de a face navigabil Oltul prin pasul Turnu Roşu până în Muntenia, ori pentru producţia internă de zahăr.

Consistoriul suprem al bisericii evanghelice săseşti de confesiune augsburgică îi însărcinează, la 20 mai 1838, pe Bedeus, Johann Joseph Roth, preotul orăşenesc din Sibiu, şi Johann Karl Schuller, profesor la gimnaziul evanghelic din Sibiu, cu elaborarea unei propuneri de creare a unei facultăţi juridice în sânul naţiunii săseşti. În 1839 Bedeus publică avizul de creare a facultăţii de drept săseşti.

Participă la dezbateri dificile, în cadrul comisiei, alcătuite prin rescriptul din 11 februarie 1839, în vederea reîncorporării la Ungaria

---

În anul 1760, comisarul suprem al ţării devine membru definitiv al Guberniului transilvan, în calitate de adevărat consilier gubernial. Noi reglementări au loc în anii 1761 şi 1765, 1772, 1778, 1794 şi 1795, apoi în 1800, 1807 şi 1812.

La 1790, Guberniul îşi mută sediul de la Sibiu la Cluj, dar Comisariatul suprem al ţării – anterior încorporat Guberniului – continuă să funcţioneze la Sibiu, în preajma Comandamentului militar suprem.

Aşadar, până la 1848 Comisariatul suprem din Transilvania se compunea din: 1. comisarul suprem al ţării, ales de dietă şi numit de împărat, concomitent consilier gubernial, cu sediul la Sibiu şi obligaţia prezenţei temporare la Cluj, cu un salariu de 4.500 florini; 2. cinci comisari provinciali (exponirte Provinzialcommissäre) la Sibiu, Alba Iulia, Bistriţa, Cluj şi Braşov; 3. un asistent sau referent; 4. un concipist; 5. un funcţionar contabil; 6. opt cancelişti; 7. un Thürhüter. La Casa provincială funcţionau: un perceptor general, un controlor, un lichidator, doi funcţionari casieri, doi slujitori casieri.

În sarcinile Comisariatului suprem al ţării cădeau:

1. ridicarea şi trimiterea impozitelor militare, ale ţării şi domesticale;
2. stabilirea plăţilor în bani şi naturale pe care Transilvania trebuia să le asigure trupelor imperiale, precum şi supravegherea realizării acestora;
3. repartizarea unitară şi încartiruirea trupelor, în concordanţă cu Comandamentul militar suprem.

Având în vedere că preţul cu care ţara livra armatei produsele era mult mai mic decât preţul pieţei, este limpede că obligaţia încartiruirii şi intendenţei trupelor militare se constituise într-o nouă dare, cu atât mai apăsate fiind acele jurisdicţii unde efectivele trupelor staţionate erau mai mari. Întrucât sarcina repartizării trupelor şi a cuantumului livrărilor cădea în seama comisarului suprem, cu atât mai dificilă şi mai delicată era postura în care se afla acesta. În aceste condiţii, cu atât mai mari sunt meritele câştigate de Bedeus, care a dobândit o uriaşă influenţă şi popularitate. (Friedenfels, I / 236-244)

a părţilor unite cu Transilvania, Partium. Transilvania este reprezentată în această comisie de tezaurarul transilvan, contele Adam Rhédey, şi de comisarul suprem Bedeus, precum şi de directorul fiscal Horváth Ferenc, iar Ungaria este reprezentată de apărătorul coroanei, contele Teleki József şi de preşedintele comisiei Lányi Imre, precum şi de Kállay István, contele Stáray Albert, Noszlopy Ignác şi de consilierul aulic cameral Luby. La adunările comune ale comisiei întrunite, prezidiul este condus de conţii Rhédey şi Teleki.

La preaînalta poruncă, în mai 1840 are loc includerea locuitorilor din afara barierelor de contumanţă de la Bran, calibaşii, în interiorul ţării, prin extinderea liniei de cordon. În această chestiune, Bedeus activează ca şi comisar politic pe lângă comandantul militar suprem al Transilvaniei, baronul Paul Wernhard.

Din 1840 este preşedinte al consistoriului suprem săsesc.

La 1842, în adunarea generală de la Sighişoara, este ales preşedinte, numit pe viaţă, al Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde). Activitatea sa în sânul acesteia e atestată de volumele arhivei Asociaţiei apărute sub coordonarea lui, precum şi de protocoalele Asociaţiei şi rapoartele anuale până în 1857.

În anii 1841-1843, Bedeus conduce consfătuirile deputaţilor cercuali saşi în dieta de la Cluj. Este preşedintele, ales de Stări la 19 ianuarie 1843, al deputăţiei regnicolare sistematice în chestiuni urbariale şi de impozitare (comisariat fiscal). Această deputăţie trebuia să elaboreze baza dietei transilvane din 1846-1847. La încheierea lucrărilor acestei diete, prin biletul de mână din 10 ianuarie 1848, împăratul îi conferă, fără taxe, rangul de consilier secret.

În anii 1848/1849 îl susţine pe generalul Puchner. În calitate de comisar suprem al ţării în Transilvania, răspunde de casieriile şi funcţionarii rămaşi credincioşi cauzei imperiale.

La ocuparea Sibiului de către insurgenţii maghiari (martie 1848), salvează casa aerarială, ducând-o în Muntenia, refugiindu-se el însuşi în Muntenia (aprilie 1849), unde conduce comisia pentru sprijinirea refugiaţilor.

E comisar civil al Transilvaniei (iunie 1849).

După înfrângerea revoluţiei, revine în Ardeal, reluându-şi funcţia de comisar suprem, din 1850 deschizând calea pentru introducerea provizorie a impozitului de bază (Grundsteuer-Provisorium).

La 21 august 1850, împăratul Franz Joseph îi conferă titlul de baron și îl numește comandor al Ordinului Leopold.

Simțind apăsarea vârstei înaintate, cere împăratului permisiunea de a se retrage la pensie. Permisiunea i se acordă în martie 1853, după o activitate de 51 de ani în slujba statului.

După pensionare se dedică științei și istoriei nației sale. La solicitarea Ministerului cultelor și internelor din 27 februarie 1855, Bedeus acceptă să își continue activitatea ca președinte al consistoriului suprem transilvan și președinte al Asociației pentru cultura transilvană.

La 14 iulie 1856, Ministerul austriac al cultelor îl însărcinează cu aplicarea regulamentului provizoriu de reprezentare a bisericii evanghelice A.C. din Transilvania. Bedeus coordonează desfășurarea alegerilor noilor autorități ecleziastice și dă seamă asupra acestora în raportul către Ministerul cultelor din 15 noiembrie 1856.

Lui Bedeus i se datorează și promovarea peste hotare a Asociației pentru cultura transilvană, precum și obținerea unei susțineri materiale și literare din afara Ardealului.

Moare, după suferințe de trei luni provocate de necrozare, la Sibiu, în data de 6 aprilie 1858.

Personalitatea vieții și operei sale a fost imortalizată de fiul său vitreg, baronul Eugen von Friedenfels, care i-a dedicat nu numai necrologul (publicat la 25 iunie 1858 în *Wiener Zeitung* nr. 143, preluat de „Transsilvania" nr. 28 din 13 iulie 1858), dar și cele două volume ale monografiei „Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert", Viena, vol. I. (1783-1847) apărut în 1876, vol. II (1848-1858) apărut în 1877.

Alt necrolog a fost prezentat la adunarea generală a Asociației pentru cultura transilvană de la Agnita, 24 august 1858, de către Joseph Trausch (publicat în „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde" nr. 35 din 1 septembrie 1858), care l-a cuprins și în al său *Schrifsteller-Lexikon*, vol. I, Brașov, 1868.

Bedeus s-a căsătorit cu Sophie Brenner, moartă la 1820, cu care nu a avut copii. Din a doua căsătorie cu Louise von Schwind, văduva lui Friedrich von Friedenfels, mama lui Eugen von Friedenfels, moartă la 1859, a rezultat un fiu care i-a supraviețuit lui Bedeus, Joseph Bedeus jr. Bedeus l-a crescut și pe fiul său vitreg Eugen von

Friedenfels, oferindu-i o aleasă educaţie aleasă şi un model patern exemplar.

(Friedenfels, I şi II; *Wurzbach,* 1 / 219-220, 22 / 477; *Trausch,* I / 82-94, III / 554-556; *Cosma,* II / 223.*)*

Fiul său natural, Joseph, baron, născut la 22 iulie 1826 la Sibiu; mort la 24 aprilie 1901, tot la Sibiu. Studiază la gimnaziul şi la Academia juridică din localitate, intră în serviciul de stat, fiind asesor judecătoresc urbarial la Sibiu, asesor al consistoriului evanghelic săsesc de confesiune augsburgică şi, între 1867-1901, preşedinte al Asociaţiei transilvano-săseşti de agricultură (siebenbürgisch-sächsisches Landwirtschafts-Verein). La 1850-1851 lucrează la Ministerul de interne din Viena. După introducerea noii constituţii a bisericii evanghelice, din 1861, este membru al consistoriului săsesc, iar în anii 1868-1877 curator al bisericii. „Este considerat întemeietorul institutului pensiei (allgemeine Pensionsanstalt) generale a bisericii evanghelice, al cărei director funcţionează în anii 1868-1877." (*Sb. Sachsen Lexikon,* 42) În 1869, este consilier judecătoresc urbarial şi cere pensionarea. În 1869 şi din nou din 1874 până în 1877, la desfiinţarea funcţiei, este ales orator al comunităţii Sibiu. Din 1872, este membru al prezidiului Asociaţiei pentru cultura transilvană. Între 1872-1898 este directorul institutului de credit funciar (Bodenkreditanstalt), înfiinţat la Sibiu, din iniţiativa Asociaţiei de agricultură. După proclamarea dualismului, la 1873 renunţă la titlul de baron şi, prin aceasta, la un loc în camera ungară a magnaţilor. În 1874-1875, este numit membru al societăţii din Steiern şi al societăţii de agricultură din Viena. La 1886 devine director onorific al facultăţii juridice de la Universitatea din Heidelberg. Publică: „Entwurf einer Vorlage über die Errichtung einer allgemeinen Pensions-Anstalt der evang. Landeskirche A.B. in Siebenbürgen", Sibiu, 1865, ediţiile I şi II; „Das sächische Nationalvermögen. Eine rechtsgeschichtliche Studie", Sibiu, 1871. (*Trausch,* I / 94, III / 556; *Siebenbürger Sachsen Lexikon* 42.)

Scrieri: Bedeus von Scharberg sr. a lăsat în urmă multe scrieri anonime, dedicate istoriei Transilvaniei şi a naţiunii sale. Semnate sunt lucrările: „Abbildung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahr 1823 zu Vásárhely im Hunyader Comitate entdeckt wurden. Der reine Ertrag

ist zu einer vaterländischen wohlthätigen Anstalt (d.i. das Klausenburger Arbeits-Haus) bestimmt", Sibiu şi Braşov, 1825; „*Lucrum Camerae* in Ungarn und Siebenbürgen, historische Untersuchungen über die Natur, den Ursprung und die Umgestaltungen der ehemals daselbst unter diesem Namen gebräuchlichen Abgaben", (titlul iniţial: „Ueber das *Lucrum camerae* im allgemeinen und jenes der Siebenbürger Sachsen insbesondere), Braşov, 1838; „Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischen Nationen dieses Landes. Ein Versuch", cu 26 litografii, Sibiu, 1838; „Die Verfassung der Grossfürstenthums Siebenbürgen, aus dem Gesichtspunkte der Geschichte, der Landesgesetze und des bestehenden öffentlichen Rechtes", Viena, 1844 (cuprins: „1. Die leitenden Grundsätze der ständischen Verfassung des Repräsentativ-Systems; 2. Der Ursprung, die Ausbildung und der jetzige Stand der siebenbürgischen Verfassung; 3. Die Entstehung, Organisation und Zusammensetzung des siebenbürgischen Landtags, nebst einer Uebersicht der Landtags-Mitglieder vom Jahre 1841/2 nach ihren Cathegorien; 4. Das rechtliche Verhältniß der Stände zum Landesfürsten; 5. Der Einfluß der Stände auf die Gesetzgebung und die vollziehende Gewalt; 6. Der Einfluß der Stände auf den Staatshaushalt; 7. Die Verantwortlichkeit der hohen Staatsbeamten; 8. Die Oeffentlichkeit der ständischen Verhandlungen"), cartea a fost tradusă în limba maghiară de Samuel Makoldi, Pesta, 1846 şi reeditată tot la Pesta în acelaşi an; împreună cu Johann Karl Schuller semnează „Gutachten zur genauen Erörterung des Antrages zur Errichtung einer juridischen Facultät im Schooße der l. sächsischen Nation niedergesetzten Commission", f.l. f.a. (Sibiu, 1839) (cuprins: a. die Ansichten der einzelnen sächsischen Behörden, aus deren Berichten an die sächsische Nations-Universität, dargestellt; b. die von einigen dieser Behörden gegen den Antrag des Ober-Consistoriums erhobenen Bedenklichkeiten und Gegengründe beurtheilt; c. das eigene Gutachten über jenen Antrag und über die Art und Weise seiner zweckmäßigen Realisirung"); „Historisch-genealogisch-geographischer Atlas zur Uebersicht der Geschichte des ungrischen Reiches, seiner Nebenländer und angränzenden Provinzen", Sibiu, 1845, 1851, 1856 (prima parte cuprinde istoria veche a ungurilor, până la imigrarea lor în Panonia;

partea a doua oferă o privire sincronă a istoriei Ungariei, Transilvaniei şi a ţărilor limitrofe între anii 900-1800; se adaugă 15 tabele genealogice complete ale regilor şi principilor Ungariei şi 4 tabele genealogice ale celor mai însemnaţi principi transilvani; partea a treia descrie, cu hărţi, starea Ungariei, Transilvaniei şi a ţărilor înconjurătoare de la ocupaţia romană până în contemporaneitate; cartea mai conţine date geografice, prezentarea stemelor tuturor provinciilor descrise; astfel, cuprins: „Erster Theil: Die Vorzeit oder die Geschichte der Ungarn und ihres heutigen Vaterlandes bis zu ihrer Ankunft daselbst von 500 vor, bis 900 nach Christo. Drei Tafeln; Zweiter Theil: Geschichte Ungarns, Siebenbürgens und der Nebenländer von Ansiedlung der Ungarn in ihrem heutigen Vaterlande bis zur jetzigen Zeit. Von 901 bis 1800 nach Christo. In 14 chronologisch-synchronistischen Tabellen, XV Geschlechtstafeln der Herzoge und Könige der Ungarn, und IV Geschlechtstafeln der vorzüglichsten Fürsten von Siebenbürgen. 1. Anhang. Uebersicht der Regenten Ungarns und der benachbarten Staaten, 2. Anhang. Uebersicht der wichtigsten Begebenheiten aus der Geschichte Ungarns und seiner Nebenländer, 3. Anhang. Allgemeine Uebersicht sämmtlicher, dem Arpadischen Stamm sowohl in männlicher, als in weiblicher Linie entsprossenen, und durch Heirath auf den Thron erhobenen Könige von Ungarn, sammt Anmerkungen dazu. Reihenfolge der Könige von Ungarn in chronologischer Ordnung, sammt Anmerkungen dazu. Erklärung der Zeichen, welche auf den Geschlechtstafeln vorkommen. Abbildung der ungrischen Krone sammt Bemerkung dazu. Dritter Theil: Schauplatz der Geschichte der Ungarn oder Zustand Ungarns, Siebenbürgens und der Nebenländer, von der Herrschaft der Römer bis zur jetzigen Zeit. Von 500 bis 1800 nach Christo. In 8 Karten und einigen Zugaben."; atlasul este rodul mai multor ani de studiu; tipărirea lui începe la 1840, este întreruptă în timpul revoluţiei paşoptiste şi încheiată abia la 1851; la transportul pe Dunăre, în 1838, apoi în timpul revoluţiei şi cu prilejul unui incendiu izbucnit la librăria lui Steinhaußen, cartea este în pericol de a se pierde; „Bericht über die Entstehung, die Schicksale und Leistungen des Vereins für siebenbürgische Landeskunde bis zum Jahr 1853 vom Vereins-Vorsteher", Sibiu, 1853 (cuprins: „I. Entstehung

des Vereins und dessen Schicksale; II. Personalstand und Vereins-Mitglieder; III. Kassagebahrung; IV. Leistungen des Vereins").

Studii apărute în revista *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde:* „Beschreibung des im Jahre 1781 in Siebenbürgen abgehaltenen Landtages", vol. 2, caiet 2, p. 189 sq; „Bericht des Hermannstädter Königs-Richters Albert Huet an den Fürsten Sigmund Bathori vom Jahre 1593", vol. 2, caiet 3, p. 483-488.; „Bücherschau: Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen von Laureani", vol. 4, caiet 2, p. 73-85; „Anmerkungen zur Uebersetzung des Gromoischen Reise-Berichts über Siebenbürgen", Neue Folge (serie nouă), vol. 2, p. 51-74; „Des merkwürdigen Königs-Richters Markus Pemflinger letzte Lebensjahre und Ende", NF, vol. 3, p. 124-140; „Die Familie des Herrn Grafen Haller von Hallerstein in Siebenbürgen", NF, vol. 3, p. 163-207; „Die Veranlassung zu der engeren Verbrüderung der Sachsen in Siebenbürgen im Jahre 1613 und deren Folgen", NF, vol. 3, p. 208-273.

Articole apărute în alte periodice: „Beschreibung der Reise von Bistritz nach Galizien", în *Patriotisches Tageblatt* al lui Andre şi în nr. 84, 88, 89 şi 92 din *Vaterländische Blätter* al lui Sartori; „Versuch des Beweises, daß der Grund der Sachsen in Siebenbürgen ein wahres Lehn sei", în *Transsilvania,* II, p. 33-61; „Zweifel, Widersprüche und abweichende Meinungen verschiedener Geschichtsschreiber in Betref der Abstammung, der Geschlechts-Folge und der Nachkommen der ältern Könige von Ungarn", în *Transsilvania,* II, p. 62-92; „Die siebenbürgische Steuer-Gesetzgebung. Vom Jahre 1690 herwärts. Handelt I. von dem Aufschlag, II. von der Auftheilung, III. von der Einhebung, IV. Von der Verordnung und V. von der Verrechnung der Contribution", în *Archiv für die Kenntniß von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart* a lui Johann Karl Schuller, vol. 1, p. 1-23, raport susţinut în dieta transilvană din 1837 despre sistemul de impozitare în Ardeal.

Manuscrise: „Diatribe de jure proprietatis Saxonum in Fundo suo"; „Versuch einer Darstellung des Ursprungs, des Zweckes, des Wirkungskreises und der Zusammensetzung des Productional-Gerichtes in Siebenbürgen"; „Refutatio Reflexionum Tabulae R.

Praesidis Michaelis Székely in Causa Fisci R. ut A. contra Magistratum et Communitatem Cibiniensem, qua Curatores Xenodocii Cibin ut JJ. Intuitu Decimarum e Possessione Popláka percipi solitarum, Foro Productionali anno 1825 d. 5. Maji exhibitarum etc."; „Meynung über die Ursachen des dermaligen ungünstigen Zustandes der Provincial-Cassa und die Mittel derselben abzuhelfen" (3 părţi, elaborate în 1830-1831).

*

von Friedenfels, Eugen = concipist aulic al Cancelariei transilvane; după desfiinţarea Cancelariei aulice, din martie 1849 devine adevărat concipist ministerial la Ministerul de interne din Viena.

Născut la 3 (*Trausch,* III / 566) sau 23 (*Az 1848-1849. évi...* 280) decembrie 1819, la Sibiu; mort la 31 ianuarie 1881, la Nocrich.

Provine dintr-o familie evanghelică a patriciatului săsesc sibian, ce purta iniţial numele de Drotleff, prin înnobilare primindu-l şi pe acela de Friedenfels.

Tatăl său, Friedrich, fiul cel mare al judelui orăşenesc şi scăunal al Sibiului, Martin Drotleff von Friedenfels, care a murit la 1838, s-a căsătorit cu Louise von Schwind.

Aceasta, descendentă a unei familii de funcţionari imperiali de origine cehă, era fiica colonelului şi comandant grăniceresc la Turnu Roşu, Ludwig von Schwind, născut în 1759 la Karlsbad, mort în 1847 la Sibiu, ofiţer imperial ajuns în Ardeal la 1778 şi deţinând funcţia de comandant la Turnu Roşu până în 1828.

Singura fată a lui Ludwig von Schwind, Louise s-a născut în 1797 la Muschek, în Cehia, iar la 4 septembrie 1816 s-a căsătorit cu Friedrich Drotleff. A născut doi fii: la 19 mai 1817 pe Rudolph, care ulterior a lucrat la Ministerul c.c. de finanţe, şi în ajunul Crăciunului 1819 pe Eugen.

Tatăl, Friedrich, a murit la vârsta de 29 de ani, la 21 septembrie 1821, pe când Eugen avea 2 ani.

După moartea primului soţ, după 4 ani de văduvie, Louise Schwind se recăsătoreşte, la 1825, cu Joseph Bedeus von Scharberg (1783-1858), văduv şi el, pe atunci secretarul gubernial, ulterior comisar suprem al ţării.

La 22 iulie 1826 se naşte fiul lor, Joseph, care devine mai târziu curatorul bisericii evanghelice săseşti şi orator al Comunităţii oraşului Sibiu.

Tatăl adoptiv Bedeus sr. va muri la 1858, iar mama Louise la 1859.

Acest pas, recăsătorirea mamei, a cântărit enorm în cursul luat de viaţa fiilor Louisei din prima căsătorie. Friedenfels devine, deci, fiul vitreg al lui Joseph Bedeus von Scharberg, căruia îi va dedica o solidă monografie a omului şi epocii.

În 1826, se mută cu tatăl vitreg la Cluj, apoi în 1827 la Viena.

Urmează gimnaziul academic la 1830 şi facultatea de drept de la Universitatea vieneză.

Revenind în Ardeal, între 1837-1839, se dedică studiului juridic la liceul c.c. de limbă maghiară din Cluj.

La 5 august 1839, intră în serviciul de stat, ca şi cancelist la Guberniul din Cluj. După o perioadă de practică de un an la Tabla regească din Târgu Mureş, îşi susţine examenul de avocatură, apoi vine la Sibiu, făcând practică la Magistratul sibian.

În anul 1841, la vârsta de 22 de ani, păşeşte în viaţa politică, alături de tatăl adoptiv. Însoţindu-l pe Bedeus, Friedenfels asistă la derularea lucrărilor dietei transilvane din 1841-1843. Şederea sa la Cluj îi prilejuieşte şi accesul la bogata arhivă gubernială, în studiul căreia se adânceşte sub oblăduirea viceregistratorului Alexander Mike pe direcţia istoriei dreptului, iar alături de tatăl său cunoaşte derularea dietei transilvane din 1841-1843, familiarizându-se cu practicile şi intrigile vieţii politice.

În august 1844, devine concipist la Cancelaria aulică transilvană de la Viena.

Aici familia sa cultivă cercuri politice înalte, aflându-se în primul rând în legătură zilnică cu consilierul aulic Ludwig von Rosenfeld.

În noiembrie 1844 vicepreşedintele Cancelariei aulice, baronul Jósika Samuel, îl ia pe Friedenfels la biroul prezidial, după pensionarea cancelarului aulic von Noptsa.

La 1846, este promovat concipist aulic onorific. Aici ia la cunoştinţă preambulul dietei transilvane din 1846-1847, cea care avea să contribuie decisiv la declanşarea crizei din 1848.

În toată această perioadă, se află în vie legătură cu personalități ale națiunii săsești: Bedeus, St.L. Roth, J.K. Schuller, Benigni, Heinrich Schmidt, Friedrich Hann ș.a.

După declanșarea evenimentelor revoluționare la Viena, odată cu desființarea Cancelariei aulice transilvane, la 2 mai 1848 revine în Ardeal împreună cu prietenul său Joseph von Rosenfeld, pentru a participa la revoluție. Cei doi tineri aduc cu ei noua constituție austriacă. Poposesc întâi la Sibiu, apoi călătoresc în mai multe părți ale Pământului Săsesc, participând activ la viața politică și manifestându-și deschis antiunionismul.

La începutul lui mai, sub prezidiul lui Georg Bachner se crează la Sibiu o comisie, al cărei membru devine.

La 7 mai, Friedenfels împreună cu avocatul sibian și profesorul de drept Konrad Schmidt, precum și cu Georg Daniel Teutsch, viitorul episcop și istoric al sașilor, merge la Brașov, pentru a sonda opiniile brașovenilor legate de uniune și de „înfrângerea pericolului maghiar". În acele momente nu s-a realizat dorita unitate de opinii; Pământul Săsesc rămânând scindat în unioniștii de la Brașov și Sighișoara și antiunioniștii cu bastionul la Sibiu. Abia în septembrie 1848, după retragerea deputaților sași din parlamentul de la Pesta – parlament inaugurat la 2 iulie, sașii au ajuns, prin forța împrejurărilor, la o poziție unitară proimperială, antirevoluționară și antimaghiară.

Friedenfels nu participă la lucrările dietei de la Cluj – delegați dietali ai scaunului Nocrich fiind Michael Brandsch și Friedrich Conrad, în schimb este ales delegat la Universitatea națională săsească, respectiv la așa-numitul conflux, apoi la Universitatea lărgită (die sogenannte verstärkte Vertrauensuniversität) deschisă la 26 iunie 1848, apoi – împreună cu notarul scăunal suprem Michael Brandsch – este ales deputat de Nocrich în camera reprezentanților a parlamentului de la Pesta, în urma alegerilor desfășurate la finele lui iulie 1848.

Cei doi deputați de Nocrich se legitimează la Pesta la 7 august.

La 10 august, Friedenfels participă prin vot nominal aprobativ la dezbaterea chestiunii școlilor elementare.

În schimb, la 31 august nu votează pentru acordarea unei remuneraţii suplimentare de 2 mii de forinţi preşedintelui Consilului maghiar de miniştri.

Din nou îşi dă acordul la cele două votări nominale din 4 septembrie, cu privire la împuternicirea cu puteri depline a lui Beöthy Ödön şi referitor la retragerea delegaţiei trimise la parlamentul celor 100 din Viena.

Parlamentul ungar respinge însă majoritatea revendicărilor săseşti, vizând menţinerea vechilor privilegii de autonomie teritorială şi municipală, limbă şi biserică proprie. În opinia lui Kossuth, drepturile cetăţenilor şi libertatea individuală erau suficient asigurate prin înarmarea generală (egyenlöséget).

Prin urmare, în toamna lui 1848, când prevederile camerei maghiare a reprezentanţilor adoptă o direcţie ce contrariază opiniile sale personale, dar şi ale colegilor săi, aducând încălcare instrucţiunilor Universităţii naţionale săseşti, la 19 septembrie Friedenfels demisionează, alături de alţi cinci deputaţi saşi (Heinrich Schmidt, Joseph Rosenfeld, Michael Brandsch, Josef Schnell şi Friedrich Fabini). Ei depun mandatele de deputaţi, protestând sincer şi deschis „împotriva acelei legi parlamentare, conform căreia guvernul maghiar îi va numi [de acum înainte] pe deputaţii saşi".

Friedenfels şi Brandsch, cei doi deputaţi ai circumscripţiei electorale Nocrich, aduc la cunoştinţa camerei reprezentanţilor următoarea scrisoare: „Actualmente, în direcţia pe care evoluează cursul dietei, împotriva cunoscutelor noastre convingeri politice, cu modestie şi linişte [declarăm că] noi nu participăm. Aşadar, să lăsăm în mod firesc alegătorilor noştri [dreptul unor] noi alegeri, pentru alţi deputaţi în dieta maghiară, iar noi, deputaţii, din propria noastră iniţiativă cu acestea ne dăm demisia."

Într-o şedinţă cu manifestări violente, camera maghiară a reprezentanţilor respinge demisiile deputaţilor saşi, aceştia fiind declaraţi instigatori şi înalţi trădători de ţară (lázitóknak és hazaárulóknak nevezték öket). Kossuth cere camerei să interzică întoarcerea acasă a deputaţilor, până ce în locul lor nu vor sosi la Pesta deputaţi saşi nou aleşi, care – dacă nici ei nu se vor îngriji de lucrările dietei – la rândul lor vor fi priviţi drept fugari (szökevénynek tekintendö).

Friedenfels se întoarce însă la Sibiu, străbătând țara de-a latul împreună cu prietenul său Michael Brandsch, în pofida terorismului prezent pretutindeni.

Ajuns la Sibiu, intră în slujba Universității naționale săsești, în cadrul comitetului național. La 30 octombrie, își deschide lucrările Universitatea lărgită, care stabilește înființarea comitetului de pacificare româno-săsesc. Din partea sașilor, comitetul îl cuprinde și pe Friedenfels

La 2 decembrie are loc alegerea noului împărat al Austriei, Franz Joseph.

La 3 decembrie 1848, Universitatea națională săsească decide trimiterea lui Friedenfels și Heinrich Schmidt ca deputați extraordinari la Curtea aflată la Olmütz. Cei doi călătoresc pe drumuri ocolite, prin Lemberg și Cracovia, până la Viena, ajungând la țintă la 17 decembrie. Aici reușesc să îi întâlnească pe membrii deputăției naționale săsești, dar și înalți demnitari austrieci, raportând despre starea lucrurilor din Transilvania. Împreună cu consilierul ministerial B. Geringer, convocat la minister, Friedenfels călătorește la Olmütz și Kremsier, asigurându-l pe împărat de devotamentul necondiționat al sașilor față de cauza imperială. Aici își aduce obolul la emiterea preaînaltului manifest din 21 decembrie 1848.

În mediul politic maghiar, Friedenfels, Joseph Rosenfeld și celelalte figuri marcante din rândul sașilor sunt priviți drept unelte ale camarilei vieneze, folosite pentru a-i stârni pe sași împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria. În mod cert, Friedenfels se află și în legături directe și strânse cu comandantul suprem al trupelor c.c. din Ardeal, baronul Anton Puchner.

Între timp, Bem cucerește sudul Transilvaniei, așa că Friedenfels rămâne deocamdată la Viena. După cucerirea întregului Ardeal de către Bem, cu excepția munților Apuseni, întoarcerea lui Friedenfels acasă devine imposibilă. Solicitat de ministrul Stadion, intră concipist ministerial la Ministerul de interne, unde în 1850 este numit secretar ministerial.

În 1852, îl însoțește pe împărat în călătoria sa în circuit prin Ungaria.

La 23 ianuarie 1853 este numit consilier al Statthalterei (locotenenței) în Ungaria.

În 1854, Eugen Drotleff von Friedenfels dobândeşte rangul de baron imperial.

Cu începere din 11 mai 1855 devine consilier la direcţia principală a regiunii Sopron, director de cancelarie şi concomitent membru al comisiei permanente a personalului.

La 12 mai 1859, este numit consilier aulic la circumscripţia Statthalterei de la Oradea, figurând în nomenclatorul aristocraţiei imperiale.

În mai 1860, este repartizat sub însărcinarea generalului de cavalerie Lajos von Benedek. Rămâne la Buda, până la publicarea diplomei din octombrie 1860, care îl scuteşte de a activa în continuare în Ungaria, unde petrecuse deja timp mai îndelungat la Buda, Oedenburg şi Oradea. Nu i se împlineşte dorinţa de a fi trimis la Sibiu, căci împăratul îl cheamă la Viena.

La finele lui decembrie 1860 este numit consilier ministerial şi coordonator de presă sub oblăduirea ministrului poliţiei B. Mecsery la Viena. Din iunie 1861 lucrează în subordinea ministrului Schmerling. În ultimele zile ale anului 1861 încheie controlul presei în calitate de şef al biroului presei de la Ministerul poliţiei. Din 1862 lucrează în continuare la Cancelaria aulică transilvană. La 31 decembrie 1862, la cererea ministrului contele Nádasdy, este numit referent la Cancelaria aulică transilvană. Abia la 21 martie 1863 lasă coordonarea biroului de presă de la Ministerul poliţiei urmaşului său.

Friedenfels este ales deputat la dieta Transilvaniei, convocată la Alba Iulia pe data de 4 noiembrie 1861, dar la care nu participă.

În anii 1863-1865, este ales, fără a-şi fi depus candidatura, deputat de Nocrich la dieta din Sibiu, deschisă la 15 iulie 1863. Împreună cu Ludwig von Rosenfeld, celălalt deputat de Nocrich, şi cu Reichenberggel creează aşa-numita partidă imperială.

Dieta transilvană îl deleagă în Consiliul imperial (Reichsrath) austriac, participând la şedinţele sale până la desfiinţarea acestuia, datorită intrigilor coordonate de Esterházy şi Belcredy, în iulie 1865.

Este invitat oficial imperial şi la dieta transilvană de la Cluj din noiembrie 1865.

Odată cu instaurarea dualismului, oamenii guvernării imperiale sunt daţi afară sau se retrag singuri de pe posturile lor. La 9 martie 1867 Cancelaria aulică transilvană este desfiinţată din nou şi Friedenfels este disponibilizat.

La 11 octombrie 1868, iese la pensie, decizia de pensionare fiind semnată de ministrul dr. Giskra, care nu prea avea la suflet caractere precum Friedenfels.

După pensionare trăieşte parţial la Viena, parţial la Sibiu, retras din viaţa politică.

(*Trausch*, III / 566-572; *Az 1848-1849. évi*... 280-283; *Cosma*, II / 241.)

Scrieri: În anii 1844-1863 activează ca publicist şi ziarist la ziare germane vieneze şi ardelene. Colaborează la gazetele *Transsilvania* (din 1845, sub redacţia lui Schuller, apoi a lui Hann), *Siebenbürger Bothe* (în 1848, sub redacţia lui Benigni), *Unterhaltungen aus der Gegenwart* (aici este redactor-şef, în perioada iunie – decembrie 1848, în lipsa lui Heinrich Schmidt). În anii 1849-1851 publică în *Presse* (sub redacţia lui Zang), *Augsburger Allgemeine Zeitung*, *Preßburger Zeitung*, *Ostdeutsche Post* (sub redacţia lui Kuranda), *Pester Zeitung*.

Studii şi volume publicate: „Die Archive Siebenbürgens, als Quellen vaterländischer Geschichte", în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol. 2, 1846, p. 3-29; „Uebersicht der Josephinischen Grundausmessungen in den Jahren 1786-1790", în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol. 2, 1846, p. 130-145; „Beiträge zur Geschichte der Grafen von Burchperg in Siebenbürgen", Viena 1852; „Zum Leben des Bürgermeisters von Hermannstadt, Georg Hecht", Viena 1853; „Nekrolog des Oberlandeskommissärs Joseph Bedeus von Scharberg", în *Wiener Zeitung*, 25 iunie 1858, nr. 143, şi în: *Transsilvania*, 13 iulie 1858, nr. 28; „Nekrolog des Sektionschefs Ludwig Freiherrn von Rosenfeld", în: *Hermannstädter Zeitung*, 19 iunie 1869, nr. 144; „Freimaurer in Siebenbürgen. Von einem Profanen", în *Zirkel*, nr. 22, 23, 24 / 1874.

Încă inedite sunt: „Joseph Bedeus von Scharberg"; „Joseph Benigni von Mildenberg" (prelucrate pentru *Allgemeine Deutsche*

Biographie, dar netipărite); „Heinrich Schmidt. Eine biographische Skizze" (o prelucrare destinată unui jurnal mai important); „Briefe aus dem Orient, 1872. Dreißig Reisebriefe über eine Tour in Egypten, Syrien und der Türkei".

Opera sa principală este „Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert", 2 volume, Viena, 1876 şi 1877. Această operă, bazată pe memorii şi documente, oferă o monografie biografică a tatălui adoptiv al lui Friedenfels, Bedeus von Scharberg, dar şi numeroase date şi informaţii relative la istoria contemporană autorului a Transilvaniei şi Ungariei. (Cuprins: „I. Band: Vorwort. – Einleitung. – I. Abschnitt: Bedeus' Abstammung und Jugend. – II. Abschnitt: Bedeus' erste Dienstjahre, 1802-1827. – III. Abschnitt: Zehn Jahre bei der siebenbürgischen Hofkanzlei, 1827-1837. – IV. Abschnitt: Zehn Jahre im Vaterlande, 1838-1847. - II. Band: V. Abschnitt: Die Zeit der Wirren, 1848-1849. – VI. Abschnitt: Zur Zeit der Reaktion, 1849-1858. VII. Abschnitt: Bedeus' Person und Charakter, Wirken, Lebensweise. – Schlußwort. Plus 41 Exkurse, wovon 17 biographische, 12 staatsrechtliche und rechtshistorische und 12 historische Episoden in monographischen Skizzen: I. Grundzüge der Verfassung und Verwaltung Siebenbürgens. – II. Freimaurer in Siebenbürgen. – III. Regulation. – IV. Insurrektion. – V. Oberlandeskommissariat. – VI. Komeswahlrecht. – VII. Die orientalische Pest in Siebenbürgen. – VIII. Forum productionale. – IX. Alexander Ypsilanti. – X. Graf Adam Rediczky. – XI. Partes reapplicatae. – XII. Franz Freiherr von Blasits. – XIII. Ludwig Freiherr von Rosenfeld. – XIV. Sprachkampf. – XV. Straßenwesen in Siebenbürgen. – XVI. Aerarien und Fonde in Siebenbürgen. – XVIII. Staatsrath und Konferenz. – XVIII. Törzburg, Kalibaschen. – XIX. Kontumazwesen. – XX.. Graf Franz Nádasdy. – XXI. Militärgrenze. – XXII. Landtag: Geschichte, Gliederung, Geschäftsbehandlung. – XXIII. Altschiffahrt. – XXIV. Die Schwabeneinwanderung. – XXV. Die kirchlichen Wirren in Blasendorf. – XXVI. Die Bauernbewegung im Bergwerksdistrikte. Katharina Varga. – XXVII. Kommandirende Generäle in Siebenbürgen. – XXVIII. Avram Ianku. – XXIX. Andreas Freiherr von Schaguna. – XXX. Landesbuchhaltung. – XXXI. Stefan Ludwig

Roth. – XXXII. Franz Freiherr von Reichenstein. – XXXIII. Karl Freiherr von Geringer. – XXXIV. Heinrich Schmidt. – XXXV. Verein für siebenbürgische Landeskunde. – XXXVI. Friedrich Hann. – XXXVII. Dr. Georg Paul Binder. – XXXVIII. Karl Gooß. – XXXIX. Joseph Benigni von Mildenberg. – XL. Karl Freiherr von Hietzinger. – XLI. Samuel L. von Mederus.)

Trimiteri bibliografice

* *Allgemeine Deutsche Biographie* – voce semnată de G.D. Teutsch = *Allgemeine Deutsche Biographie,* aus Veranlaßung Sr. Majestät des Königs von Bayern, hrsg. durch die hist. Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften, Verlag v. Duncker § Humbolt, Leipzig, 1890, vol. 30, p. 260-270 (Franz von Salmen).

* *Az 1848-1849. évi...* - voce semnată de Eilhart Anton Dörner = *Az 1848-1849. évi elsö népképviseleti országgyülés történeti almanachja,* Magyar Országgyülés, Budapesta, 2002, p. 280-283 (Eugen von Friedenfels).

* *Cosma* = Ela Cosma, *Revoluţia de la 1848-1849. Un catalog de documente şi regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj),* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, vol. II, p. 223 (Joseph Bedeus von Scharberg), p. 224-225 (Joseph Benigni von Mildenberg), p. 241 (Eugen von Friedenfels), p. 285-287 (Franz von Salmen).

* *Friedenfels* = Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert,* ed. Wilhelm Braumüller, Partea I-a: 1783-1847, Viena, 1876; Partea a II-a: 1848-1858, Viena, 1877, p. 111, 400-404 (Joseph Benigni von Mildenberg), p. 468-471 (Franz von Salmen).

* *Sb. Sachsen Lexikon* = *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon,* hrsg. Walter Myß, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 42 (Joseph Bedeus von Scharberg jr.).

* *Schiller* = W. Schiller, *Eine Komesinstallation und ein Begräbnis,* în: „Bilder aus der Kulturgeschichte der Siebenbürger Sachsen", ed. Friedrich Teutsch, Verlag der Krafft § Drotleff A.G., Sibiu, 1928, p. 81-94 (Franz von Salmen).

* *Trausch* = Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-litterarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen,* Druck und Verlag von Johann Gött § Sohn Heinrich, Braşov, vol. I, 1868, p. 82-94 (Joseph Bedeus von Scharberg), p. 94 (Joseph Bedeus von Scharberg jr.), p. 95-103 (Joseph Benigni von Mildenberg); vol. III, 1874, p. 554-556 (Joseph Bedeus von Scharberg), p. 556 (Joseph Bedeus von Scharberg jr.), p. 566-572 (Eugen von Friedenfels).

* *Wurzbach* = Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Provinzen gelebt haben,* Druck und Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, vol. 1, Viena, 1856, p. 219-220 (Joseph Bedeus von Scharberg), p. 270-271 (Joseph Benigni von Mildenberg), vol. 27, Viena, 1874, p. 145-148 (Franz von Salmen).

ROLUL PICTORILOR DIN GENERAŢIA PAŞOPTISTĂ ÎN ORIENTAREA ARTEI ROMÂNEŞTI SPRE MODERNITATE

Daniela Gui

O justă evaluare a contribuţiei ce le revine generaţiilor din deceniile patru şi şase ale secolului trecut, în direcţia revirimentului spre modern, implică rememorarea unor tradiţii inveterate, dar şi a primilor paşi schiţaţi în acel sens. Persistentă, tradiţia medievală înrudită cu factura bizantino-balcanică şi pătrunsă de spiritul ecleziastic al panortodoxismului s-a menţinut până în secolul al XVIII lea, favorizând menţinerea unui anumit program iconografic şi practicarea anumitor tehnici picturale. Icoanele pe lemn şi sticlă au însoţit tehnica murală, de preferinţă în frescă, constituind o practică dominantă. În acele împrejurări evoluţia spre modernitate era inhibată de programul canonic şi de prescripţii iconografice stricte. Acestea îngăduiau prea puţine inovări stilistice, în pofida unor contacte cu arta occidentală, mediate mai ales prin Europa Centrală. Longevitatea spiritului medieval, deşi suferă unele tendinţe novatoare, este atât de stăruitoare, încât pune stavile unor iniţiative mai mult sau mai puţin timide de a depăşi o tradiţie profund înrădăcinată.

Prevederi dogmatice stabileau criteriile tematice şi modalităţile de exprimare cuprinse în cărţile de modele transmise fidel din generaţie în generaţie. Pictura bisericească le impunea zugravilor şi iconarilor respectarea canoanelor prestabilite. Prin episcopiile sale, autoritatea ecleziastică recomanda artiştilor să se folosească de modele secular reluate. Este elocventă în acest sens circulara emisă în 1781 de către Filaret, episcopul Râmnicului, care interzicea pe de o parte înfăţişarea neverificată a subiectelor „care nu sunt primite de pravilă", deci străine programului canonic. Pe de alta, pretindea ca meşterii zugravi să se prezinte la episcopie pentru a face dovada

calităţii lor artistice.[1] În condiţiile unor astfel de restricţii şi a unei atare vigilenţe, artistul nu putea ieşi din îngrădirile unui stil inveterat. Pentru respectarea sa, el era îndemnat să consulte erminiile, făcând după acestea „cópii şi izvoade".

Vehicularea erminiilor greceşti, îndeosebi a celor athonite, era stăruitoare. Cele mai cunoscute datau din secolul al XVI-lea, fiind semnate de Manuel Panselinos din Thessalonic, care pictase la mănăstirea athonită de la Protaton (1526-1540), de Theophanos din Creta, autorul picturilor de la Lavra, Stavronikita, Dionisiu şi Kalabaka (1535-1545); în sfârşit, de Frangos Catellanos din Theba (Beoţia), activ la Lavra (1560)[2]. Faimoasă şi intens folosită, erminia lui Dionisie de Furna, concepută între 1701-1733 sintetizează modelele anterioare pe care le copiază[3].

Inspirate de opurile bizantine, erminiile româneşti apar în secolul al XVIII-lea, în epoca brâncovenească şi postbrâncovenească. Cunoscute sunt caietele cu modele de Stan Zugravul (1734), urmat de Grigorie Zugravul, apoi de Radu Zugravul (activ între 1759 şi 1784). Numele celui din urmă (născut probabil prin 1740) a fost pus într-o ipotetică relaţie cu picturile bisericii din Hălmagiu (jud. Arad)[4].

Erminia lui pare a fi peregrinat, ajungând în final în posesia lui Avram Zugravul din Târgovişte, activ în secolul al XIX-lea[5].

Importante şi mai variate în ceea ce priveşte sursele de inspiraţie, sunt tipăriturile ilustrate cu xilogravuri, numeroase începând cu secolul al XVI-lea. Gravurile oferă o sumedenie de modele de provenienţă diversă, circulând dinspre Veneţia şi Germania de Sud (Nürnberg), venind din ambianţa lui Dürer şi a discipolilor săi, unii prezenţi la

---

1 Cf. Theodora Voinescu, *Radu Zugravu*, Bucureşti, 1978, p. 28.
2 V. Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, II, Paris, 1925, pp. 737, 789, 790, 792-793, 841 844, 846, 847, 856; V. Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, Cernăuţi, 1936, pp. 15-17.
3 Cf. G. Bayet, *L'art byzantin*, ed. III, Paris, 1904, p. 255 sqq.; V. Grecu, *Versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină*, Cernăuţi, 1924, p. 7, 10. 11.
4 T. Voinescu, *op. cit.*, p. 24.
5 Grecu, *Cărţi de pictură*, p. 8, 11, 25-26; Grecu, *Versiunile româneşti*, pp. 15-17; Voinescu, *op. cit.*, p. 29.

Cracovia. Se realizează astfel interferenţe ale stilului bizantin şi postbizantin cu Renaşterea şi barocul, resimţite pe o arie românească mai largă[6].

Pictura noastră asimilează elementele novatoare, încurajând pătrunderea unor genuri noi, cum sunt portretul şi autoportretul. De veche tradiţie, portretele ctitorilor, nu neapărat convenţionale, ci înclinând adesea spre individualizare, sunt ocazional însoţite de autoportrete ale zugravilor. Din secolul al XV-lea apăreau în pronaos efigiile unor ctitori princiari, boieri şi ierarhi, mari bani şi cneji, înveşmântaţi în somptuoase costume de curte. Progresiv, ei au fost însoţiţi de personaje cu un statut mai modest, negustori, meşteşugari şi ţărani. În bisericile cantacuzine şi brâncoveneşti se ivesc portrete ale unor meşteri zugravi, arhitecţi şi cioplitori în piatră, precum şi ale ucenicilor care îi asistau. Un exemplu dintre cele mai vechi îl constituie autoportretul lui Pârvu Mutu (Pârvescu, 1657-1735) care se înfăţişează la biserica din Bordeşti, împreună cu ajutoarele sale. Favorit al Cantacuzinilor pe care i-a slujit timp de două decenii, Mutu creează în suite o adevărată galerie de portrete domneşti având un caracter votiv. Depăşind convenţia şi schematismul, el se străduieşte să redea trăsăturile reale ale fizionomiilor, imprimându-le un caracter firesc, în ciuda atitudinilor încă rigide. La fel de importante sunt efigiile lui Constantinos Grecul şi ale echipei sale de zugravi pictate la Hurez (1693-1694) unde au întemeiat o adevărată şcoală de zugrăvie[7]. Alături de autoportretul mai tardiv, al lui Radu Zugravu de la Gura Văii, apăreau în costum popular Ana, soţia moşului Ion meşterul care erau şi gazdele zugravilor. Iar alături de preotul satului erau reprezentaţi ucenicii pictori[8]. Însoţirea unor reprezentări sacrale cu scene de gen cotidiene şi figuri obişnuite, inspirate din viaţa reală, devenind tot mai frecventă, marchează introducerea unor elemente laice în ansamblul dogmatic.

---

[6] Viorica Guy Marica, Cornel Tatai-Baltăs, *Surse iconografice şi stilistice ale unor teme figurative din xilogravura românească (Secolele XVI-XIX)*, în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 303.

[7] Vasile Drăguţ, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, ed. II, Bucureşti, 1976, pp. 107-108, 110.

[8] Cf. Voinescu, *op. cit.* p. 15.

Oricât de severe erau prescripțiile canonice, nu puteau împiedica pătrunderea unor personaje mirene, chiar dacă prezența lor – fiind considerată subsidiară – era admisă de preferință în încăperea mai puțin importantă, preambulară, a pronaosului.

Caracterul conservator al stilului religios era favorizat de tehnica tradițională a frescei. Termenul de frescă a devenit uzual pentru pictura murală, începând cu secolul al XVIII-lea, chiar și în cazurile în care era combinată cu tempera[9].

Procedeul *al fresco* folosește culori solubilizate în apă, aplicate pe tencuiala umedă, proaspătă, ce le absoarbe. Lucrarea este eșalonată pe porțiuni de o zi, interval în care tencuiala, uscându-se, devine impermeabilă. În consecință, pentru execuția unor corecturi pictorul este nevoit să dea jos tencuiala și să refacă pictura, ori să recurgă la tempera (pe bază de gălbenuș sau ou întreg) aplicabilă pe tencuiala uscată (tehnică *al secco*)[10].

Nepermițând reveniri, nici corecturi, fresca impune o execuție rapidă și sigură. De obicei pale și mate, culorile ocolesc gama saturată și intensitățile tonale, nesuportând contrastele puternice. Cât privește efectele de umbră – lumină, gradațiile analitice sunt excluse. Valorația este în mod necesar sintetică, deopotrivă inaptă pentru sugerarea umbrelor adânci și a luminilor vibrante. Artă monumentală și mai curând schematică, muralismul se sprijină mai ales pe fluența ductului liniar, implicând o anume virtuozitate a conturelor, în acord cu funcția sa decorativă. Freschistul folosește de preferință tonuri plate, egale ca intensitate, potrivite cu tendința ornamentală, susținută de proporțiile largi și de stilizarea imaginii în ansamblu. Realizarea inevitabil grăbită limitează posibilitatea de a zăbovi asupra detaliilor, deci și observația realistă.

Condițiile tehnice proprii picturii murale restrângeau cadrul interpretării novatoare, iar moderația cromatică nu încuraja îndrăznelile unei orientări mai libere care să îngăduie evoluția spre o

---

9 I. D. Stefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 216.

10 Idem, p. 216 sqq.; D. I. Kiplik, *Pictura monumentală*, trad. Vera Ilchievici, Marin Dima, București, 1953, p. 63 sqq.

viziune modernă. Ca atare nu erau adecvate nici pentru progresele în direcţia realismului. În schimb, timpul şi experienţa au demonstrat că asemenea obiective puteau fi atinse în pictura de şevalet.

Desprinsă de suportul parietal, aceasta se realiza pe panouri de lemn, apoi pe plăci de aramă, în final pe pânză de in sau cânepă ce se întindea pe saşiu. Utilizat iniţial doar în scopul vernisării, uleiul de in, care este foarte sicativ, a devenit un liant ideal pentru dizolvarea pigmenţilor. Foarte extinsă în Ţările de Jos, cultura inului a favorizat iniţiativa fraţilor Hubert şi Jan van Eyck care adoptă pictura în ulei. *Altarul poliptic din Gand* (1432, catedrala Sint Bavo) şi *Madona cancelarului Rolin* (1436, Paris, Musée du Louvre) ilustrează în mod concludent resursele novatoare ale acestei tehnici. Prin Justus de Gand (Giusto di Guanto, Joos van Waasenhove), anume chemat în 1470 de ducele da Montefeltro la Urbino, tehnica se răspândeşte în Italia[11]. Graţie lui Antonello da Messina şi lui Leonardo da Vinci, noul procedeu înregistrează un succes unanim, fiind adoptat pe plan european.

Iniţial, pictura de şevalet sau de panou preferase tempera al cărei aspect rămânea mat şi adesea cretos. Uleiul în schimb oferea moliciune şi prospeţime picturii, permiţând o execuţie în etape succesive prin suprapunerea straturilor de culoare. Datorită acestei însuşiri de fundamentală importanţă, corecturile şi revenirile ulterioare deveneau posibile, prelungindu-se într-un timp nedefinit. Pictând exclusiv în ulei, Leonardo a estompat contururile, învăluindu-le uşor în acel *sfumato* ce anunţa clarobscurul stilului baroc. Supleţea formei şi sugestia spaţială adâncită era obţinută prin mijloace mai ales picturale, cu un efect subtil[12].

Tehnica în ulei îngăduie observaţia analitică a realului, redarea unei materialităţi diferenţiate a elementelor, jocul lent gradat al umbrei şi al luminii, cu treceri adesea imponderabile. Dispune aşadar

---

[11] Traugott Stephanowitz, *Pictura în ulei,* trad. Ioan Comşa, Bucureşti, 1966, pp. 6-10; Robert Genaille, *Enciclopedia picturii flamande şi olandeze,* trad. Horia Vasilescu, Caius Franţescu, Bucureşti, 1975, p. 264.

[12] Stephanowitz, *op. cit.*, p. 9.

de eficiente resurse în ceea ce privește studiul naturii și sondarea realității. Secole de-a rândul, procedeul glasiurilor transparente, delicat colorate, așternute progresiv strat după strat, cu pensulație „linsă", fină, neaparentă, a dominat.

Bogăția efectelor pe care tehnica glasiurilor o suscita era obținută prin meticulozitate și atenție concentrată, străine inspirației spontane. Totuși în pictura Renașterii târzii, la Veronese și Tizian, devine sesizabilă o anumită relaxare. Rubens și Rembrandt, deopotrivă cu alți pictori ai barocului, adoptă și ei o pensulație mai liberă. Eliberarea succesivă are loc mai ales grație romantismului, îndeosebi prin contribuția lui Delacroix. Totuși glasiurile au rezistat până la impresionism, găsindu-și sfârșitul odată cu pictura spontană, *alla prima* care le înlocuiește prin tușa divizată și prin vibrația petelor de culoare.

Depășirea unor procedee tradiționale ca fresca și tempera s-a înfăptuit tardiv în pictura românească, abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Împrejurare cu atât mai ciudată cu cât pictorii de altare, care au avut contacte variabile cu ambianța sud-germană, foloseau încă din secolul al XVI-lea uleiul și panourile de lemn. Influența lor pare a fi fost însă restrânsă.

Reînnoirea are loc, prin adoptarea pânzei ca suport și a uleiului ca solvent, abia prin relațiile vieneze. Trimise de curtea imperială în Banat și în Transilvania, portretele aulice, pictate de artiști celebri ca Martin Meytens, oferă modele demne de urmat. Încă din secolul al XVII-lea se cultivase portretul în ambianța săsească, statornicind un gen ce se amplifică în secolul următor. Galeria baronului Samuel von Brukenthal, marele colecționar de artă căruia Joseph Hickel îi face portretul în 1779 (Sibiu, Muzeul Brukenthal), oferea un imbold de urmat. Nu doar patriciatul local slujea ca model, ci și figuri memorabile ca acelea ale lui Horia și Cloșca, interpretate de Sigismund Koré în 1784 (Aiud, Muzeul orășenesc).

Întregit cu imaginea lui Crișan, tripticul capilor răsculați le este atribuit lui Anton Steinwald și lui Johann Martin Stock, fiind litografiate de Franz Neuhauser (Sibiu, Muzeul Brukenthal). Stock și-a făcut, din 1771, studiile la Viena, fiind urmat în 1777 de Efrem Micu, primul artist român transilvănean, văr cu Samuil Micu și nepot al

faimosului episcop Inochentie Micu[13]. Tot student al Academiei de Arte Frumoase vieneze este moldoveanul Eustaţie Altini care face parte din tagma „zugravilor de subţire".

Pentru a se departaja de „zugravii de gros" (zugravi de case, boiangii etc.), pictorii din Ţara Românească adoptaseră apelativul „zugravi de subţire" cu titlu discriminator, constituindu-se în 1787 într-o breaslă aparte[14], al cărei prim staroste a fost ales veneţianul de origine Iordache Venier (Giorgio da Veneto). Mai nobilă şi mai preţuită decât meşteşugurile uzuale ai căror reprezentanţi se situau pe o treaptă socială inferioară, îndeletnicirea practicată de membri noii corporaţii era astfel ierarhic delimitată. Momentul s-a dovedit crucial, coincizând cu un proces de laicizare masivă a artei pictoriceşti. Genul portretistic debutează pe plan naţional prin străduinţa unor pictori locali, dintre care unii au rămas anonimi.

Cunoscute sunt totuşi numele unor artişti ca Petrache Logofătul şi Năstase Negrule care, ilustrând *Alixăndria* sau *Erotocritul*, introduc personaje contemporane, înveşmântate după moda vremii lor. Sau un Ion Dobrescu, cronicarul care include portrete şi chiar sumare peisaje în ilustraţiile sale.

Spectaculare compoziţii cu numeroase figuri grupate în jurul fastuoasei prezenţe domneşti – supraînălţată şi supradimensionată ca simbol al autorităţii sale ierarhice – oferă tabloul *Nicolae Mavrogheni împărţind daruri* pictat de Grigore Zugravul şi scena *Suirii pe tron a lui Mavrogheni* semnată de Iordache Venier. Factura compoziţională a veneţianului nu diferă în esenţă de aceea a artistului aborigen, care este ceva mai complicată[15].

Cei mai importanţi „zugravi de subţire" erau Nioolae Polcovnicul (1788-1842), Ion Balomir (1794-1835?) şi Eustaţie Altini (1772?-1815). Zugrav de biserici, Nicolae Polcovnicul era de viţă boierească asemenea lui Petrache Logofătul. El păstrează reminiscenţe hieratice şi în operele sale cu caracter laic. *Autoportretul* (Bucureşti, Muzeul Naţional

[13] Viorica Guy Marica, Mircea Ţoca, *Istoria artei româneşti (Secolele XVIII-XIX)*, Cluj Napoca, 1981, pp. 54-55, 98.
[14] Drăguţ, Florea, Grigorescu, Mihalache, *op. cit.*, p. 127.
[15] Idem, p. 128.

de Artă) nu se desprinde total de severitatea atitudinii, nici de relativa rigiditate a expresiei. Mai firesc în interpretare se dovedeşte Ion Balomir care, venind din Transilvania, avusese contacte cu un stil mai evoluat. El pătrunde cu anumită agerime individualitatea modelului, sondând-o mai adânc. Un nivel mai înalt atinge Eustaţie Altini care şi-a însuşit la modul personal lecţia vieneză a portretului. Protocolarul şi ceremoniosul se răsfrâng în opera sa, dar imaginile feminine sunt mai sensibile, distingându-se printr-o picturalitate mai suplă. Altini nu ezită să abordeze formula mai largă, mai pretenţioasă a portretului colectiv. *Intrarea lui Veniamin Costache în monahism* (Iaşi, Muzeul Naţional de Artă) atestă gruparea coerentă a personajelor, echilibrând compoziţia prin situarea într-un plan uşor regresiv a figurilor secundare. Tabloul este învăluit în penumbre, trădând stăpânirea clarobscurului, introdus cu delicateţe în multe dintre portretele sale. El depăşeşte astfel stilul confraţilor locali, dar şi pe acela al unor pictori străini, stabiliţi temporar sau definitiv în ţara noastră.

Majoritatea acestor pictori vin din Europa Centrală, având aşadar studii făcute la Viena, München sau Düsseldorf, din Italia – cu studii la Roma. În timp ce francezii erau de preferinţă desenatorii acuarelişti şi litografi, Joseph August Schoefft constituie o excepţie, formându-se în Franţa şi Italia, înaintea sosirii lui în ţara noastră (1836)[16]. Şederea lui la Paris pare a fi coincis cu aceea a lui Negulici.

Din Austria sosea Mihail Töpler, din Polonia vecină Mauriciu Loeffler şi Ludovic Stawski, din Trieste Giovanni Schiavoni şi Niccoló Livaditi care introduce portretul de cuplu (soţii Manu) şi portretul colectiv de familie, ca acela al familiei Alexandri. Din Elveţia soseşte Henrik Trenk, din Croaţia Carol Wallenstein (Valştain), din Banatul iugoslav cehul de origine, Anton Chladek. Acesta din urmă este şi autorul primelor peisaje româneşti, încă din 1834. El fusese totuşi devansat de Miklos Barabás care pictase în acuarelă Bucureştii (1831), fiind urmat de Ludovic Stavski, autorul unei vederi panoramice a Iaşilor (1841).

---

[16] Cf. Marica, Ţoca, *op. cit.*, pp. 99-100.

Originar din Transilvania, Barabás – care studiase inițial desenul cu Franz Neuhauser și litografia cu Michael Bielz, la Sibiu, luând apoi lecții de pictură cu italianul Gentiluomo la Cluj – și-a desăvârșit studiile la Viena. La invitația unor boieri români, merge la București (1831-1833) unde petrece ca portretist o etapă foarte interesant reflectată în însemnările sale memorialistice, în care descrie societatea vremii[17]. Devenit cel mai apreciat pictor de portrete *Biedermaier* la Budapesta, unde face o strălucită carieră, el expune la Viena în 1844 *Mocani sălișteni mergând la târg* (originalul la Budapesta, Szépművészeti Múzeum; replica la București, Muzeul Național de Artă). Barabás contribuie astfel la abordarea scenei de gen în peisaj, cu subiect românesc.

Personalitate culturală influentă, grație veleităților sale de polihistor, cultivând diverse preocupări, de la științele exacte (inginerie, matematici, astronomie) la literatură și artă, nu în ultimul rând la politică, Gheorghe Asachi este și artist plastic amator, de altminteri foarte înzestrat. I se datorează proiectele pentru monumentul din grădina Copou de la Iași, executat cu participarea unor pietrari aduși de la Lvov și pentru statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare, realizată abia mai târziu de francezul Frémiet. În paralel cu inițiativele revoluționarilor din Țara Românească, el se vădește ca emul prin intenția de a glorifica o figură eroică a trecutului național.

În afara portretisticii, Asachi se distinge în pictură prin explorarea unor genuri mai complexe, de felul compoziției alegorice cu substrat moralizator. Nu lipsesc nici subiectele mitologice, interpretate în stil clasicist. De asemenea, desenează schițe pentru teme istorice executate de pictori italieni și transpuse de litografi germani, în vederea unei ample difuzări. Episoade inspirate în mod predilect din istoria lui Ștefan cel Mare, dar și din antichitate (*Traian și Dochia* 1840) au fost litografiate și multiplicate la *Institutul litografic al Albinei românești*, care funcționa din 1832. Generalul Kiseleff avea să emită în 1834 o ordonanță cu privire la difuzarea acestor lucrări în instituțiile școlare

[17] Traduse și publicate de Andrei Veress, *Pictorul Barabás și românii*, București, 1930.

și în cabinetele autorităților publice, în scopul stimulării patriotismului și a tezismului civic[18], inițiativă ce ia amploare grație revoluționarilor de la 1848

Contribuții la începuturile picturii noastre istorice îi revin și lui Wallenstein, care se concentrează asupra figurii lui Mihai Viteazul, primul înfăptuitor al idealului de unitate națională. Meritele sale sunt memorabile și pe plan cultural-artistic. În 1835, el întemeiază prima *Pinacotecă* din București și, în calitate de titular al catedrei de desen și litografie, publică *Elemente de desen și arhitectură* (1837). El este unul dintre profesorii reputați ai *Colegiului Sf. Sava,* patronat din 1850 de Ion Heliade Rădulescu. La *Academia Mihăileană,* Asachi înființează o secție de pictură anume consacrată tehnicii în ulei și genului istoric (1835), secție ce funcționează până în 1843. Chemat de Asachi la Iași, Iosef Adler concepuse în 1833 un *Tratat de peisagii și flori* (*sic!*), anunțând dezvoltarea unor teme incipiente, ca peisajul și natura statică[19].

Strădaniile pictorilor români și străini – poposiți temporar sau definitiv pe meleagurile noastre – converg în prima jumătate a secolului trecut spre inițierea unui proces artistic ce avea să depășească persistența portretului și desfășurarea sa ca gen dominant. Vizând în același timp ramificarea tematică, îndeosebi în direcție istorică, ei au un rol pregătitor în demararea unei orientări mai complexe, strâns legată de marile evenimente socio-politice ale revoluției pașoptiste. Manifestat de prin 1840, cu ecouri stăruitoare până în preajma Unirii Principatelor Române, spiritul nou îi atrage pe artiști, cu deosebire pe cei trei pictori revoluționari: Ion Negulici (1812-1851), Barbu Iscovescu (1816-1854) și Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851).

*

Ion Negulici și-a început studiile la Iași cu Livaditi care este nu doar mentorul său artistic, ci și inițiatorul întru problemele

[18] Marica, Ţoca, *op. cit.*, p. 104.
[19] Idem, p. 100, 102.

revoluţionare. Pictorul are de altfel relaţii cu Vasile Alecsandri şi cu viitorul domn Cuza, împrejurări de natură a-i adânci convingerile progresiste.

În 1834, când el descindea la Paris şi unde, într-o primă etapă rămânea până în 1837, tulburările sociale erau în toi, culminând cu cea de-a doua răscoală a muncitorilor de la manufacturile de mătase din Lyon. Abia înecată în sânge, răzmeriţa continuă chiar de a doua zi, prin ridicarea baricadelor, stârnind o reprimare feroce. Exasperate, trupele au masacrat pe locuitorii din strada Transnonain (nr. 12), necruţând nici bătrâni, nici copii, nici femei. Crud, evenimentul a fost imortalizat cu o forţă lapidară de Honoré Daumier într-o litografie care l-a făcut celebru[20]. Lipsită de orice notă declamatorie, imaginea reda realitatea nudă cu o asprime vehementă ce sporea impactul vizual. Climatul turbulenţei înteţindu-se împotriva lui Louis-Philippe, „regele jandarmilor", Chateaubriand prevestea „*sfârşitul* unei societăţi şi începutul alteia..."[21] Este limpede că aflându-se în faţa acelor evenimente pe care le putea contempla pe viu, Negulici a resimţit influenţa lor.

În primul său interval parizian Negulici a frecventat atelierul lui Léon Cogniet care avea o reputaţie destul de solidă.

Deţinea premiul Romei şi era în stare să reunească stilul corect cu imitaţia fidelă a naturii. El nu părea atins de rivalităţile artistice dintre clasicism şi romantismul al cărui rol se statornicea. Ca atare, tehnica lui continuă să se întemeieze pe glasiuri. Bun didact, el îngăduia discipolilor săi ca, după însuşirea procedeelor de bază, cu accent pe desen şi compoziţie, să îşi urmeze propriile înclinaţii, stăruind asupra temelor ce îi interesau în mod deosebit.

Pe lângă compoziţiile mitologice ori inspirate din istoria antichităţii, Cogniet cultiva îndeosebi genul portretistic. Negulici este aşadar atent la învăţămintele pe care le putea trage în favoarea portretului, adesea desenat şi litografiat. Nu era de mirare că

---

[20] Cf. Raymond Escholier, *Honoré Daumier*, Paris, 1938, p. 28.

[21] Apud Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, Bucureşti, 1973, p. 51 (Chateaubriand, *La France en 1830 et ses futuritions*, în *Études historiques*, 1831, p. 86).

aspiraţiile sale se concentrau în această direcţie, orientându-se spre o temă ce avea de pe acum cea mai mare căutare în sânul clasei avute bucureştene. Încurajat de Cogniet, el începe să deseneze după model, realizând în primul stagiu parizian portretele lui Dimitrie Brătianu şi Alexandru Golescu-Albul. De asemenea face importante progrese în domeniul litografiei. În afara educaţiei artistice, temeinic urmărită, cu un zel neobosit, Negulici ia contact cu ideile socialismului, emise de Saint-Simon şi Fourier, vehiculate de altminteri şi în Principate.

Revenit în ţară (1837), Negulici îşi începe cariera de portretist la Câmpulung şi la Piteşti. El mai călătoreşte însă succesiv la Iaşi, Atena şi Stambul (1838-1840). Pleacă apoi din nou la Paris unde îşi începe în 1841 al doilea stagiu, optând de astă dată pentru atelierul lui Michel Martin Drolling. Discipol davidian, acesta cucerise şi el, în 1810, prestigiosul Premiu al Romei unde a rămas până în 1816. Desenator abil, având un stil îngrijit, el se îndepărtează progresiv de răceala clasicistă, substituită prin interesul direct pentru formele naturale, adoptate chiar şi în temele antichităţii. Cavaler al Legiunii de Onoare, pictorul nu este lipsit de notorietate, dar nu depăşeşte nivelul unui stil întemeiat pe principii destul de rigide.

În atelierul lui Drolling s-au întâlnit aproape toţi pictorii români plecaţi în acea vreme la studii, de la Aman la Iscovescu, suferind influenţa clasicismului, dar şi a romantismului ce obţinea prin Delacroix certe succese. Negulici îşi perfecţiona pictura în atelier, dar era influenţat şi de mediul cultural, colaborând la „Magasin Pittoresque", periodic ilustrat, înfiinţat de Edouard Charton în 1833. Negulici publicase şi înainte de a se întoarce la Paris gravuri inspirate din istoria românilor, pe care le trimitea la redacţie prin intermediul lui Alexandru Golescu. Probabil el a fost acela care îl scoate din închisoarea datornicilor de la Clichy pe pictorul care nu îşi primea cu regularitate bursa. În acele condiţii, el este silit să îşi scurteze şederea, părăsind în 1842 metropola franceză.

Nu încape îndoială că litografiile publicate de Delacroix, Daumier şi Raffet i-au consolidat interesul pentru o tehnică pe care o exersa cu sârguinţă şi succes. În drum spre casă, el se opreşte la Viena unde îl cunoaşte pe Rosenthal pe care îl invită la Bucureşti. Întors în capitala română, el îşi continuă activitatea conspirativă, solidar cu ceilalţi revoluţionari.

Deşi scurtă, a doua etapă pariziană îl ajutase pe Negulici să îşi limpezească ideile cu privire la funcţia artei. În ianuarie 1842, pe când se mai afla în atelierul lui Drolling, el îşi formulează concepţia în temenii următori: „Acel ce întreprinde cariera picturii trebuie să facă două mari studii. Unul care este şi al literatului şi al poetului este acela care să-i dea o întreagă cunoştinţă de lumea fizică şi cea morală şi să-i dezvolte imaginaţia (la aceasta se mai adaugă, pentru pictori, arhitectura şi anatomia). Iar cel de al doilea este acela care apoi să-l pună în stare de a-şi întrupa gândirea, prefăcând pânza de care el se slujeşte într-un spaţiu nemărginit în mijlocul căruia să se arate natura în toată strălucirea şi în tot adevărul ei"[22]. Sublinierea rolului acordat imaginaţiei, ca factor prioritar, este în mod evident înrudită cu afirmaţiile aproape simultan emise de Baudelaire şi Delacroix. După cum imperativul relativ la adevărul natural, ce se cere oglindit în artă, coincidea cu principiul lui Ingres a cărui faimă de portretist rămânea imbatabilă, Negulici formula în fapt o sinteză aflată în principiile marilor săi contemporani francezi şi enunţa pentru prima dată o profesiune de credinţă, întemeiată pe teoretizări ce vor găsi ecouri limpezi în pictura românească modernă.

Alături de cariera artistică, Negulici a desfăşurat din 1845 o zeloasă activitate cultural-politică, fiind membru el *Societăţii Literare* afirmată anterior asociaţiei revoluţionare *Frăţia*. De asemenea, în cadrul activităţii sale de publicist, el conduce revista „Curierul românesc", participând la campania de culturalizare, inaugurată de Ion Heliade Rădulescu. El este şi autorul unui *Vocabular român* ce includea neologismele introduse în limbă, editat în 1848. Înainte (1846-1847) el făcuse o a doua călătorie la Atena, apoi era numit la Colegiul Sf. Sava, ca titular al catedrei deţinută anterior de Carol Wallenstein. El îşi dă toată silinţa, ca didact, să promoveze un învăţământ temeinic, folosind metode exigente.

Când se declanşează revoluţia de la 1848, artistul se angajează cu însufleţire, intrând în vâltoarea evenimentelor. Ca prefect de Prahova, el se consacră propagandei revoluţionare căreia i se dedică

---

22 Apud Grigorescu, *op. cit.*, pp. 81-82. (Scrisoare către Eforia Şcoalelor).

total. Eşecul mişcării determină exilarea lui, iniţial la Braşov, apoi internarea lui în lagărul de la Brussa (Asia Mică) din 1849. Acolo se va stinge în detenţie, bolnav de ftizie, în plină putere de creaţie, fără a-şi putea împlini destinul artistic. Împrejurarea nu impietează totuşi asupra calităţilor sale adeverite de o operă ce este notabilă.

Portretele sale nu dezmint posibilităţile fireşti ale unui artist care, profitând de lecţiile picturii franceze, a dobândit o remarcabilă ţinută prin care depăşeşte nivelul contemporanilor săi români. În general calmul, când sever, când mai relaxat al atitudinilor, însoţeşte caracterizarea nemijlocită ce se întemeiază în ultimă instanţă pe fermitatea expresiei. Abia atenuată de clarobscur, surprinsă cu o anumită sagacitate, mai ales în portretele masculine, pătrunderea psihologică este însoţită de o eleganţă conştientă. În schimb, portretele feminine cuceresc printr-o anume comunicativitate, prin delicateţe şi prin naturaleţea gestică. Se întrevede, în cazul lor, un oarecare ecou al portretelor feminine pictate de primul său profesor Niccoló Livaditi *(Femeie croşetând)*.

În marea lor majoritate, tablourile lui Negulici s-au păstrat în Galeria Naţională a Muzeului Naţional de Artă din Bucureşti. Că îşi selecţiona cu exigenţă modelele o dovedeşte rezerva lui manifestă de a accepta să picteze portretul domnitorului Mihail Sturza.

Abordarea sigură, versată transpare în *Portretul lui Alexandru Slătineanu*, reliefat prin antiteza umbră-lumină, fond întunecat şi limpezime palā a fizionomiei. Reţinută, calmă, atitudinea este în acord cu privirea intensă, totuşi discretă. *Autoportretul pictorului* (1838) este de o eleganţă severă. Sobru şi ferm în ţinută, artistul manifesta o prestanţa accentuată de adâncimea autoscrutării. Meditativă, dar sceptică, ni se înfăţişează efigia lui *Aga Iancu Manu* (1838), prefectul poliţiei bucureştene. În ciuda funcţiei sale, el era simpatizant revoluţionar şi avea să-l salveze pe pictor de încarcerarea ce îl ameninţa în preajma izbucnirii evenimentelor revoluţionare. Distins în fracul impecabil pe care poartă o înaltă decoraţie otomană, marele agă se înfăţişează cu un calm calculat, trădând jucătorul politic circumspect. Este unul dintre cele mai complexe portrete psihologice pe care ni le-a lăsat Negulici. El a realizat, probabil prin 1848, *Portretul lui Nicolae Bălcescu*, marele lider. Atitudinea este dreaptă şi fermă, ochii

pătrunzători, fruntea gânditoare. Cu pătrundere şi admiraţie, artistul redă portretul moral al luptătorului claustrat într-o dârzenie tacită. Dar şi inteligenţa ieşită din comun a ideologului, dominat de o fervoare lăuntrică. Dispoziţia dramatică, febra calcinantă a privirii, paloarea fizică nu ştirbesc fermitatea unei voinţe superioare, forţa opusă adversităţilor pe care le îndură ca exilat. Bălcescu nu constituie singurul portret de prieten întru idei înaintate. I se alătură imaginile unui Cezar Bolliac, C. A. Rosetti, Rosenthal, Cristian Tell, ca să pomenim doar câteva dintre personalităţile revoluţiei, militanţi pe care îi eternizează între 1837 şi 1848.

În timpul exilului de la Braşov, el realizează în acuarelă *Femeia în albastru* (1848). De o cuceritoare spontaneitate, figura este reflectată într-o învăluire vaporoasă a transparenţelor mătăsoase ce slujesc gingăşia firească a feminităţii.

Orizontul mai larg, propriu lui Negulici, îl îndeamnă să încerce şi alte domenii tematice, ca natura statică *(Mere şi flori)* ce nu fusese încă abordată în pictura românească. Un alt gen este compoziţia cu subiect popular, evocând *Întoarcerea ţăranilor de la câmp*, ce va fi amplu reluată în arta modernă. Din nefericire pânza nu s-a păstrat, pierzându-se deopotrivă cu *Balamucul*, pictat poate sub influenţa lui Géricault căruia îi aparţine o adevărată suită a patologicului tragic. Oricum tratarea unei asemenea teme este de natură a proba interesul psihologic aprofundat ce l-a impulsionat pe pictorul român.

Tentativele sale nu se opresc aici, ci se desfăşoară şi în domeniul peisajului în care lasă în urmă schematismul practicat de Nicolae Teodorescu şi de Ludovic Stawski. El se apropie, în schimb, de viziunea mai largă a lui Chladek care, deşi are o respiraţie mai liberă, înrâurită de pitorescul romantic, suferă de un anume indeterminism geografic.

Vedere din Câmpulung-Muscel (probabil 1837), locul de origine al lui Negulici, reprezintă o reflectare plină de prospeţime şi de vitalitate a climatului local, menţinut într-o gamă luminoasă. Casele şi clopotniţele se profilează pe seninul albastru al unui cer traversat uşor de nori. Deşi neterminat, tabloul vibrează într-o radioasă claritate, păstrând intacte reperele perspectivice. În etapa finală a

exilului, artistul face o încercare diametral opusă, reprezentând un peisaj în nocturnă, intitulat *Brussa în noapte.*

Talentul artistic, deloc comun al lui Negulici plecat prematur dintre contemporanii săi, nu şi-a putut atinge întreaga plenitudine din pricina împrejurărilor vitrege. Pictorul recunoştea cu luciditate că se dedicase prioritar evenimentelor revoluţionare pentru care militase intens, lăsându-se absorbit de ceea ce considera a fi misiunea lui fundamentală. Idee exprimată cât se poate de limpede: „Acela care luptă pentru o cauză nu mai este al său, ci al principiilor al căror apostol s-a făcut".

Date mai puţin certe, ba chiar controversate, deţinem în legătură cu formarea şi relaţiile artistice ale lui Barbu Iscovescu. Formarea lui îi este înainte de toate tributară Vienei şi peisajului austriac. Se ştie că a petrecut în Austria ani îndelungaţi, cu unele intermitenţe. În 1842, când Negulici şi Rosenthal se întâlneau în capitala habsburgică, Iscovescu peregrina prin Tirol. Deşi îl citează pe Marin Nicolau, biograful artistului, care nu se referă defel la un voiaj în Franţa, Dan Grigorescu afirmă că pictorul a ajuns la Paris în 1842 sau 1843[23]. De asemenea, precizează că Iscovescu a frecventat atelierul lui Drolling. În aceste condiţii este posibil să-l fi întâlnit pe Negulici în capitala franceză. Autorul se mai referă şi la o ipotetică frecventare a atelierului lui François Picot. Pictor istoric, format la Roma, acesta era preocupat cu predilecţie de teme antice, având nu o dată implicaţii alegorice. Dar era în acelaşi timp şi un bun portretist. Oricum arta lui Iscovescu nu semnalează relaţii certe nici cu stilul lui Drolling, nici cu acela al lui Picot, primele sale contacte franceze situându-se sub semnul întrebării.

El luase, în schimb, contact cu ideile revoluţionare, încă din vremea îndelungatei sale şederi în capitala aulică ce însuma, cu intermitenţe desigur, un răstimp de 12 ani. În afara peisajelor pe care le creionase în Tirol, Iscovescu a lucrat la Viena ca pictor decorator. Nu o dată, el s-a intersectat cu tinerii români care, în drum spre Paris mai ales, făceau tranzit prin metropola habsburgică.

[23] Idem, pp. 116-117.

În 1847, pictorul revenea la Bucureşti şi devenea membru al grupului *Frăţia*. În această calitate îi revine sarcina de a picta deviza *Dreptate şi Frăţie* pe drapelul revoluţionarilor. În 11 iunie 1848 acesta flutură în fruntea coloanelor răsculate ce mărşăluiau pe Lipscani, unde generalul Magheru a dat citire *Proclamaţiei de la Islaz*. Nicolae Golescu, ministrul de interne al Guvernului provizoriu îi încredinţează o misiune confidenţială pentru Focşani, deopotrivă cu zugrăvirea sălii teatrului din acea localitate, în vederea unui spectacol festiv.

Exilat şi el după reprimarea revoluţiei, la Braşov unde se refugiază la fel ca Negulici, cei doi artişti se consacră realizării unui album complet al liderilor revoluţionari. Negulici urmează să execute portretele muntenilor, în timp ce Iscovescu se angajează să-i imortalizeze pe transilvăneni. În vederea acestei sarcini pleacă în iarna lui 1849 în Ţara Moţilor. Sarcina lui artistică este dublată de una politică, ce consta în tatonarea unei posibile alianţe cu armata revoluţionară maghiară, aflată sub conducerea generalului Bem. Scopul lui Bălcescu era de a stabili legătura cu şefii mişcării revoluţionare a românilor din Apuseni, pe de o parte, pe de alta coordonarea acţiunilor cu ceilalţi factori ai răzvrătirii în vederea luptei comune împotriva habsburgilor. În acest scop, tot ca emisar al lui Bălcescu, pictorul pleacă la Semlin în Banat, pentru a media cu şefii revoluţiei sârbe. Din nefericire iniţiativele de solidarizare ale lui Bălcescu au avut de întâmpinat uneori mentalităţi arogante şi piedici politice insurmontabile.

Întemeindu-se pe mărturiile Luciei Dracopol-Ispir[24], Dan Grigorescu semnalează ca fiind certă prezenţa lui Iscovescu la Paris, în mai 1849, când el s-ar fi aflat din nou (?!) în atelierul lui Drolling. Implicat în activitatea propagandistică a revoluţionarilor refugiaţi în metropola franceză, artistul copiază vechi gravuri reprezentând domnitori din Principatele Române, pe care Bălcescu, descoperindu-le la Bibliothèque Nationale, i le semnalase. Acele gravuri erau semnate de autori versaţi ca: Sadeler, Bianchi, Boschini şi Petit. În intervalul celor trei ani petrecuţi la Paris, el mai copiază şi tablouri de

[24] Idem, p. 246 (Lucia Dracopol-Ispir, *Clasicismul în pictura românească*, Bucureşti, 1939, p. 45).

Tizian, Rubens și Poussin. De asemenea de Mignard și de Greuze, în total 18 la număr. Dintre aceste copii s-au păstrat, din păcate, doar două: *Logodna Fecioarei* după Poussin și *Triumful Junonei* după Rubens[25] (păstrate la Muzeul Banatului din Timișoara). Înainte de a părăsi Parisul, Iscovescu îl cunoaște acolo pe tânărul Theodor Aman.

De la Lyon și Marsilia unde se îmbarcă, trecând prin Atena – poate și prin Chios – artistul pleacă spre Stambul, în 1852. După un popas la Smirna, de unde trimite în Franța scrisori citite cu interes de Aman și de arhitectul Dimitrie Berindei, el se transferă la Stambul (1853). Va muri în exil (1854) după ce mai înregistrase o scurtă perioadă de succes în calitatea sa de portretist. El moare la Brussa, asemenea lui Negulici, alături de care a fost înhumat, în cimitirul din Pera. La Brussa el fusese vizitat de Aman care îi transportă în țară opera, lăsată moștenire Statului român. Timp de aproape un secol, această operă – la fel cu a lui Negulici și a lui Rosenthal – a fost păstrată în umbră, fiind scoasă la lumină cu mare întârziere, abia în deceniile cinci și șase ale secolului nostru. Se împlinea astfel un hiatus regretabil, îndelung menținut în istoria artei românești. Divizați între preocupările politice absorbante și între cele artistice, cultivate totuși cu anume perseverență, pictorii revoluționari de la 1848 nu au ajuns să dobândească suprema expresie a înzestrării lor. Sfârșitul lor prematur a pus capăt unor cariere promițătoare, în mod fatal nedesăvârșite, cu toată exemplaritatea lor.

Iscovescu a rămas totuși un portretist notabil, deși imaginile sale, privite mai ales în bust, având o alură directă, dar severă, subsumează un *pathos* mohorât. Rămân, totuși, mai semnificative decât încercările de peisaj ori scenele de gen. Mai puțin complexă, opera lui portretistică rămâne însă captivantă prin interesul istorico-documentar pe care îl implică. Galeria Naționala a Muzeului Național de Artă din București deține numeroase asemenea portrete. Printre acestea apar fizionomiile poetului C. D. Aricescu, ale revoluționarilor Nicolae Golescu și generalului Niță Magheru (1848). Aceste din urmă se înfățișează demn și cumpănit, ferm fără rigiditate, adept al unui spirit de disciplină ce

[25] Cf. Grigorescu, *op cit.*, pp. 246-247.

nu umbrește firescul atitudinii nici caldul său umanism. Celebru, *Portretul lui Avram Iancu* (1849) emană respirația calmă, sigură a unei personalități puternice. El este însoțit de *Portretul lui Petre Dobra* și de acela al lui *Ion Buteanu,* copleșit parcă de presentimentul tragicului său sfârșit, de acela pătruns de gravitate al lui *Simion Balint* și al lui *Nicolae Solomon* a cărui atitudine meditativă nu atenuează un caracter ofensiv. Constituind obiectul unor litografii, aceste efigii au fost reunite într-o stampă foarte vehiculată, executată la Paris și intitulată *Les défenseurs de la Nationalité roumaine en Transylvanie 1848-49.* Constituind un elocvent material propagandistic, gravura a fost larg difuzată nu doar în țară, ci și în străinătate, semnalând militarea românilor transilvăneni pentru drepturile lor naționale.

Schițele creionate la Semlin evocă pe protagoniștii revoluției sârbe, de asemenea scene de bivuac. Figura *Românului Plăieș din Banat* sprijinindu-se semeț pe flintă, într-o atitudine impresionantă, rămâne reprezentativă. Personajelor contemporane li se adaugă litografiile înfățișând voievozi români, slujind la rememorarea unui trecut glorios al luptei pentru neatârnare.

Crochiurile peisagistice, adesea fugare, au fost realizate pe parcursul peregrinărilor: la Halstadt în Austria, dar și la Lyon, apoi pe țărmurile Bosforului. Semnificative sunt peisajele urbane ale Craiovei, cu aspectul mai curând rural al străzilor de odinioară și cu vechi hanuri. Un singur *Peisaj* pictat în ulei s-a păstrat, trădând o dispoziție oarecum romantică, emanată de larga deschidere a imaginii.

Bazată pe comuniunea de principii și aspirații, amiciția strânsă dintre Negulici și Constantin Daniel Rosenthal, format la Viena, originar din Budapesta, relevă și o concepție artistică solidară. Biografia lui este fără îndoială mai aventuroasă și sfârșește mai tragic. Căci interceptat în final de poliția austriacă la Budapesta, el este supus torturii, apoi asasinat (1851).

Absolvent al Academiei de Arte Frumoase din Viena, unde și-a început cariera în 1839, Rosenthal – după cum spuneam – l-a cunoscut pe Negulici în 1842, care tranzita capitala habsburgică în drum spre casă. Invitat de acesta, el vine în același an la București și este introdus de Negulici în cercurile revoluționare. Dedicându-se prioritar activității

politice, budapestanul devine bun prieten cu C. A. Rosetti (poreclit Berlicoco) de care îl leagă o fidelă şi statornică prietenie.

Călătorind la Paris, unde se află între 1844-1846, el îşi consolidează adeziunea la grupul revoluţionarilor români, de care se ataşase încă de la Bucureşti. El face parte din *Societatea studenţilor români*, înfiinţată în capitala franceză în 1846 şi având-l ca preşedinte pe poetul romantic Alphonse de Lamartine, el însuşi animat de sentimente revoluţionare. În aceste împrejurări, legăturile sale directe cu Bălcescu, Kogălniceanu, Ion Ghica şi Costache A. Rosetti sunt constante. Rolul lui Rosenthal în interiorul grupului care pregătea revoluţia de la 1848 este cât se poate de activ.

În paralel, el studiază cu Drolling, urmând pilda lui Negulici care, probabil, îl recomandase fostului său maestru. Din această etapă datează cele două portrete ale *Doctorului Adolf Grunau* (1846). Memorabil rămâne în special cel pictat în atelier (Cluj Napoca, Muzeul Naţional de Artă). Verticala figurii, văzută în întregime – ceea ce constituie o inovaţie – este răsfrântă în oglinda ce dublează silueta şi amplifică totodată spaţiul în care se încadrează. Lărgirea cadrului dă un aspect mai viu posturii familiare, semnalând prin detalii preocupările caracteristice modelului.

De la Paris, pictorul îşi îngăduie un interludiu londonez (1846). Înrâurirea lui Ary Scheffer, după care face copii, se conjugă în acel interval cu impresiile stârnite de portretul englez. O primă abordare a tematicii orientale este marcată de *Odalisca* din 1847, inspirată de orientalismul „micilor" romantici ori poate chiar de acela al lui Delacroix şi Ingres. De timpuriu, preocupările sale tematice se vădesc a fi complexe şi variate, îmbrăţişând – pe lângă portret – alegoria, natura statică, peisajul autonom ori populat cu figuri de gen şi chiar studiul demenţei, regăsibil şi la Negulici. Nu este exclus ca ambii pictori să fi fost sensibilizaţi în acest sens de Géricault, mai exact de studiile pe care francezul le a întreprins în ospiciu şi care sunt de o expresivitate cutremurătoare, După o revenire temporară la Budapesta (1847), Rosenthal se întoarce la Bucureşti unde cere şi obţine acordarea cetăţeniei româneşti.

Evenimentul acestei semnificative opţiuni are loc după declanşarea revoluţiei de la 1848 în Principate, unde calitatea de supus austriac i-ar

fi asigurat un statut privilegiat. Participarea lui la revoluţie este intensă şi entuziastă. Guvernul revoluţionar îl deleagă să ia parte la alegerile de la Giurgiu. De asemenea îi trasează misiunea ridicării unui arc de triumf în capitală şi, probabil, să colaboreze la înălţarea unei *Statui a Libertăţii,* ulterior demolată în timpul represaliilor. Arestat, el este expediat, împreună cu liderii mişcării, la Giurgiu, în vederea exilului. Deşi protestează, este eliberat de Consulatul austriac, fiind considerat din punct de vedere juridic tot supus habsburgic. Din relatarea lui Ion Voinescu, deopotrivă exilat, aflăm care a fost exact reacţia lui Rosenthal. „El declară că voieşte să rămână cu noi căci e român iar nu austriac, că dacă noi am meritat vreo pedeapsă ca revoluţionari, el a meritat-o nu mai puţin decât noi, atât prin dorinţele cât şi prin cea mai vie cooperare a sa"[26]. În ciuda acestei hotărâte luări de poziţii şi a fermei sale solidarizări, Rosenthal a fost pus cu forţa în libertate.

Faptul nu a rămas fără urmări, căci împreună cu Maria Rosetti – soţia lui Costache A. Rosetti – pictorul organizează evadarea prizonierilor când aceştia erau debarcaţi la Sviniţa, lângă Orşova, aflată pe teritoriul austriac. Călătorind mai departe pe Dunăre, prin Ungaria cuprinsă de revoluţie, apoi prin Innsbruck, revoluţionarii români au astfel şansa să ajungă în Franţa, refugiindu-se la Paris.

Rosenthal se despărţea de ei la Budapesta, unde zăboveşte doi ani, pentru ca în 1850 să îşi urmeze prietenii la Paris. Activ în cercul emigraţiei, el devine membru al *Asociaţiunii române.*

Comitetul revoluţionar din Paris îl trimite, ca informator, în Elveţia. Se stabileşte în final la Graz, unde este bine cotat ca artist. Trimis însă în Transilvania şi trecând prin Budapesta, el este arestat şi nevoit să înfrunte un tragic sfârşit.

Sfârşitul acesta neaşteptat a impresionat profund, stârnind reacţii în cercurile revoluţionare. Istoricul Jules Michelet l-a numit pe Rosenthal „erou al prieteniei", adăugând: „Acest ungur, acest român! O! am putea spune şi acest francez, căci e un doliu comun pentru trei popoare." (*Les Principautés Danubiennes,* Paris, 1852, p. 9).

---

[26] *Pictorul revoluţionar C. D. Rosenthal,* Bucureşti, f. a. (1952), p. 9 (I. Voinescu, *O călătorie pe Dunăre în ghimie,* 1861).

În ce măsură patriotismul și internaționalismul revoluționar s-au împletit în personalitatea lui reiese din epistolele către C. A. Rosetti (1850/1851). „Sunt prea mult alături de omenirea întreagă...” scria el. „N-aş fi crezut niciodată că sunt atât de valah cum sunt: admir din ce în ce mai mult poporul valah: ce inteligență, ce blândețe!” își mărturisea Rosenthal cele mai sincere sentimente, conchizând: „Noi nu putem muri înainte de a ne fi îndeplinit misiunea, de a fi pus în țara noastră bazele unui viitor fericit pentru frații noștri români.”[27] Afirmațiile acestea spontane, pline de convingere, adeveresc calda lui fraternizare cu o țară ce îi devenise o a doua patrie.

Opera sa de portretist este remarcabilă prin discernământul sensibil și diversitatea caracterizării. Nu o dată individualizarea este austeră și penetrantă, ca în *Portretul boierului Cătuneanu*. Înveșmântat în giubea, tivită cu blană de samur, potrivit modei orientale căreia mulți conservatori îi rămâneau fideli, imaginea trădează un amestec de cruzime și avariție, definind o categorie socială în declin, dar care se crampona de privilegiile sale.

Portretele pariziene și bucureștene, ulterior pictate, semnalează însă o viziune diferită. Suferind influența lui Ary Scheffer, ale cărui lucrări le studiase, și în genere aceea a portretului englez, artistul își schimbă optica, devenită mai suplă. Dovadă *Portretul lui Nicolae Bălcescu* de o sobrietate distinsă și de o interiorizare ce reconstituie calma fermitate și lipsa de ostentație a unui personaj care se impune înainte de toate prin noblețea lui morală.

Portretul lui Nicolae Golescu în costum de vânătoare reprezintă o tentativă de orientare spre portretul de gen. Cadrul destul de auster se deschide spre peisaj, spre care evoluează scara cu baluștri. O eleganță ușor nepăsătoare desemnează personajul care domină, însoțit de câinele său preferat. Detalii cinegetice constituie o ambianță ușor anecdotică.

Grația și nota sentimentală, comună portretelor feminine vieneze, se menține un timp și la Rosenthal. *Portretul Mașencăi Filitti* se înscrie languros, șerpuind liniile stilizate, mai învoalte în contrast cu talia subțire.

---

[27] Idem, p. 22 (Scrisoarea către C.A. Rosetti, din 17.XII.) V. și Grigorescu, *op. cit.*, p. 195.

Ea este stăpânită de un soi de melancolie senzuală. *Portretul unei tinere* este mai discret nostalgic, dar pune totuşi un anumit accent pe starea sufletească a modelului, deconspirându-i fragilitatea. Deosebit este *Portretul Anicăi Manu cu fiii* (1848), ce degajă o caldă intimitate protectoare.

„Într-o vreme am pictat femei sentimentale – mărturisea ulterior artistul – şi am crezut că aceasta este vocaţia mea. Mai târziu mi-am dat seama că revoluţia a intrat în sufletul meu şi am început să am o înclinare pentru tablourile caracteristice. Nu pot crea decât figuri de femei, mame care să regenereze secolul, care să ne îndrepte corupţia, figuri eroice, nobile şi blânde în acelaşi timp."[28]

Tipul femeii eroice apare în două compoziţii alegorice, cu evident substrat ideologic, cu o semnificaţie de imediată actualitate. Sub acest aspect, Rosenthal se relevă ca un novator[29], cel puţin în pictura noastră. *România rupându-şi cătuşele* (1848, cunoscută ca şi *România la 1848 pe Câmpia Libertăţii*), urmată de *România revoluţionară* (1850, ambele păstrate în Galeria Naţională a Muzeului Naţional de Artă al României, deopotrivă cu toate celelalte picturi citate) au fost inspirate prin participarea directă a autorului la un moment istoric de capitală importanţă a cărui amintire neştearsă i-a rămas adânc întipărită.

Concepând aceste două lucrări, pictorul, care era un temperament afectiv şi înflăcărat, pare a fi fost sensibil la exemplul lui Delacroix. Liderul romantic era autorul, printre alte pânze mai mult sau mai puţin incendiare, a două tablouri celebre: *Grecia la Misolonghi* (1826, Bordeaux, Musée des Beaux-Arts) şi *Libertatea călăuzind poporul pe baricade* (1830, Paris, Musée du Louvre) ce îmbina alegoria cu secvenţa pe viu. Este cert că Rosenthal le va fi contemplat.

Ambele picturi create de Rosenthal implică reunirea idealului revoluţionar cu aspiraţia spre unitate naţională ce avea să se realizeze în deceniul următor prin actul de unire a celor două principate

[28] Grigorescu, *op. cit.*, p. 219.

[29] De menţionat totuşi că Gh. Asachi abordase şi el compoziţia alegorică *(Templul iubirii, Justiţia, Templul Zeiţei Banului)*. Cf. H. Blazian, *Gh. Asachi*, Bucureşti, 1956, pl. 4, 9, 38, 39, 40.

române. Dovadă că titlurile nu se referă la titulatura uzuală a acestora, ci în sens unitar la „România".

România rupându-şi cătuşele este simbolizată printr-o tânără femeie care se detaşează pe fondul întunecat, puternic luminat de un fascicol de lumină. Înfăşurată în tricolor, ea ţine ramura de lauri a victoriei în mâna ridicată. O anumită retorică impregnează atitudinea şi gestica, fără a atinge însă aerul de frumuseţe juvenilă al femeii. Jules Michelet care a contemplat-o – poate doar în litografia amplu difuzată – îşi exprima admiraţia, scriind:[30] „un tablou excelent, de o tinereţe, de un farmec de necrezut" Creaţia coincide şi cu ideea emisă de Alexandru Golescu-Arăpilă. „Un tablou, o statuie naţională este ca şi o pietrificare a unei mari gândiri naţionale: poporul o prinde pentru că are o formă care trece din generaţie în generaţie"[31].

România revoluţionară restrânge paginaţia, limitându-se la figurarea în bust a alegoriei. Restrângerea compoziţională este însă în favoarea expresivităţii. Plină de nerv, animată de o forţă invincibilă, femeia în port naţional apără flamura tricoloră şi înfruntă cu privirea decisă, plină de îndrăzneală, adversităţile ce se lasă ghicite prin subsumare virtuală. Încordarea accentuează energia imaginii care se concentra rezistenţa morală a unui întreg popor care îşi păstra intact idealul unui viitor mai luminos.

Modelul *României revoluţionare* a fost inspirat de Maria Rosetti, femeie tenace şi dârză, pe care Rosenthal o cunoştea foarte bine.[32] După moartea pictorului, ea se exprima astfel: „Sărmane Rosenthal! Numele tău şi al României nu pot fi despărţite. Prieten de zile bune, frate în nenorocire, martir al viitorului nostru, tu ai un templu în sufletele noastre."[33]

---

[30] Michelet, *loc. cit.*; Marica, Ţoca, *op. cit.*, p. 121.

[31] *Pictorul revoluţionar C. D. Rosenthal* (Scrisoarea către Ştefan Golescu, din decembrie 1846), p. 18.

[32] Devotamentul şi abnegaţia ei faţă de soţ, (C. A. Rosetti) precum şi faţă de cauza celorlalţi revoluţionari arestaţi, la a căror eliberare a participat, împreună cu Rosenthal, la Sviniţa, au fost relatate de Const. V. Rosetti. Cf. Grigorescu, *op. cit.*, pp. 208-209.

[33] Idem, p. 243.

În afara operelor capitale pe care le-am descris, pictorul, a cărui activitate a fost fertilă şi diversă, s-a orientat şi în alte direcţii tematice. *Natura moartă cu craniu* constituie o reluare a aşa ziselor *„Vanităţi" (Vanitas)* cu referire la perisabilitatea vieţii umane, deci un *memento mori* frecvent în naturile statice olandeze din secolele XVI-XVII. El a fost de asemenea interesat de scena de gen *(La fântână, Parcul cu copii şi bone)*. O variantă mai dezvoltată a *Balamucului* lui Negulici o constituie *Casa de nebuni* în care Rosenthal implică o notă de critică socială. Patologicul este emblematic înfăţişat, ca un reflex al strâmbătăţii morale, derivată din întunericul lipsei de raţiune.

Privind lucrurile retrospectiv, constatăm un înţeles comun ce anima pe cei trei pictori revoluţionari şi nu doar pe ei. Însă aderarea lor la revoluţia de la 1848 este completă şi entuziastă, mergând până la sacrificiul suprem. Ei lansează ideea tezismului social şi patriotic, formulând principii clare referitor la conduita civică a artistului angajat şi la necesitatea de democratizare a artei. Răgazurile pariziene, permiţându-le să ia contact atât cu clasicismul, cât şi cu romantismul, i-au apropiat foarte probabil de doctrina davidiană, cristalizată în timpul revoluţiei franceze de la 1789. Iacobin înverşunat, prieten cu Robespierre, David participase nemijlocit la evenimente, riscând la un moment dat ghilotinarea. El enunţase funcţia educativă a artei, militând pentru democratizarea sa şi pentru difuzarea ei în sânul unui public cât mai larg. Este posibil ca el să fi fost influenţat de Diderot care pledase (*Salonul* din 1763 şi 1765)[34] pentru arta moralizatoare a lui Chardin şi Greuze, „pictorii stării a treia", incriminându-l concomitent pe Boucher care slujea „libertinajul" aristocraţiei. În accepţiunea enciclopedistului, rolul picturii rezidă în „a ne mişca, a ne instrui şi a ne îndemna la virtute. Aceasta trebuie sa fie expresia unei maxime, o lecţie pentru privitor, altfel rămâne mută."

Vehement, David transformase ideea în doctrină. În discursul pe care l-a rostit în 1793 – cu prilejul desfiinţării Academiei regale de pictură, înlocuită iniţial prin *Comuna Artelor*, apoi prin *Clubul revoluţionar al*

[34] Denis Diderot, *Scrieri despre artă*, trad. Gellu Naum, Bucureşti, 1967, p. 94, 160, 178, 183.

artelor – el proclamase cu o forță instigatoare că arta nu mai era destinată a mulțumi „orgoliul și capriciul câtorva sibariți îndopați cu aur". De asemenea că scopul artistului, ca „adevărat patriot", era „să uzeze de toate mijloacele pentru a-și lumina concetățenii, înfățișându-le necontenit însușirile sublime ale eroismului și ale virtuții."[35] Desigur, în acest sens el recomanda exemplul antichității greco-romane, *ethosul* și *pathosul* eroilor săi, în concordanță cu teoria winckelmanniană. Dar în timp ce Winckelmann susținea principiul frumuseții pure, neoclasică și indiferentă, David îi opunea principiul unei arte expresive, utile și sociale.

Când Negulici îi scria lui Heliade: „Cu o abnegație deplină despre noi a înălța «numai» pe nație și drepturile ei, a o face interesantă (sic!) Asta este adevărata noastră misiune de adevărați democrați și patrioți." (1851)[36], era foarte aproape de concepția davidiană.

Dar spre deosebire de generația clasicistă, revoluționarii români de la 1848 se inspiră de preferință din imediata actualitate și uneori din istoria evului mediu, cultivând un alt soi de paseism activ, inspirat de romantism. Acesta promovase nu doar ideile libertare, ci și ideea de națiune și de concept național, ce vor însufleți generația pro-unionistă din Principate.

Pictorii pașoptiști au suferit așadar o dublă înrâurire, cea davidiană și cea romantică. Ei au lansat în perimetrul românesc ideea unei arte teziste, bazată pe preceptele conduitei civice și pe democratizarea artei, pusă în slujba întregului popor, extinsă dincolo de cercurile elitiste. Fenomen ce nu este străin de doctrina davidiană. Dar în mod paradoxal nici de exemplele oferite de Delacroix – răzvrătit prin temperament, dar conservator în idei – și de Daumier care făcuse din litografie, descoperită de Aloys Sennefelder (1796), un excelent mijloc de difuzare a conceptelor protestatare. Însușindu-și procedeul tehnic, pictorii români se folosesc stăruitor de această modalitate în scopul propagandei și mobilizării maselor. Un rol important în acele împrejurări, sesizabile de pe la 1840, i-au revenit *Curierului românesc*, condus din 1845 de Negulici, în absența lui Ion Heliade Rădulescu. Pictorul,

---

[35] Apud André Michel, *Histoire de l'art*, VIII/1, Paris, 1925, p. 88; François Fosca, *La peinture française au XIXe siècle, 1800 – 1870*, Paris, 1958, p. 14.

[36] *Pictorul revoluționar Ion Negulici*, București, f.a. (1952) p. 18.

la fel ca Iscovescu şi Rosenthal, a fost unul dintre susţinătorii cei mai activi ai unei arte cu program, afirmând vocaţia artistului-cetăţean şi entuziasta fraternizare cu naţiunea. Operele lor sintetizează aşadar chintesenţa ideologiei formulate de Alexandru Golescu-Arăpilă, în 1846, pe care am citat-o anterior.

Rămâne să mai observăm accentul stăruitor ce revine asupra principiului de „naţional" asociat doctrinei sociale. Conceptul se dezvoltă prin intermediul generaţiei care va face tranziţia de la 1848 la epoca Unirii, devenind un laitmotiv al militanţilor pentru unitate naţională. Nu puţini dintre aceştia şi-au început cariera în contact direct cu revoluţia paşoptistă şi cu exilaţii de la Paris. Constantin Lecca, (Georghe Năstăseanu, Costache Petrescu, Mişu Popp, dar mai ales Theodor Aman şi Gheorghe Tattarescu se află în fruntea acestei generaţii, prin implicarea lor. Indiferent de modul episodic ori doar tangent al relaţiilor, variabile ca importanţă, caracterul lor iniţiatic nu poate fi trecut cu vederea. Generaţia unionistă îşi află reperele educaţiei patriotice, pusă în slujba întregii naţiuni, în lecţia preliminară pe care le-au oferit-o artiştii-cetăţeni de la 1848, autorii unei arte cu program, impregnată de patos romantic, dar şi de luciditate realistă ce le-a permis să manifeste o clarviziune orientată spre viitor.

CUPRINS

EDITAT CU SPRIJINUL AUTORITĂȚII NAȚIONALE
PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

TIPOGRAFIA **STELIAN**
Tel./Fax: 021.250.22.81
021.421.32.64

De multă vreme, departamentul de istorie modernă al Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, mai precis colectivul de editare a documentelor de la 1848-1849 privind revoluția din Transilvania, era dator ca, pe lângă cele șapte volume de documente publicate deja începând cu anul 1977, să publice și o culegere de studii care să pună în circuitul istoriografic câteva biografii valoroase.

Personalitățile alese au fost doar acelea despre care autorii din această culegere (aproape toți membri ai colectivului „1848”) au avut de spus lucruri noi, neștiute și necunoscute până acum. Am vrut să fie o culegere originală, rod al unor cercetări serioase, efectuate de specialiști.

Gelu Neamțu

ISBN 973-27-1405-0
9789732714058

4 LEI